

ศึกษาวิเคราะห์บทภาพยนตร์เรื่อง โสภณภรรยาที่ไม่ต่อตระกูลเสนา
จากหนังสือ

วิจัย กิ่งกิมชะอำน

วิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี วิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา วิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา วิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี วิทยาลัยราชภัฏขอนแก่น วิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม วิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด

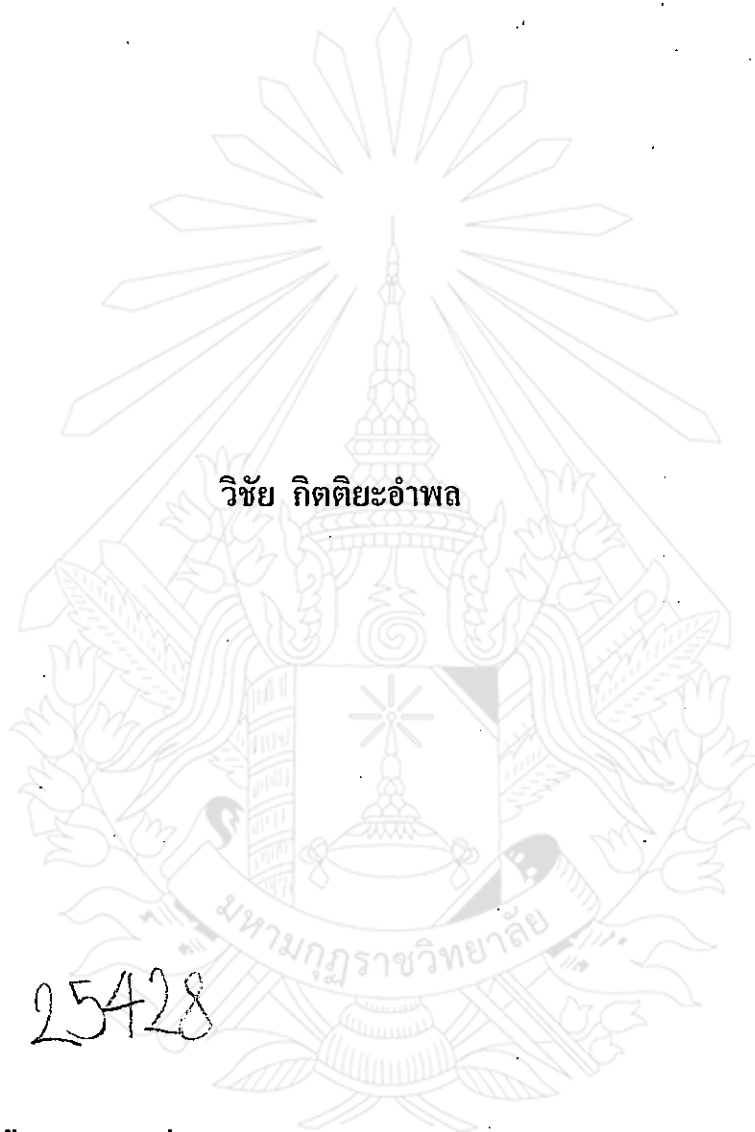
สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ ศึกษาศาสตร์

คณะศึกษาศาสตร์ วิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา วิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม วิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด

พฤษภาคม ๒๕๖๔

(ฉบับนี้ทำขึ้นเพื่อใช้ในวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา วิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม วิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด)

ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีต่อพระพุทธศาสนา
จากจารึกอโศก

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา

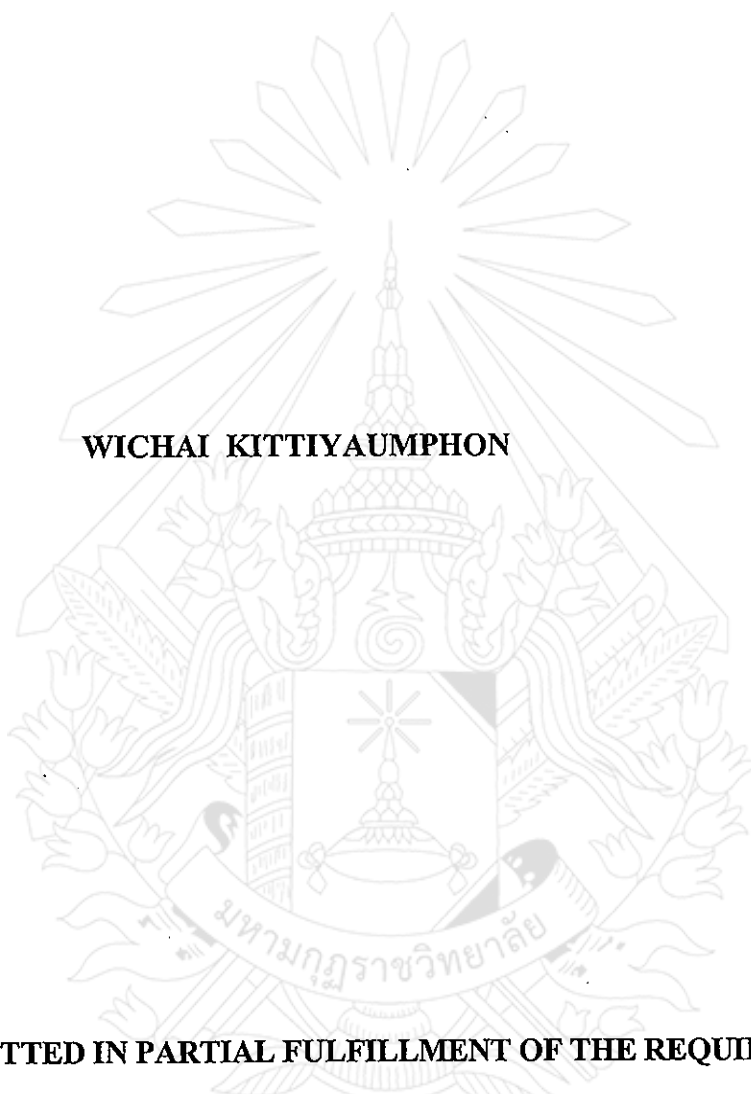
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พฤศจิกายน ๒๕๕๘

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย)

**AN ANALYTICAL STUDY OF THE ROLES OF KING ASOKA'S ROLES
ON BUDDHISM FROM ASOKA INSCRIPTION**

WICHAI KITTIYAUMPHON

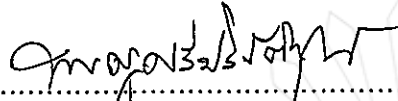
**A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
DEPARTMENT OF BUDDHIST STUDIES
FACULTY OF RELIGION AND PHILOSOPHY
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY**

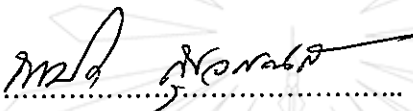
NOVEMBER, B.E. 2558 (2015)

(COPYRIGHT OF MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY)

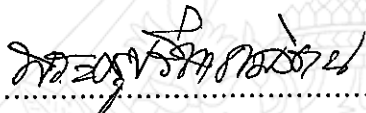
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์และคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณา
วิทยานิพนธ์ ของนายวิชัย กิตติยะอำพล ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราช
วิทยาลัยได้

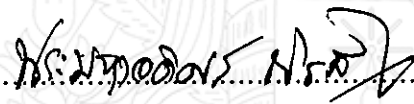
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(พระครูศรีปริยัติคุณาภรณ์ (ดร.))

..... อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภาวิชิต สุขวรรณดี)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธาน
(พระครูปริชาธรรมวิธาน (ดร.))

..... กรรมการ
(พระมหาอดิศร อธิสโร (พศ. พิเศษ ดร.))

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. มานพ นักการเรือน)

คณะศาสนาและปรัชญา อนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสน์ศึกษา ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราช
วิทยาลัย

..... คณบดีคณะศาสนาและปรัชญา
(พระศรีมงคลเมธี (ดร.))

วันที่ ๒๘ เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๘

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงได้ดีเพราะความอนุเคราะห์จากทางมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีนครราชสีมาวิทยาลัย ในพระราชาูปถัมภ์

กราบขอบพระคุณคณะผู้บริหาร พระครูสุนทรธรรมโสภณ (รศ. ดร.) รองอธิการบดี, พระครูสิทธิธรรมนิเทศ (ดร.) พระครูศรีปริยัติวิธาน (ดร.) และนายมานิช มาละการ ที่เมตตาคอยให้กำลังใจ

กราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุก ๆ ท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้ โดยเฉพาะพระครูศรีปริยัติคุณาภรณ์ (ดร.) อาจารย์ที่ปรึกษา และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภาษิต สุขวรรณดี อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ที่ช่วยแก้ไขตรวจสอบปรับปรุงวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้สมบูรณ์

กราบขอบพระคุณพระมหาดิศร ฉิริสิโล (ผศ. พิเศษ (ดร.)) พระครูปริชาธรรมวิธาน (ดร.) รองศาสตราจารย์ ดร. มานพ นักการเรือน คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ที่ช่วยแนะนำสิ่งต่าง ๆ เป็นอย่างดี

ขอขอบคุณ ดร. วิญญู กิณะเสน ที่สอนและให้ความรู้ ตลอดจนช่วยตรวจสอบแก้ไขเกี่ยวกับการทำวิจัย และอาจารย์อิทธิพัทธ์ ชำนาญ ที่ช่วยตรวจสอบภาษาอังกฤษ ตลอดจนขอขอบคุณเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยทุกท่านที่คอยสนับสนุนในการศึกษาครั้งนี้

ขอขอบคุณคณะเพื่อน ๆ สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษาทุกคนที่ให้การช่วยเหลือพร้อมกำลังใจเป็นแรงกระตุ้นให้ทำวิจัยโดยตลอด

อนึ่งคุณความดีและประโยชน์ที่ได้รับจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขออุทิศให้แด่บุพการีและผู้มีพระคุณทุก ๆ ท่าน และหากความผิดพลาด บกพร่องถ้าจะมี ผู้วิจัยขอน้อมรับเพื่อแก้ไขต่อไป

วิชัย กิตติยะอำพล

๕๖๒๐๓๕๐๑๓๒๐๐๓ : สาขาวิชา : พุทธศาสนศึกษา

คำสำคัญ : ศึกษาวิเคราะห์บทบาทพระเจ้าอโศกมหาราช/พระพุทธศาสนาจากจารึกอโศก

วิจัย กิตติยะอำพล : ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีต่อพระพุทธศาสนาจากจารึกอโศก (AN ANALYTICAL STUDY OF THE ROLES OF KING ASOKA'S ROLES ON BUDDHISM FROM ASOKA INSCRIPTION) คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์:พระครูศรีปริยัติคุณาภรณ์ (ดร.) อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภานิต สุขวรรณดี อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม, ๑๑๓ หน้า, ปี พ.ศ. ๒๕๕๘.

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ๑. เพื่อศึกษาพระราชประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราช ๒. เพื่อศึกษาบทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีต่อพระพุทธศาสนาจากจารึกอโศก และ ๓. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าบทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีต่อพระพุทธศาสนา จากจารึกอโศกโดยใช้ข้อมูลที่มีปรากฏใน พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และงานเขียนทางวิชาการทางพระพุทธศาสนา เช่น จารึกบุญจารึกธรรมของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)

ผลการวิจัย พบว่า พระเจ้าอโศกมหาราช เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๓ แห่งราชวงศ์โมริยะครองราชย์สมบัติ ณ เมืองปาฏลีบุตร ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๘ ถึง พ.ศ. ๒๖๐ (หรือตามหลักฐานของนักประวัติศาสตร์สมัยปัจจุบันส่วนมากว่า พ.ศ. ๒๗๐ ถึง พ.ศ. ๓๑๒) ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ของชมพูทวีป และเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภกที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์แห่งพระพุทธศาสนา เมื่อขึ้นครองราชย์ได้ ๘ พรรษา ได้ทรงกรีธาทัพไปปราบแคว้นกสิงคะ ซึ่งเป็นชาติที่เข้มแข็ง แม้จะทรงมีชัยชนะขยายดินแดนแห่งแคว้นแคว้นของพระองค์ออกไปจนมีอาณาเขตกว้างใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ชาติอินเดีย เทียบได้กับประเทศอินเดีย ปากีสถานและบังคลาเทศปัจจุบันรวมกัน

บทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราช ที่มีต่อพระพุทธศาสนาจากจารึกอโศก พบว่า จากศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นบันทึกพระราชกรณียกิจในทุกแง่มุม ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา นั้น กล่าวได้ว่า พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นธรรมราชาที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชาวโลกเพราะมีการสร้างมหาวิหาร ๘๔,๐๐๐ แห่ง และเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ องค์ทั่วชมพูทวีป (อินเดีย) พระองค์ทรงบำเพ็ญสมณะธรรมและสั่งสอนประชาชน โดยทรงส่งเสริมการปฏิบัติธรรมตามแนวทางหลักธรรมในพระพุทธศาสนา พร้อมกันนั้นทรงอุปถัมภ์การทำตติยสังคายนา แต่ที่ทำให้พระพุทธศาสนาเป็นที่รู้จักทั่วโลก เพราะพระองค์ได้ส่งพระมหาเถระไปประกาศพระพุทธศาสนาทั่วชมพูทวีปถึง ๕ สาย และยังได้อุปถัมภ์พระสงฆ์ด้วยความเลื่อมใส ส่วนอีกด้าน คือ ด้านการปกป้องพระพุทธศาสนา คือ พระองค์ได้กำจัดพวกเดียรถีย์ปลอมบวชที่บ่อนทำลายพระพุทธศาสนา สุดท้ายคือ ได้เอื้อเฟื้อต่อทุกศาสนาหรือลัทธิอื่น เพื่อป้องกันไม่ให้ศาสนาอื่นหรือลัทธิอื่น ข้องทำลายศาสนาพุทธ

วิเคราะห์คุณค่าบทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีต่อพระพุทธศาสนา จากจารึกอโศก พบว่า พระเจ้าอโศกพระองค์ทรงยึดหลักการและวิธีการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้าเป็นต้นแบบจึงทำให้ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาทำได้ทั่วถึง โดยวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระเจ้าอโศกมหาราช ถือเป็น ประชญาพื้นฐานที่เป็นองค์ประกอบของหลักการและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีอยู่ ๓ ประการ ได้แก่ ๑. ผู้แสดงธรรม หมายถึง พระเจ้าอโศกมหาราช ๒. ส่วนหลักธรรม หมายถึง การนำเอา หลักธรรมของพระพุทธเจ้า ที่เป็นปรัชญาพื้นฐานในการแก้ปัญหาชีวิตที่พระเจ้ายอโศกนำมาเผยแผ่ สังกสอน และ ๓. ประชาชน หมายถึง พุทธศาสนิกชนและประชาชนทั่วไป พร้อมกันนี้พระองค์ยังได้ ทรงอุปถัมภ์การทำตติยสังคายนาและการส่งสมณะทูตไปประกาศพระศาสนา โดยเลือกพระสงฆ์ที่มี ิริยวัตรงามในการประกาศคำสอน พระองค์ปฏิบัติธรรม ทรงเน้นเรื่องการให้ทาน และเป้าหมาย สำคัญของพระองค์ คือ การสอนธรรม การปฏิบัติธรรม

5620350132003 : MAJOR : BUDDHIST STUDIES : M.A. (BUDDHISH OF STUDIES)

KEYWORDS : AN ANALITICAL STUDY / THE ROLES/ KING ASOKA'S ROLES ON BUDDHISH / ASOKA INSCRIPTION

WICHAI KITTIYA-AMPHOL : AN ANALITICAL STUDY OF THE ROLES OF KING ASOKA'S ROLES ON BUDDHISM FROM ASOKA INSCRIPTION. THESIS ADVISORS: PHRAKHRUSRIPARIYATTIKHUNAPHORN, DR. – ADVISOR, ASST. PROF., DR. BHASIST SUKWANDEE–CO-ADVISOR. 113 PAGES, ACADEMIC YEAR : 2558 (2015)

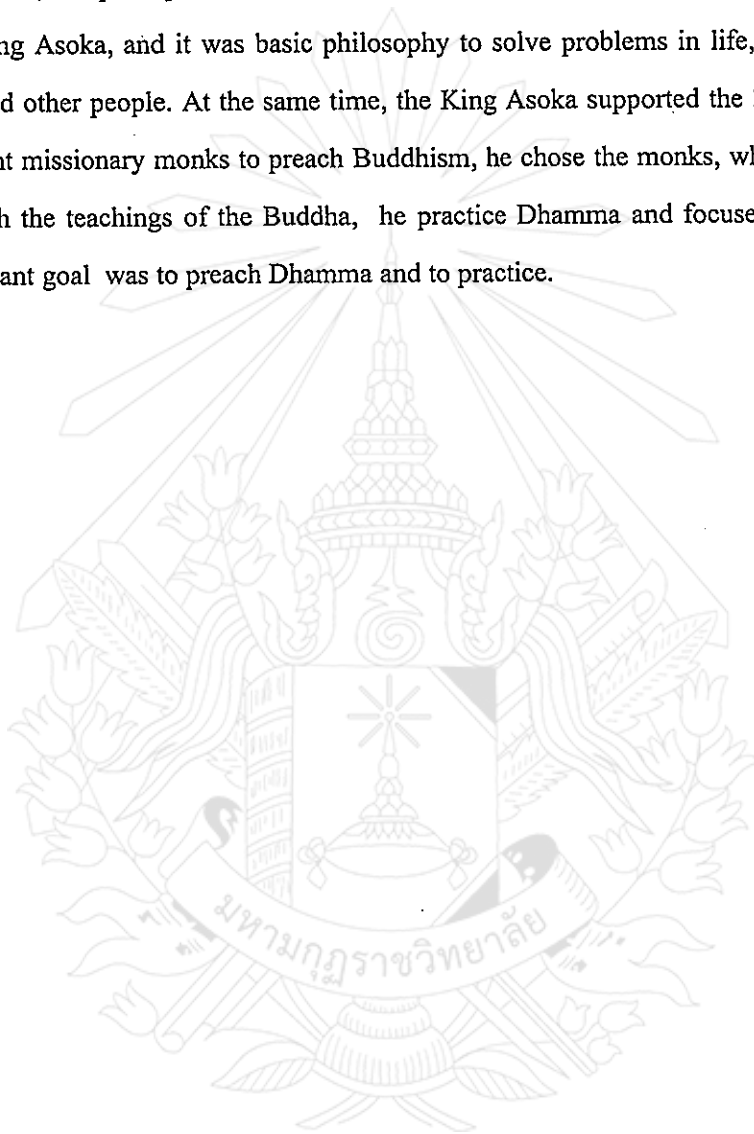
The objectives of this thesis were as follows: 1. To study King Asoka's records 2. To study his roles on Buddhism from Asoka inscription and 3. To analyze his roles value on Buddhism from the inscription appeared in Tipitaka, Atthakatha, Dika, and Buddhist works, for instance Phraphromma khunapom's Dhamma Inscription (Por.Or. Payutto)

The results of research were found as follows:

King Asoka's records and works were found that the King Asoka was the third king of Royal family of Moriya reigned in Pataliputta from 218 up to 260 B.E. (or as evidence of modern historians said 270-312 B.E.). He was the greatest king in the history of the Indian subcontinent, and the most important supporter of Buddhism in the history of Buddhism. Having reigned for 8 years, he had sent troops to suppress Kalingka state that was strong nation; he overcame and expanded his territory till his territory was the most extensive in the history of India that compares now with India, Pakistan, and Bangladesh altogether.

King Asoka's roles on Buddhism from Asoka's inscription were found that Asoka's inscriptions were records of his work in all sides. The propagation of Buddhism was said that King Asoka was the king who created the benefit to the world because he ordered to build 84,000 of Cathedral Basilica and 84,000 of Chedi throughout the Indian subcontinent (India). He practiced Dhamma and taught people with promotion of Dhamma according to the principles, and also he fostered the 3rd checking of Dhamma. People have known Buddhism throughout the world, because he sent the nine lines of the old monks to preach Buddhism throughout the Indian subcontinent, and supported the monks with faith. And other ways to protect Buddhism, he got rid of the persons ordained by themselves to destroy Buddhism, and the last he supported all religions or other believes so that other religions or believes would not try to destroy Buddhism.

To analyze the value of Ashoka's roles on Buddhism from the Ashoka's inscriptions was found that he adhered to the principles and method of propagation of the Buddha, so he preached Buddhism thoroughly. It was said that Asoka's method of propagation was basic philosophy that was a component of the principles and the method of propagation of the Buddha: the preacher – it meant the King Asoka, the principles of Dhamma – it meant to bring Dhamma of the Buddha preached by the King Asoka, and it was basic philosophy to solve problems in life, people – it meant Buddhists and other people. At the same time, the King Asoka supported the 3rd checking of Dhamma and sent missionary monks to preach Buddhism, he chose the monks, who had good behaviors, to preach the teachings of the Buddha, he practice Dhamma and focused on giving alms and his important goal was to preach Dhamma and to practice.

สารบัญย่อ

ผู้วิจัยใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระวินัยปิฎกมหาวิภังค์ เล่มที่ ๕ - ๑๐ โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม ๑, ๔, ๑๑, ๑๓, ๒๐, ๒๒, ๒๓, ๒๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในการค้นคว้า ซึ่งมีคำย่อและคำเต็มของคำศัพท์เรียงตามลำดับ ดังนี้

คำย่อ	คำเต็ม		
พระวินัยปิฎก			
วิ.ม.	วินัยปิฎก	มหาวคคปาติ	
วิ.ม.	วินัยปิฎก	มหาวรรค	
พระสุตตันตปิฎก			
ที.ม.	สุตตฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคคปาติ
ที.ม.	สุตตฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค
ที.ปา.	สุตตฺตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค
ม.ม.	สุตตฺตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	มชฺฉิมปณฺณาสก
สํ.นิ.	สุตตฺตปิฎก	สํยุตฺตนิคาย	นิทานวคคปาติ
อง.ตัก.	สุตตฺตปิฎก	องคฺคตฺตรนิกาย	ตักนิบาตปาติ
อง.จตุกก.	สุตตฺตปิฎก	องคฺคตฺตรนิกาย	จตุกกนิบาต
อง.ปญจก.	สุตตฺตปิฎก	องคฺคตฺตรนิกาย	ปญจกนิบาต
อง.สตุตค.	สุตตฺตปิฎก	องคฺคตฺตรนิกาย	สตุตกนิบาต
อง.อฏฺฐก.	สุตตฺตปิฎก	องคฺคตฺตรนิกาย	อฏฺฐกนิบาต
ขุ.ธ.	สุตตฺตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	ธมฺมบท
ขุ.อุ.	สุตตฺตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	อุทาน
ขุ.อิติ.	สุตตฺตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	อิติวุตฺตค
ขุ.สุ.	สุตตฺตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย	สุตฺตนิบาต

สำหรับตัวเลขที่อยู่หลังชื่อย่อของคัมภีร์ใช้ ดังนี้

แบบ ๓ ตอน คือ เล่ม/ชื่อ/หน้า ใช้อ้างอิงพระไตรปิฎก เช่น วิ.ม.ห. เล่ม ๔, ข้อ ๓๒, หน้า ๓๒ หมายถึง วินัยปิฎก มหาวิภังค เล่มที่ ๔ ข้อ ๓๒ หน้า ๓๒ เป็นต้น

สารบัญ

	หน้า
ประกาศคุณูปการ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ง
สารบัญคำย่อ	ฉ
สารบัญ	ช
บทที่	
๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย	๔
๑.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๐
๑.๗ คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๑๐
๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๒
๒.๑ ทรงประสูติ	๑๒
๒.๒ ชีวิตวัยเยาว์ของพระเจ้าอโศกมหาราช	๑๔
๒.๓ การขึ้นครองราชย์สมบัติ	๑๕
๒.๔ พระราชอำนาจของพระเจ้าอโศกมหาราช	๑๖
๒.๕ ด้านการนับถือศาสนา	๑๗
๒.๖ ทรงกลับพระทัยหันมานับถือพระพุทธศาสนา	๑๗
๒.๗ ผลงานของพระเจ้าอโศกมหาราช	๑๘
๒.๘ พระชนม์ชีพในบั้นปลายของพระเจ้าอโศกมหาราช	๒๗
๒.๙ สรุป	๒๗
๓ บทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีต่อพระพุทธศาสนาจากจารึกอโศก	๓๒
๓.๑ จารึกอโศก	๓๒

สารบัญ (ต่อ)

๓.๒	บทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีต่อพระพุทธศาสนาจากจารีกอโศก	๖๕
๓.๓	ด้านการปกป้องพระพุทธศาสนา	๗๒
๓.๔	สรุป	๗๖
๔	วิเคราะห์คุณค่าบทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีต่อพระพุทธศาสนา จากจารีกอโศก	๗๙
๔.๑	ด้านบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	๗๙
๔.๒	ด้านบทบาทการปกป้องพระพุทธศาสนา	๘๘
๔.๓	สรุป	๑๐๓
๕	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๐๔
๕.๑	บทสรุปผลการวิจัย	๑๐๕
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๐๙
	๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๐๙
	๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	๑๐๙
บรรณานุกรม		๑๑๐
ประวัติผู้วิจัย		๑๑๓

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สำคัญของพุทธศาสนิกชนเป็นที่ยึดเหนี่ยวในด้านจิตใจ เกิดขึ้นเมื่อ ๒๖๐๒ ปีมาแล้ว (พ.ศ. ๒๕๕๓ + พุทธกิจ ๔๕ พรรษา) ในชมพูทวีป และได้แผ่ขยายไปทั่วทุกมุมโลก จนกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นสมบัติของชาวโลก เป็นสมบัติของสังคม เพราะพระพุทธศาสนามีคุณประโยชน์ ทำให้สังคมมีวัฒนธรรม มีความเจริญรุ่งเรือง มีสันติสุข (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๓, หน้า ๑๐๗) โดยมีหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นรากฐานมาตลอด การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของอินเดียในสมัยพุทธกาล และหลังพุทธกาลบางยุคสมัยแต่โบราณมีศูนย์กลางของการเผยแผ่ที่จะทำให้พระพุทธศาสนาไปได้ กว้างไกลนอกจากมีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพร้อมคณะสงฆ์แล้วยังมีองค์พระมหากษัตริย์ที่มีบทบาทอย่างมาก ฉะนั้น เมื่อกล่าวถึงความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับระหว่างพระพุทธศาสนากับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ก็คือ การกล่าวถึงความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับระหว่างพระมหากษัตริย์กับพระพุทธศาสนา

องค์พระมหากษัตริย์ที่จะเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้นั้น ต้องมีความรู้ ความเข้าใจ พัฒนาตนเองปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาให้เป็นชาวพุทธที่มีคุณภาพ จึงจะมีความเลื่อมใสที่จะเผยแผ่ธรรมะนั้นได้ในมหาปริณีพพานสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า พระองค์จะปริณีพพานต่อเมื่อพุทธบริษัททั้ง ๔ ไม่ว่าจะเป็นภิกษุก็ตาม ภิกษุณีก็ตาม อุบาสกก็ตาม อุบาสิกาก็ตาม ต้องมีคุณสมบัติ ๓ ข้อต่อไปนี้คือ (ที.ม. เล่ม ๑๐, ข้อ ๑๐๒, หน้า ๑๓๒)

๑. ในด้านส่วนตัวแต่ละคนจะต้องมีความแก่กล้ามั่นใจในธรรม ครบทั้ง ๒ ขั้นตอน คือ

๑.๑ รู้เข้าใจหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า

๑.๒ ปฏิบัติตามหลักธรรมนั้นได้ถูกต้อง

๒. ในความสัมพันธ์กับผู้อื่น มีความรู้เพียงพอ และมีเมตตาธรรม มีน้ำใจเพื่อแผ่สามารถสั่งสอนธรรมนั้นแก่ผู้อื่นด้วย

๓. ในแง่หลักการ ก็สามารถรักษาหลักการของพระพุทธศาสนาไว้ได้ เมื่อมีใครพุดจาผิดพลาด ปฏิบัติผิดพลาดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา มีวาตะกล่าวร้ายต่อพระพุทธศาสนา ทำให้พระวินัย

คลาดเคลื่อน ต้องสามารถที่จะชี้แจงแก้ไขได้ ท่านเรียกว่า คำราบปรึษาได้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๓, หน้า ๑๐๘)

จากจารึกอโศก สามารถบ่งชี้ได้ว่า พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นพระมหากษัตริย์อีกพระองค์ที่มีบทบาทสำคัญที่โดดเด่นอย่างมาก เป็นอุบาสกที่สมบูรณ์ โดยได้นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนา มาใช้ มีการริเริ่มใหม่ คือ การถือหลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ โดยความสามัคคีระหว่างศาสนาต่าง ๆ นั่นคือพระเจ้าอโศกมหาราชได้ให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา ทั้ง ๆ ที่พระองค์เป็นราชาในแบบสมัยโบราณที่มีอำนาจเต็มที่ แต่เมื่อนับถือพระพุทธศาสนาก็ถือหลักเมตตา อุปลัมภ์บำรุงทุกศาสนา และให้ศาสนิกชนในศาสนาต่าง ๆ อยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคีรักใคร่กลมเกลียวกัน ยอมรับหลักธรรมของกันและกันไม่ทะเลาะ ไม่ใช้กำลัง ไม่ใช้ความรุนแรง พระองค์ทรงมีบทบาทมากต่อพระพุทธศาสนา และยังเป็นแบบอย่าง แบบปฏิบัติที่ดีแก่พุทธศาสนิกชน และประชาชนทั่วไป เพราะพระองค์ทรงประกอบด้วยพระจริยวัตรเพื่อบำรุงพระศาสนา และการแต่งตั้งข้าราชการมอบงานให้ข้าราชการไปตรวจราชการและสั่งสอนธรรมะตามลำดับ

พระพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ได้แพร่ขยายไปยังประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกเริ่มมาจากการทำสังคายนาครั้งที่ ๓ นอกจากนั้นพระองค์ยังทรงเป็นแบบอย่างให้พระมหากษัตริย์ที่เป็นพุทธมามกะ ดำเนินตามคืออุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ดังปรากฏในศิลาจารึก ฉบับน้อย จารึกฉบับใต้ตอนที่ ๑ ความว่า

“นับเป็นเวลาเกินกว่า ๒ ปีครึ่งแล้วที่ข้าฯ ได้เป็นอุบาสก แต่ตลอดเวลา ๑ปี ข้าฯ มิได้กรำทำความพากเพียรใด ๆ อย่างจริงจังเลยและนับแต่เป็นเวลาปีเศษแล้วที่ข้าฯ ได้เข้าหาสงฆ์ ข้าฯ จึงได้ลงมือทำความเพียรอย่างจริงจังนับแต่นั้นมา”

พระจริยวัตรนี้พระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบันได้ปฏิบัติมาโดยไม่ขาดสายจริยวัตรที่งดงามอีกหลายประการ เช่น

- การแต่งตั้งอำมาตย์ผู้แนะนำประชาชนให้ตั้งอยู่ในธรรม
- การประกาศให้ข้าราชการรักษาอุโบสถศีลในวันพระหรือวันอุโบสถ
- การขุดบ่อน้ำเพื่อสาธารณประโยชน์
- การปลูกต้นไม้เพื่อพักในการเดินทางหรือ
- การตั้งโรงพยาบาลรักษาทั้งมนุษย์ และสัตว์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๓, หน้า ๑๐๘)

จารึกของพระองค์ ที่ทำให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งความจริงที่มีบุคคล และประวัติศาสตร์ สถานที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาปรากฏให้โลกรับทราบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศิลาจารึกที่ลุมพินี ที่เป็นเครื่องพิสูจน์ว่าพระพุทธเจ้าประสูติที่ลุมพินีเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ ไม่ใช่

เรื่องเล่า หรือนิยายปรัมปรา นอกจากนี้ พระเจ้าอโศกมหาราชยังได้ประกาศห้ามมิให้ฆ่าสัตว์เพื่อการกิน และกินเป็นอาหารและประกาศนี้ ส่งผลให้ชาวอินเดียเกือบทั้งหมด ไม่กินเนื้อสัตว์เป็นอาหาร กินแต่พืชผักผลไม้ ซึ่งเป็นสิ่งที่นายกรัฐมนตรีของอินเดียได้ประกาศให้รูปสลักบนเสาศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราชคือสิ่งที่สัตว์นั่งหันหลังชนกัน (สลักจากหินก้อนเดียวอยู่บนเสาศิลาจารึกที่ปาอิลิปตนะมฤตทายวัน เมืองพาราณสี) เป็นตราประจำประเทศอินเดียมาจนถึงปัจจุบันสำหรับจารึกของพระเจ้าอโศกนั้น มีเป็นจำนวนมาก พบเกือบทั่วทวีปเอเชียตอนใต้และเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของพระพุทธศาสนาและของโลก

จากเหตุผลดังกล่าวเบื้องต้นทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีต่อพระพุทธศาสนาจากจารึกอโศก” ซึ่งพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่สมัยหลังพุทธกาล เป็นพระมหากษัตริย์ที่โดดเด่นกว่าพระมหากษัตริย์อื่น ๆ พระองค์ทรงมีบทบาทมากในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นอุบาสกท่านหนึ่งที่ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา โดยมุ่งศึกษาพระราชประวัติของพระองค์บทบาทของพระองค์จากจารึกอโศก และวิเคราะห์บทบาทขององค์ที่มีต่อพระพุทธศาสนาจากจารึกอโศกเพื่อนำแบบอย่างอันดีงามของพระองค์ มาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองต่อผู้อื่น และสามารถนำผลการวิจัยไปเสนอแก่กระทรวงศึกษาธิการ เพื่อนำบทบาทเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราชไปใส่ในหลักสูตรการเรียนการสอนของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อให้สังคมเกิดความสงบสุขต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาพระราชประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราช
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาบทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีต่อพระพุทธศาสนาจากจารึกอโศก
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์คุณค่าบทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีต่อพระพุทธศาสนาจากจารึกอโศก

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัย ศึกษาประวัติของพระเจ้าอโศกอย่างละเอียด โดยเน้นถึงบทบาทที่มีต่อพระพุทธศาสนา จากจารึกอโศก บทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และบทบาทด้านการปกป้องพระพุทธศาสนาโดยใช้ข้อมูลที่มีปรากฏใน พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และงานเขียนทางวิชาการทางพระพุทธศาสนา เช่น จารึกบุญ จารึกธรรมของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

๑.๔.๑ รวบรวมข้อมูลด้านปฐมภูมิ (Primary Source) คือ จารึกอโศกที่ปรากฏใน พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) คือ งานเขียน งานวิจัยของนักวิชาการ ตลอดจน ผู้รู้ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในหนังสือ วารสาร และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแหล่งข้อมูล คือ หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธร และห้องสมุด วิทยาลัยนานาชาติ

๑.๔.๒ จัดลำดับขั้นตอนที่ค้นคว้ามาให้มีความสำคัญหรือสอดคล้องกันอย่างเป็นระบบในการวิจัย

๑.๔.๓ นำข้อมูลเหล่านั้นไปวิเคราะห์ ตีความ สรุปสาระสำคัญ แล้วเสนอผลการวิจัย

๑.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ มีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระมหากษัตริย์ใน สมัยพุทธกาล และหลังพุทธกาล ดังต่อไปนี้

พระมหาวชิตร จันทปชฺโชโต และพระมหาสิทธิ ลิกขิตนนุโท กล่าวไว้ในหนังสือ “พระเจ้า อโศกมหาราช” ว่า พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้มีเกียรติประวัติรุ่งโรจน์พระองค์หนึ่ง ใน ประวัติศาสตร์อินเดีย ทรงเป็นกษัตริย์ที่เข้มแข็งไม่คำนึงถึงความลำบาก และอุปสรรคนานาประการ ทรงสนพระทัยในความสุขของพสกนิกรยิ่งกว่าความสุขส่วนพระองค์ ทรงพยายามทุกวิถีทางที่จะ ยกย่องแห่งความประพฤติปฏิบัติชอบแห่งพสกนิกร ซึ่งพระองค์ตรัสเรียกบุตรธิดา (คล้ายสมเด็จพระ พุทธนารามคำแหงมหาราชจอมกษัตริย์ในอดีต) ให้สูงขึ้น ทรงเป็นนักการทหารผู้ยิ่งใหญ่ สามารถ รวบรวมแคว้นต่าง ๆ ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อยู่ใต้พระราชอำนาจของพระองค์แต่ผู้เดียวได้ ทรงเป็นนักปกครองชั้นเยี่ยม สามารถปกครองประเทศที่มีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาล ซึ่งมีมนุษย์ หลายชาติหลายภาษา ให้อยู่ใต้พระราชอำนาจอย่างสงบสุข ทรงเป็นนักศาสนาชั้นนำแห่ง โลก ยากที่ จะหาผู้ใดเปรียบได้ พระองค์นั่นเองที่ได้ส่งพระภิกษุ ไปเผยแผ่พระธรรมถึง ๓ ทวีป คือ ยุโรป ตะวันออก แอฟริกาตอนเหนือ และเอเชีย (พระมหาวชิตร จันทปชฺโชโตและพระมหาสิทธิ ลิกขิตนนุโท, ๒๕๐๘, หน้า ๑๘)

จันงค์ ทองประเสริฐ กล่าวไว้ในหนังสือ “พระพุทธศาสนาในลังกา” ว่า พระเจ้าอโศกได้ ทรงกลายเป็นอุบาสกผู้หนึ่ง หลังจากที่ทรงครองราชมาเพียง ๒-๓ ปีเท่านั้น แต่ใน ๒-๓ ปีแรก พระองค์มิได้ทรงเอาพระทัยใส่ต่อศาสนาใหม่นี้สัก ต่อมาเมื่อ ได้ทรงใกล้ชิดกับภิกษุสงฆ์แล้ว นั้น

แหละ จึงได้นับถือพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง และได้ทรงอุทิศพระองค์เอง ด้วยการปฏิบัติตามคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยศรัทธาอย่างแรงกล้า คัมภีร์มหาวงศ์ กล่าวว่า เดิมทีนั้น พระเจ้าอโศกมหาราชทรงได้รับขนานพระนามว่า “จันหาโศก” (อโศกผู้คร่ำครวญ) เพราะพระองค์ทรงทรมานโหดร้ายมาก แต่ต่อเมื่อได้ทรงกลายเป็นบุรุษผู้ใจบุญแล้ว พระองค์ก็ได้รับขนานพระนามใหม่ว่า “ธัมมาโศก” (อโศกผู้ใจบุญ อโศกผู้ทรงธรรม) (จันทวงศ์ ทองประเสริฐ, ๒๕๑๐, หน้า ๔๑๕)

วศิน อินทสระ กล่าวไว้ในหนังสือ “จอมจักรพรรดิอโศก” ว่า ข้าพเจ้าเข้าใจว่า หากพระเจ้าอโศกทรงเรืองอยู่ในอำนาจทางโลกิยะตลอดพระชนมชีพของพระองค์ พระองค์ก็คงถึงความแตกดับและล่มจม ทำนองเดียวกับผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลาย ซึ่งทุกสิ่งทุกอย่างมักสิ้นสุดลงพร้อม ๆ กับการสิ้นชีพของเขา แต่เพราะพระเจ้าอโศกทรงใช้ชีวิตในบั้นปลายให้หมดไปในทางธรรมเพื่อธรรม พระนามของพระองค์จึงยังสามารถก่อกองอยู่ในโลกจนปัจจุบันนี้ ความจริงข้อนี้ น่าจะสะกิดใจผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลายให้ดูเป็นตัวอย่างไว้ แล้ววางมือจากอำนาจราชศักดิ์ลงเสียบ้าง ควรหาทางทิ้งรอยแห่งความดีไว้ให้คนภายหลังได้ดำเนินตาม พระประวัติของจอมจักรพรรดิอโศกเป็นการยืนยันว่า ชัยชนะที่ถาวรนั้น คือ ชัยชนะโดยธรรม ชัยชนะอันตั้งอยู่บนรากฐานแห่งความไม่เบียดเบียน (วศิน อินทสระ, ๒๕๒๖, หน้า ๖๘๐)

ไฉชากู อีเคตะ และคาราน ชิงค์ กล่าวไว้ในหนังสือ “แพรงชีวิต” ว่า เรื่องราวเกี่ยวกับพระเจ้าอโศกมหาราชหลาย ๆ เรื่อง มีสีสันน่าสนใจ ตำนานพระพุทธศาสนามักกล่าวว่า เพราะชาติปางก่อนพระองค์ชอบถวายก้อนขนมปังจากกวอดทรายแก่พระพุทธเจ้า บุญกุศลจึงส่งผลให้พระองค์มาประสูติเป็นจักรวรรดิราชา กษัตริย์ผู้ทรงทำให้ก่งล้อประเสริฐหมุนไป ทรงใช้ความถูกต้องยุติธรรมเป็นหลักในการปกครอง บางเรื่องก็กล่าวว่าในสมัยหนุ่ม ๆ ทรงเป็นกษัตริย์ที่เผด็จการมาก แต่ภายหลังได้กลายเป็นพุทธศาสนิกชนเต็มศรัทธา จนได้รับพระสมัญญาว่าเป็น ธรรมโศกราช (พระเจ้าอโศกผู้ทรงธรรม) เสาหินที่พระองค์โปรดเกล้า ฯ ให้จารึกเรื่องราวต่าง ๆ ได้บอกเราว่า พระองค์โปรดให้สร้างสถูป ๘๔,๐๐๐ สถูปทั่วแผ่นดิน ทรงมีการอุปถัมภ์ให้มีการรวบรวมคัมภีร์พระพุทธศาสนาและเสด็จจาริกสู่พุทธบุษนิยสถานต่าง ๆ หลายครั้ง (ไฉชากู อีเคตะ และคาราน ชิงค์, ๒๕๓๒, หน้า ๘๗)

ส. ศิวรักษ์ กล่าวไว้ในหนังสือ “ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศก และอโศกกาทาน” ว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้ศัพท์ของพวกพราหมณ์ หากทรงนำมาใช้ให้มีสาระเป็นอย่างใหม่ เช่น คำว่าพราหมณ์ คำว่ากรรม และคำว่าธรรม แม้จนนิพพานเป็นต้น พระเจ้าอโศกทรงดำเนินรอยตามพุทธบาท ดังคำว่าธรรมที่พระราชอื่น ๆ ถือว่าเป็นชัยชนะของตนนั้น หากเปลี่ยนเป็นธรรมวิชัย คือ การชนะตนเอง หรือการเดินตามบรมธรรม เป็นต้น พระราชาองค์อื่น โปรดเสด็จออกล่าสัตว์ พระเจ้าอโศกโปรดธรรมยาตราเป็นการถือบุญจาริก พระราชาองค์อื่น โปรดในการเพิ่มพูนพระราชทรัพย์

พระเจ้าอโศกโปรดในการแจกพระราชทรัพย์แก่สมณพราหมณ์ และคนชรา เวลาเสด็จไปที่ต่าง ๆ มักไปทรงสดับพระธรรม พระราชาองค์อื่น โปรดให้มีข้าราชการบริพารมาก ๆ เพื่อเป็นพระเกียรติไว้ แวดล้อมพระองค์ พระเจ้าอโศกโปรดส่งราชเสวกไปสอนธรรมแก่ประชาชน ให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณ ความดี และโปรดให้ดูแลคนตกทุกข์ได้ยาก คนพิการ คนชรา แม้งจนคนคุก (ส. ศิวรักษ์, ๒๕๓๔, หน้า ๓๐๓)

พระอุดมคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) กล่าวไว้ในหนังสือ “ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย” ว่าในรัชสมัยของพระเจ้าโศกมหาราชนี้พระพุทธรูปได้เจริญรุ่งเรืองแพร่หลายไปไกลที่สุดยิ่งกว่าสมัยใด ๆ ตั้งแต่ที่พระพุทธรูปอุบัติขึ้นจนกระทั่งถึงสมัยนี้ ในสมัยเมื่อพระพุทธรูปยังทรงพระชนมายุอยู่นั้น พระพุทธรูปได้เจริญรุ่งเรืองอยู่ในแคว้นมคธ โกศล วัชชี อังคะ วังสะ กาสี และอุชเชนี คือ ได้เจริญ อยู่ทางทิศเหนือ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และตอนกลางบางส่วน พระพุทธรูปได้เสด็จไปประกาศพระพุทธรูปศาสนาใน ๗ รัฐ เท่านั้น ส่วนทางทิศใต้สุด ตะวันออกสุด และ ตะวันตกสุด พระพุทธรูปศาสนายังแผ่ไปไม่ถึง ศาสนาพราหมณ์ ยังมั่นคงแข็งแรงอยู่ แม้แต่ในที่ที่ พระพุทธรูปศาสนาเจริญรุ่งเรือง ก็ยังมีศาสนาพราหมณ์ และศาสนาเชนแทรกซึมอยู่ทุกแห่ง

จากหลักฐานที่เราได้พบ และได้จากหลักศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งมีปักไว้ตามสถานที่สำคัญต่าง ๆ เกือบทั่วประเทศอินเดียนั้น แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงมีความเลื่อมใสในพระพุทธรูปศาสนา และเป็นความดีของพระพุทธรูปศาสนาอย่างมากที่ได้อาศัยสิ่งก่อสร้างเหล่านี้เป็นหลักฐานในทางประวัติศาสตร์ ไม่อย่างนั้น เราอาจไม่รู้ว่า สถานที่สำคัญของพระพุทธรูปศาสนาในสมัยนั้นอยู่ที่ไหนบ้าง (พระอุดมคณาธิการ(ชวินทร์ สระคำ), ๒๕๓๔, หน้า ๔๕๕)

พระธรรมปิฎก (ประยูรช ญัตโต) ได้กล่าวเกี่ยวกับพระราชประวัติ และพระราชกรณียกิจของพระเจ้าอโศกมหาราชไว้ใน จารึกอโศก ซึ่ง ได้อธิบาย และสรรเสริญในคุณงามความดีที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ประทานให้แก่พุทธศาสนิกชนรุ่นหลัง ได้บ่งบอกถึงความศรัทธา และเลื่อมใสของพระเจ้าอโศกที่มีต่อพระพุทธรูปศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่พระเจ้าอโศกทรงเห็นถึงคุณค่าของพระพุทธรูปศาสนาและทรงต้องการที่จะเผยแผ่ให้แก่ประชาชนในโลก ได้รู้จักอย่างทั่วถึง ทรงมีการส่งสมณทูตให้เดินทางจาริกไปเผยแผ่ในดินแดนต่าง ๆ (พระธรรมปิฎก (ประยูรช ญัตโต), ๒๕๓๕, หน้า ๔๓)

พระมหามหาวินทร์ ปุริสูตโต กล่าวไว้ในหนังสือ “พระเจ้าอโศกมหาราชกับพุทธศาสนา” ได้กล่าวถึง พระเจ้าอโศก พอสรุปได้ว่า พระราชประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราช จะเน้นถึงบทบาทในการเป็นองค์อุปถัมภ์การเผยแผ่พระพุทธรูปศาสนา ไปยังทุกสารทิศทำให้เข้าใจว่าจริง ๆ แล้วก่อนยุคของพระองค์นั้นความเจริญของพระพุทธรูปศาสนาก็ยังคงมีอยู่แต่การเผยแผ่ไปยังที่ต่าง ๆ ยังมีอยู่น้อย ที่กล่าว

เช่นนี้จะเห็นได้จากเมื่อพระองค์หันหลังให้กับการก่อสร้างเพื่อแย้งซึ่งแผ่นดินมาปกครองด้วยระบบ
ธรรมวินัย หรือการเอาชนะด้วยธรรม แล้วทรงได้ส่งเสริมผู้อยู่ภายใต้การปกครองของพระองค์ได้นำ

หลักคุณธรรมจริยธรรมในศาสนา ที่ตนเองนับถือไปประพฤติปฏิบัติแต่ตอนนั้นการประพฤติ
ปฏิบัติตามธรรมในพระพุทธศาสนาก็ยังคงมีให้เห็นอยู่ประปรายเท่านั้น ต่อเมื่อพระองค์ได้ลงมือปฏิบัติ
เป็นตัวอย่าง และได้ส่งเสริมให้พระภิกษุได้เป็นผู้เผยแผ่อย่างแท้จริง ตามที่ปรากฏว่า ทรงส่งสมณทูตถึง
๕ สายไปเผยแผ่ซึ่งที่ต่าง ๆ จึงปรากฏเป็นหลักฐานว่า พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้เจริญไป
ยังทุกสารทิศอย่างไม่ต้องสงสัย ฉะนั้น บทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชจึงนับได้ว่ามีความเกี่ยวพัน
และโดดเด่นเป็นอย่างมากยิ่งต่อความเจริญไปยังนานาประเทศของพระพุทธศาสนาซึ่งนับได้ว่า พระองค์
ประสูติมาเพื่อเป็นประทีปส่องธรรมเพื่อมวลชนชาวโลกอย่างแท้จริง (พระมหามณเฑียร ปุริสุตโต,
๒๕๔๘, หน้า ๑๐๖)

พระธีระวัฒน์ ฉันทมโม (สม พรหมกำเนิด) ได้ทำวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราช
ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” ซึ่งสรุปได้ว่า พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกที่
สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ศาสนา พระองค์คือ พระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ ที่พระมหากษัตริย์ในสมัย
ต่อมาได้ดำเนินตามบทบาทพระราชจริยาวัตร และพระราชกรณียกิจของพระเจ้าอโศกมหาราชด้วยกัน
ทั้งสิ้น โดยสรุป การศึกษาเผยแผ่พระพุทธศาสนามีจุดประสงค์หลัก คือ เป็นการศึกษาเพื่อให้ทราบถึงผล
การปฏิบัติงานด้านพระศาสนาที่ทำให้พระพุทธศาสนาแผ่กระจายออกไปทั่วโลก ผลของการวิจัยนี้ พบว่า
คำสอนในหลักศิลาจารึกนั้นมีบทบาท และมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของบุคคลในสังคมทั้งในอดีตและใน
ปัจจุบันนี้อย่างมาก ในด้านจริยศาสตร์ด้านพื้นฐาน อันเป็นมาตรการที่คอยกำกับ หรือ ควบคุมพฤติกรรม
ที่บุคคลในสังคมแสดงออกโดยผ่านทาง กาย วาจา ใจ และด้วยการยึดมั่นตามหลักธรรมบทบัญญัติทาง
ศาสนา เช่นเรื่อง ศีล ๕ หรือ อริยมรรค ๘ ประการ หรือ การดำเนินชีวิตด้วยการด้วยการยึดมั่นในหลัก
ศีลธรรมอย่างเคร่งครัด เพราะถ้าปราศจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกันของบุคคลในสังคม ๆ จะมีความ
สงบสุข ด้านการทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ทำให้พระพุทธศาสนามีความบริสุทธิ์มาจนถึงทุกวันนี้ ด้วยความ
สำนึกในพระคุณอันลึกซึ้งในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นผู้ส่องประทีป คือ พระพุทธศาสนาให้โชติช่วง
ชัชวาล ขึ้นไปทั่วชมพูทวีป นับเป็นครั้งแรกแห่งการส่งสมณทูตออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดน
ต่าง ๆ ทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ขยายไปทั่วโลก อันรวมถึงประเทศไทยเราด้วย และด้านการก่อสร้างศา
สนสถาน เช่น เสาหิน พระสถูป ศิลปะการปั้นรูปสัตว์ลี้ลามจากเรื่องราวในตำนานทางพระพุทธศาสนา
ทั้งสิ้น ทำให้ชาวโลกได้ทราบว่า อินเดียเป็นป่อเกิดแห่งพระพุทธศาสนา (พระธีระวัฒน์ ฉันทมโม
(สม พรหมกำเนิด), ๒๕๔๔, หน้า บทคัดย่อ)

พระเจ้าปี ชีรปญโญ (ยาวโนภาส) ได้ทำวิจัยเรื่อง “พระเจ้าอโศกมหาราชในฐานะนักธัมมาธิปไตย”
ซึ่งสรุปได้ว่า “ธัมมาธิปไตย” ถือได้ว่าเป็นเป้าหมายหลักของการปกครองทุกระบบการปกครองที่

ประกอบด้วยธรรม ผู้ปกครองก็เป็นธรรม ระบบการปกครองก็ประกอบไปด้วยธรรม ประเทศชาติก็ย่อมเจริญก้าวหน้า ประชาชนก็จะพบแต่ความสุข นโยบายการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราชทรง

คำนึงถึงหลักธรรม และภาวะจิตใจของราษฎรเป็นสำคัญในการดำเนินชีวิตของราษฎร ดังจะเห็นได้จากการแก้ปัญหาโดยการปกครองแบบบิดากับบุตร โดยมีข้าราชการเป็นพี่เลี้ยงของประชาชน เน้นความยุติธรรม พระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์อินเดีย ซึ่งเป็นจักรพรรดิที่ประเสริฐองค์หนึ่งในประวัติศาสตร์ ที่ทรงเปลี่ยนการเอาชนะด้วยการรบมาใช้วิธีธรรมวิธี คือ หันมาเอาชนะด้วยการประกาศธรรมแทน พระองค์ทรงเอาธรรมเป็นเครื่องมือในการปกครองนโยบายการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราชมีจุดประสงค์ที่เด่น ๆ คือ เพื่อธำรงไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ และความสงบของบ้านเมือง ให้ข้าราชการฝ่ายปกครองจะต้องถือตนเป็นผู้สั่งสอนแก่ราษฎร ให้ตั้งมั่นอยู่ในความดี มีความยุติธรรมเพื่อความสงบสุขของราษฎร พระองค์ท่านทรงพยายาม เข้าถึงภาวะจิตใจของราษฎร สนใจและเอาใจใส่ต่อการดำรงชีวิตของราษฎร ดังจะเห็นได้จากการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม ศาสนา ครอบครัว (พระจำปี ธีรบุญโญ (ยาวโนภาส), ๒๕๕๐, หน้า บทคัดย่อ)

พระอาทิตย์ อุดกจิตโต (มาตรา) ได้ทำวิจัยเรื่อง “ศึกษาจริยวัตรของพระเจ้าอโศกมหาราช” ผลการวิจัย พบว่า

๑. พระราชประวัติของพระเจ้าอโศกนั้นแต่เดิมพระองค์ไม่ได้ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก่อน พระองค์เป็นพระองค์ทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนาแล้ว พระองค์จึงทรงเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังดินแดนต่าง ๆ จึงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรม ปกครองประเทศชาติ โดยธรรมใช้หลักธรรมวิธี ในการบริหารจัดการบ้านเมือง จนบ้านเมืองสงบสุข และเจริญรุ่งเรืองสืบไป แม้ว่าพระเจ้าอโศกมหาราชกษัตริย์ที่ดูร้าย จึงมีพระนามว่า จัณฑาโศก คือ พระเจ้าอโศกผู้ดูร้าย แต่ภายหลังจะเสด็จสวรรคตไปแล้วก็ตาม แต่ชื่อเสียงของพระองค์ยังคงอยู่ตลอดจนถึงปัจจุบัน

๒. พระจริยวัตรของพระเจ้าอโศกในสมัยฐานะผู้ปกครอง ประกอบไปด้วย หลักกำกับความประพฤติ หลักแห่งการสงเคราะห์กันและกัน หลักการสงเคราะห์ประชาชนของนักปกครอง หลักเว้นความลำเอียง หลักพลังของบุคคลผู้ยิ่งใหญ่ หลักแห่งความไม่เสื่อม หลักการปกครอง และหลักความประพฤติของผู้ปกครอง ซึ่งพระจริยวัตรเหล่านี้ก็จักเป็นประโยชน์แก่ผู้นำ และผู้บริหาร จะได้นำแบบอย่างของพระองค์ได้ประพฤติปฏิบัติ และแนะนำผู้อื่นให้ปฏิบัติตามตนเองด้วย (พระอาทิตย์ อุดกจิตโต (มาตรา), ๒๕๕๑, หน้า บทคัดย่อ)

พัชริน แผลกพงษ์ศิริ ได้ทำวิจัยเรื่อง “ศึกษาบาทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราช ในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา” ผลการวิจัย พบว่า

๑. พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่ ๓ แห่งราชวงศ์โมริยะครองราชย์สมบัติ ณ เมืองปาฏลีบุตร ทรงขึ้นครองราชย์ได้ ๘ พรรษา ได้กรีธาทัพไปปราบแคว้นกิงคะ ซึ่งเป็น

ชาติที่เข้มแข็งจนได้รับชัยชนะ ทรงขยายดินแดนแห่งแคว้นแคว้นของพระองค์ออกไปจนมีอาณาเขตกว้างใหญ่ ทรงส่งสมณะทูตไปประกาศพระศาสนาในดินแดนต่าง ๆ นับว่า พระองค์มีบทบาทยิ่งในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา จนกระทั่งสืบทอดมาเป็นศาสนา และวัฒนธรรมประจำท้องถิ่นจวบจนปัจจุบัน

๒. สาระธรรมที่ปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งพระองค์โปรดให้เขียนสลักไว้ ณ สถานที่ต่าง ๆ อันเรียกว่า “ศิลาจารึกพระเจ้าอโศก” จารึกเหล่านี้ได้เล่าเรื่องราวที่สำคัญ ๆ โดยการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาปรับประยุกต์ใช้ และประกาศให้ชาวเมืองถือปฏิบัติ สิ่งที่พระเจ้าอโศกมหาราชทำอย่างสำคัญ คือ ทรงล้มเลิกพิธีบูชายัญ และได้ประกาศไว้ในศิลาจารึกหลายฉบับ ทรงมีเสรีภาพ และเสมอภาคในการนับถือศาสนา เหล่านี้เป็นหลักฐานที่บ่งบอกชัดเจนในเหตุการณ์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นในรัชสมัยของพระองค์

๓. พระราชกรณียกิจของพระเจ้าอโศกมหาราชในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนานั้น มีมากมาย เช่น การสร้างมหาวิหาร ๘๔,๐๐๐ แห่ง เป็นแหล่งที่พระภิกษุสงฆ์ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยบำเพ็ญสมณะธรรม และสั่งสอนประชาชน ทรงอุปถัมภ์การทำตบตีสังคายนา และส่งพระมหาเถระไปประกาศพระศาสนาในแคว้นแคว้นต่าง ๆ ทั้งหมดพุทธปีถึง ๕ สาย เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองแพร่หลายในนานาประเทศทรงสร้างโรงพยาบาลคน และสัตว์ชุบอุปน้ำ ที่พักคนเดินทางเป็นต้น

บทบาททั้ง ๓ ประการดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความอดุสาหะวีริยะอย่างไม่หยุดยั้ง และไม่ย่อต่ออุปสรรคใด ๆ ทั้งมวล ในการเสาะแสวงหาวิธีการต่าง ๆ ภายใต้ร่มพระบารมี เพื่อหมายมั่นให้ปวงประชาราษฎร์ดำรงชีวิตตามหลักพระพุทธธรรมอันสูงส่งที่นักประวัติศาสตร์ทั่วโลกได้ขนานพระนามไว้ และกล่าวถึงข้อความในศิลาจารึก ฉบับที่ ๑๓ ว่า เป็นเอกสารที่มีชีวิตที่สุดในประวัติศาสตร์พลวัต (Dynamic History) ที่ส่งเสริมให้พระพุทธศาสนามีความเจริญก้าวหน้า และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสถาบันสงฆ์อีกหลายประการ โดยเฉพาะบทบาทคณะสงฆ์ที่พระองค์ทรงวางรากฐานสำคัญในกิจการต่าง ๆ ทางด้านพุทธจักร และอาณาจักรให้เจริญรุ่งเรืองสืบมา

จากการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า พระเจ้าอโศกพระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นองค์เอกอัคร ผู้อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา พร้อมกับมีบทบาทโดดเด่นเป็นอุปาสก ที่สมบูรณ์ โดยได้นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาใช้ มีการริเริ่มใหม่ คือ การถือหลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติโดยความสามัคคีระหว่างศาสนาต่าง ๆ นั่นคือ พระเจ้าอโศกมหาราชได้ให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาทั้ง ๆ ที่พระองค์เป็นราชาในแบบสมัยโบราณที่มีอำนาจเต็มที่ แต่เมื่อนับถือพระพุทธศาสนาก็ถือหลักเมตตา อุปถัมภ์บำรุงทุกศาสนา และให้ศาสนิกชนในศาสนาต่าง ๆ อยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคีรักใคร่กลมเกลียวกัน ยอมรับหลักธรรมของกัน และกันไม่

ทะเลาะ ไม่ใช่กำลัง ไม่ใช่ความรุนแรง พระองค์ทรงมีบทบาทมากต่อพระพุทธศาสนา และยังเป็นแบบอย่าง แบบปฏิบัติที่ดีแก่พุทธศาสนิกชนและประชาชนทั่วไป

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๖.๑ ทำให้ทราบพระราชประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราช
- ๑.๖.๒ ทำให้ทราบบทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีต่อพระพุทธศาสนาจากจารึกอโศก
- ๑.๖.๓ ทำให้ทราบคุณค่าบทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีต่อพระพุทธศาสนาจากจารึกอโศก
- ๑.๖.๔ ทำให้สามารถนำผลการวิจัยไปเสนอแก่กระทรวงศึกษาธิการ เพื่อนำบทบาทเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช เข้าไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอนของกระทรวงศึกษาธิการต่อไป

๑.๗ คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาวิเคราะห์ หมายถึง การเล่าเรียนฝึกฝนอบรมเพื่อให้เกิดความชำนาญ และมีทักษะขยายออกแยกแยะพิจารณาในประเด็นปัญหาต่าง ๆ

บทบาท หมายถึง การกระทำใด ๆ ก็ตามที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพระสงฆ์ บทบาทของครู บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของอุบาสก อุบาสิกา เป็นต้น

พระเจ้าอโศกมหาราช หมายถึง พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นองค์เอกอัครพุทธศาสนูปถัมภก ผู้อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองและแผ่ขยายมากที่สุด ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา

จารึกอโศก หมายถึง การบันทึกเรื่องราวในชีวิต และพระราชกรณียกิจในทุกแง่มุมด้านของพระเจ้าอโศกมหาราช ลงในหลักศิลาจารึก โดยพระเจ้าอโศกมหาราชมีพระบรมราชโองการให้จารึกศิลาจารึก และจารึกเสาศิลาจารึก เริ่มเมื่อพระองค์อภิเษกได้ ๑๒ พรรษา ศิลาจารึก และ เสาศิลาจารึกใช้เวลจารึกนานประมาณ ๑๕-๑๖ เดือน เมื่อจารึกเรียบร้อยแล้วนำไปประดิษฐานไว้ในพระราชอาณาจักร และดินแดนนอกพระราชอาณาจักร ดังมีพระบรมราชโองการว่า “ต้องได้จารึกไว้บนศิลาทั้งในดินแดนห่างไกลและในดินแดนใกล้บนเสาศิลาทุกสถานที่ซึ่งเสาศิลา” ประเภทศิลาจารึกที่พบ มีอยู่ ๗ ประเภท ได้แก่ ประเภทศิลาจารึกขนาดเล็ก ประเภทศิลาจารึกที่ภาบุร ประเภทศิลาจารึก ๑๔ แผ่น ประเภทศิลาจารึกที่แคว้นกสิงคะ ประเภทเสาศิลาจารึก ๗ เสาศ ประเภทเสาศิลาจารึกขนาดเล็ก และ ศิลาจารึกย่อย ประกอบด้วย ประเภทศิลาจารึกอุทิสถำเพื่อบำเพ็ญพรต ประเภทศิลาจารึกอนุสรณ์พระนางทำไร่ ประเภทศิลาจารึกคำอุทิศถ้ำองทศระกะ พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตฺโต) ได้แปล

จารีกอโศก โดยสามารถสรุปสาระธรรมของพระบรมราชโองการ ตามลำดับการจารึก ดังนี้ ศิลาจารึก ๒๘ ฉบับ ศิลาจารึกฉบับน้อยจารึกฉบับเหนือ จารึกศิลา ๑๔ ฉบับ จารึกหลักศิลา ๗ ฉบับศิลาจารึกพิเศษแห่งกลิงคะ ศิลาจารึก ฉบับน้อย จารึก ฉบับเหนือ ศิลาจารึกฉบับน้อยจารึกฉบับใต้ จารึกหลักศิลาเบ็ดเตล็ด จารึกหลักศิลาแห่งพระราชเทวี จารึกหลักศิลานิคลิวะ จารึกถ้ำแห่งเขบารบาร

บทบาทพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีต่อพระพุทธศาสนา หมายถึง การกระทำของพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งประกอบด้วย ๒ ด้าน คือ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และด้านปกป้องพระพุทธศาสนา

ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา หมายถึง การดำเนินงานของพระเจ้าอโศกมหาราช เพื่อให้หลักธรรมคำสั่งสอนใน พระพุทธศาสนาแพร่หลายออกไปในทุกสารทิศ มีผู้ศรัทธาเลื่อมใส เคารพ ยำเกรง ในพระรัตนตรัย น้อมนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติ ประกอบด้วย การสร้างมหาวิหาร ๘๔,๐๐๐ แห่ง เป็นแหล่งที่พระภิกษุสงฆ์ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย บำเพ็ญสมณะธรรม และตั้งสอนประชาชน ทรงอุปถัมภ์การทำตติยสังคายนา และส่งพระมหาเถระไปประกาศพระศาสนาในแว่นแคว้นต่าง ๆ ทั่วชมพูทวีป ถึง ๕ สาย เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองแพร่หลายในนานาประเทศ

ด้านการปกป้องพระพุทธศาสนา หมายถึง พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงให้ความคุ้มครองแก่พระพุทธศาสนา จากภัยภายนอก และภัยภายใน ที่ส่งผลต่อพระพุทธศาสนาอย่างมาก แต่พระเจ้าอโศกพระองค์ทรงมีวิธีป้องกันได้ โดยการกำจัดพวกที่ปลอมบวชเข้ามาในพระพุทธศาสนา พร้อมกันนั้นก็ได้สร้างความสัมพันธ์ให้ศาสนาแต่ละศาสนา และพระองค์ทรงปกครองทรงดำเนินนโยบายปฏิรูปการปกครอง โดยธรรม เพื่อแก้ปัญหาที่ประชาชนไม่ได้รับความยุติธรรมจากเจ้าหน้าที่บ้านเมือง และเพื่อความอยู่ดีกินดีของประชาชน เพราะพระพุทธศาสนาไม่รังเกียจเดียชฉันทศาสนา หรือลัทธิอื่นเป็นศาสนาที่ถือเสรีภาพเป็นใหญ่

บทที่ ๒

พระราชประวัติพระเจ้าอโศกมหาราช

ในการวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีต่อพระพุทธศาสนา จากจารึกอโศก” ผู้วิจัยได้กล่าวถึง พระราชประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราช เริ่มตั้งแต่ทรงประสูติ วยเยาว์ ชีวิตวัยเยาว์ การขึ้นครองราชย์สมบัติพระราชอำนาจ และผลงานของพระเจ้าอโศกมหาราช

๒.๑ ทรงประสูติ

พระเจ้าอโศกพระองค์ทรงประสูติในตระกูลกษัตริย์ “อโศก” เขียนตามรูปภาษาสันสกฤต ภาษาบาลีเขียนเป็น “อโศก” แปลว่า จิตไม่โศก คือ จิตบรรลุนิพพาน เป็นจิตของพระอรหันต์(พระมหาวิจิตร จนฺทปชิ โชโต และพระมหาสิทธิลิก พชิตนฺน โท, ๒๕๐๘, หน้า ๓๖) พระเจ้าอโศกมหาราช หรือ อีกพระนามหนึ่งว่า “พระเจ้าปิยทัสสี” ทรงเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าพินทุสาร และพระนางสุภัทรางคี หรือพระนางสิริธรรมา มีพระอัยกา (ปู่) ทรงพระนามว่า พระเจ้าจันทรคุปต์ พระองค์ประสูติเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๕ (ร่องศาสตราจารย์ คณฺย ไชโยธา, ๒๕๔๘, หน้า ๓๗) แต่บางแห่งกล่าวไว้ว่า พระองค์ประสูติเมื่อ พ.ศ. ๑๘๔ (พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตฺโต, ๒๕๔๕, หน้า ๔๔) พระเจ้าพินทุสาร ครองราชสมบัติ ณ นครปาฏลิบุตร ทรงแต่งตั้งเจ้าชายสุลิมะราชโอรสองค์โตเป็นรัชทายาท

พราหมณ์เมืองจัมปา มีธิดาสาวสวย โหโรพยากรณ์ไว้ว่า ธิดาพราหมณ์คนนี้จะตกำเนิดเป็น มารดาของบุตรชาย ๒ คน บุตรชายคนหนึ่ง จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิครองราชอาณาจักรมหาศาล บุตรชายอีกคนหนึ่งจะออกบวชเป็นพระภิกษุบรรลุปะระอรหันต์ พราหมณ์จึงนำธิดาของตนไปฝาก ในพระราชวัง พระมเหสีของพระเจ้าพินทุสารริษยาความสวยงามของธิดาพราหมณ์ จึงใช้ธิดาพราหมณ์ไปทำหน้าที่ช่างกัลบกกาลต่อมาธิดาพราหมณ์มีโอกาสดูพระเจ้าพินทุสาร จึงกราบทูลให้ ทรงทราบว่า นางมิใช่ช่างกัลบก แต่เป็นธิดาพราหมณ์ พระเจ้าพินทุสารทรง โปรดปรานธิดาพราหมณ์ สถาปนาดำรงตำแหน่งเอกอัครมเหสีพระนางสุภัทรางคี (ธิดาพราหมณ์) มีราชโอรสกับ พระเจ้าพินทุสาร ๒ องค์ องค์หนึ่งชื่ออโศก อีกองค์หนึ่งชื่อ วิตดาโศก

กาลครั้งหนึ่งพระเจ้าพินทุสาร เชื้อเชิญดาบสชื่อ ปินคละวัดสาชีวะเข้าเฝ้า ตรัสถามดวงชะตาของ โอรสทั้งสองพระองค์ ดาบสปินคละวัดสาชีวะทูลเท็จเรื่องเจ้าชายอโศก เพราะเจ้าชายอโศกรูปกายอัปลักษณ์ ไม่เป็นที่พอพระทัยของพระราชบิดา แต่ดาบสปินคละวัดสาชีวะแอบทูลกำเนิดเจ้าชายอโศกว่าจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิมีราชอาณาจักรกว้างไพศาลยิ่งนักแก่พระมเหสี

ส่วนในคัมภีร์มหาวงศ์ มีกล่าวไว้ว่า พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าพินทุสารซึ่งมีพระชายา ๑๖ พระองค์ มีพระราชโอรส ๑๐๑ พระองค์ หากคัมภีร์ทั้ง ๒ นั้นเอ่ยถึงพระนามพระราชโอรสของพระเจ้าพินทุสารไว้ ๓ พระองค์ เรียงลำดับ คือ สุมนะ อโศกราชกุมาร มีอนุชาร่วมครรภ์พระมารดา พระองค์หนึ่ง คือ ดิสสะ

คัมภีร์ฎีกามหาวงศ์ เอ่ยถึงพระมารดาของพระเจ้าอโศกมหาราชทรงพระนามว่า พระนางศิริธัมมา ทรงเป็นอัคมเหสี และทรงร่วมอยู่ในเมารยะวงศ์ พระอาจารย์ของพระนางเป็นอาชีวก ชื่อชรสาน ต่อมาอาชีวกผู้ทำนายนี้อุปสมบทในบวรพุทธศาสนาแล้วได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

อีกทั้งยังปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทีปวงศ์ และมหาวงศ์ กล่าวไว้ว่า เมื่อพระนางทรงพระครรภ์อโศกกุมารนั้น พระนางนึกปรารถนาจักเหยียบดวงอาทิตย์ และดวงจันทร์ ปรารถนาจะเสวยดวงดาว และเมฆกับรากดินภายใต้ปฐพี อาชีวกชื่อชรสานาชีวกคาบสได้พยากรณ์นิมิตว่า เหตุที่พระราชเทวีเจ้าจะเหยียบพระอาทิตย์ พระจันทร์ ด้วยพระบาททั้งสองนั้น เป็นบุญนิมิตว่า เหตุที่พระราชเทวีเจ้าจะเหยียบพระอาทิตย์อันประเสริฐร้อยเอ็ดพระองค์ในสกลชมพูทวีปนี้มาเป็นข้าทูลละอองพระบาทในอนาคต

ข้อที่พระราชเทวีมีพระทัยปรารถนาจะเสวยดวงดาวนั้นเป็นบุญนิมิตไปในอนาคต พระโอรสจะได้มาเสวยซึ่งราชวงศ์วิโรธอันต่างพระมารดากันนั้น ๕๕ พระองค์นั้นมีในพระนครนั้น และข้อที่พระราชเทวีมีพระทัยปรารถนาจะเสวยซึ่งก้อนเมฆอันลอยไปตามลมนี้เป็นบุญนิมิตว่า พระโอรสแห่งพระองค์จะได้ทำลายลัทธิแห่งเคียรถีย์ ๕๖ จำพวก แล้วจะได้บำรุงบวรพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองสืบไปสิ้นกาล

ข้อซึ่งพระราชเทวีมีพระทัยปรารถนาจะเสวยซึ่งรากดินในภายใต้แผ่นดินนั้นเป็นบุญนิมิตแห่งพระราชโอรสจักมีพระราชอาณาจักรแผ่ไปได้แผ่นดินได้โยชน์หนึ่ง และข้อที่พระราชเทวีมีพระทัยปรารถนาจะเสวยซึ่งใบไม้ใหญ่อันมีในป่าหิมพานต์นั้น เป็นบุญนิมิตแห่งพระราชโอรสจะได้แผ่พระราชอาณาจักรไปในอากาศเบื้องได้โยชน์หนึ่ง (พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโต, ๒๕๔๕, หน้า ๔๒)

สรุปได้ว่า พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงถือกำเนิดในตระกูลกษัตริย์ ซึ่งเป็นตระกูลที่ยิ่งใหญ่ พระองค์ประสูติเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๕ มีพระราชบิดา พระนามว่า พระเจ้าพินทุสาร มีพระราชมารดาว่า พระนางศิริธัมมา มีพระอัยกา (ปู่) พระนามว่า พระเจ้าจันทรูปต์ มีพระอนุชาร่วมครรภ์มารดา นามว่า วิคคาโสก แต่ในคัมภีร์มหาวงศ์ กล่าวไว้ว่า มีอนุชาร่วมครรภ์มารดา พระองค์หนึ่งว่า ดิสสะ พระเจ้าอโศกมหาราชนั้น ทรงถือกำเนิดมาเพื่อความยิ่งใหญ่ ซึ่งเป็นไปตามคำทำนายของท่านคาบสปีนคละวัดสาชีวะ ว่า พระเจ้าอโศกมหาราชจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีราชอาณาจักรกว้างไพศาลยิ่งนักแก่พระมเหสี ซึ่งต่อมาไม่นานพระองค์ก็ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิมีราชอาณาจักรกว้างไพศาลยิ่งนักแก่พระมเหสี ซึ่งต่อมาไม่นานพระองค์ก็ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม

๒.๒ ชีวิตวัยเยาว์ของพระเจ้าอโศกมหาราช

ช่วงพระชนมายุได้ ๑๕ ปี ๖ เดือน พระเจ้าพินทุसारได้ส่งให้พระองค์ไปศึกษาศิลปะศาสตร์ ณ เมืองตักศิลา และให้บุตรอำมาตย์ผู้หนึ่งร่วมเดินทางไปศึกษาด้วย เพื่อเป็นสหายกันทั้งใน การศึกษา และการเดินทาง (วคิน อินทสระ, ๒๕๕๑, หน้า ๑๑๑)

ช่วงพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษาทรงเป็นอุปราชของพระเจ้าพินทุसारเสด็จไปครองแคว้น อวันตี ณ นครอุชเชนี ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางเวทิสามหาเทวี

ช่วงพระชนมายุได้ ๒๐ พรรษา ทรงมีพระราชโอรสพระองค์แรก คือ เจ้าชายมหินท

ช่วงพระชนมายุได้ ๒๒ พรรษา ทรงมีพระราชธิดาพระองค์แรก คือ พระนางสังฆมิตตากาล ต่อมาพระราชโอรสมหินทะกุมาร และพระราชธิดาสังฆมิตตาทั้งสองทรง พอพระทัยในการ บรรพชาจึงเสด็จออกบรรพชาทำลายเครื่องผูกในภพออกเสีย เพราะทรงเลื่อมใสในพระรัตนตรัย

ในตระกูลโมริยะนี้ ได้กลายเป็นต้นตระกูลของพระมหินทะในครั้งสมเด็จพระผู้มีพระภาค เจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ อุทยานสาวันของมัลลกะษัตริย์แต่ในกาลระหว่างนั้น นับไม่ได้ว่า ประมาณกี่ปีแล้ว (กรมศิลปากร คัมภีร์ทีปวงศ์ (ภาคภาษาไทย) ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, ๒๕๔๒, หน้า ๑๘๘)

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงทำสงครามตั้งแต่เยาว์ และศึกใหญ่ที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ ทรงกระทำ และทรงมีชัยชนะโดยเด็ดขาด คือ การทำศึกกับนักรบชาวกลิงคะ ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของ ชมพูทวีป (อินเดีย) พระเจ้าอโศกมหาราชทรงทำศึกอยู่นานถึง ๗-๘ ปี ในการทำศึก ครั้งนั้น ทหาร ชาวกลิงคะถูกจับเป็นเชลยถึง ๑ แสน ๕ หมื่นคน บาดเจ็บอีก ๑ แสนคน และที่เสียชีวิตก็มีจำนวน มากเท่า ๆ กัน

ผลจากการทำสงคราม พระเจ้าอโศกมหาราช ได้ทรงพบเห็นประชาชน ทหารล้มตาย และบาดเจ็บ ทูพพลภาพ ประชาชนต้องพลัดถิ่นที่นาลาที่อยู่ ถูกขาดพ้อภรรยาขาดสามี ฯลฯ บ้านเรือนทรัพย์สินก็พินาศย่อยยับไป เพราะพิษภัยสงคราม (ประยงค์ สุวรรณบุบผา, ๒๕๔๒, หน้า ๑๒)

สรุปได้ว่า พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงทำสงครามตั้งแต่เยาว์ ครั้งหนึ่งพระองค์ทรงออกศึก ตั้งแต่พระชนมายุได้เพียง ๑๘ พรรษา เท่านั้น คือ พระเจ้าพินทุसार ตรัสสั่งให้พระองค์นำกองทัพอไป ตีเมืองตักศิลา การส่งกองทัพไปครั้งนั้น ก็ไม่ได้รับการสนับสนุนเรื่องอาวุธ รถศึก แม้กระทั่งเสบียง อาหาร แต่การทำสงครามครั้งนั้น ก็เป็นไปด้วยความสงบเรียบร้อย แต่การทำสงครามครั้งใหญ่ที่สุด และเป็นครั้งที่สำคัญที่สุด ที่ทำให้พระเจ้าอโศกมหาราชหันมานับถือพระพุทธศาสนา คือ การทำ สงครามกับแคว้นกลิงคะการทำสงครามครั้งนี้ ยาวนานถึง ๗-๘ ปี ในการทำศึกครั้งนี้ มีผู้ล้มตาย และบาดเจ็บจำนวนมาก

๒.๓ การขึ้นครองราชย์สมบัติ

เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชพระชนมายุได้ ๓๐ พรรษา ได้ทำพิธีราชาภิเษกเมื่อ พ.ศ. ๒๑๘ พร้อมกับทรงสถาปนาพระนางอสนิมิตตา เป็นพระอัครมเหสี (กัมภีร์ทีปวงศ์ เรียกชื่อเต็มว่า อสนิมิตตาเทวี) เป็นธิดาเศรษฐีผู้มั่งคั่งในเวทิสานคร ที่ทรงล่าช้านาน เช่นนี้ เพราะเกิดปัญหาการสืบสันตติวงศ์ นอกจากกัมภีร์พงศาวดารภาษาบาลีของศรีลังกาที่พรรณนาว่า มีการต่อสู้ระหว่าง เครือญาติแบบเลือดนองแผ่นดิน พระเจ้าอโศกครองราชย์โดยการ้วยในทะเลเลือดแดงฉาน เหตุการณ์ในครั้งนั้น ทำให้ประชาชนไม่พึงพอใจ เจ้าชายอโศกจึงยับยั้งการประกอบพิธีราชาภิเษกอยู่ถึง ๕ ปี (พันเอก (พิเศษ), นวม สงวนทรัพย์, ๒๕๔๓, หน้า ๕๔-๕๕) เพราะเหตุที่ตระกูลบัลลังก์เลือดขึ้นครองราชย์โดยฆ่าฟันพระเชษฐา และพระอนุชา ทั้งหมดนั้น พระองค์จึงได้สมญานามว่า “จันทาโศก” (แปลว่า อโศกผู้ดูร้าย) กัมภีร์มหาวงษ์ กล่าวไว้ว่า เหตุที่ได้ชื่อว่า จันทาโศก เพราะพระองค์มีพระราชเหตุภัยที่โหดร้ายในปกรณัมสันสกฤตชื่อ อโศกาวทาน ก็ได้เล่าไว้ถึงความโหดร้ายของพระองค์ เช่น การสร้างที่ประหารไว้ชื่อว่า นรกาลัย ใครเข้าไปในบริเวณนั้นต้องตาย กลับออกมาไม่ได้ และมีกระเททองแดงไว้ตีคนที่มีความคิดบ้าง เอาคนที่ฝ่าฝืนลงในครกตำให้ละเอียดบ้างเผาทั้งเป็นบ้าง (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๖, หน้า ๑๖)

พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์ กล่าวว่า กัมภีร์ทิวาวัตนะ พรรณนาพฤติกรรมเมื่อพระเจ้าอโศกขึ้นครองราชย์สมบัติ ว่า

“กาลวันหนึ่ง พระเจ้าอโศก เสด็จออกจากราชการตรัสบัญชาการเรื่องหนึ่งแต่ปรากฏว่า เสนาบดี ๕๐๐ คน พวกกันคัดค้านเป็นเอกฉันท์ พระเจ้าอโศกทรงพิโรธสุดขีดใช้พระแสงดาบตัดศีรษะเสนาบดี ๕๐๐ คน ด้วยพระหัตถ์ของพระองค์ เลือดแดงฉานเต็มท้องพระโรง เพราะมีพระรูปกายอัปลักษณ์บรรดานางสนมกำนัลทั้งหลาย ในพระราชวังจึงไม่พอใจในเสน่ห์หาของพระเจ้าอโศกที่แสดงออกต่อพวกนาง กาลวันหนึ่ง นางสนมกำนัล ๕๐๐ คน เล่นรำเริงกันในสวน พวกนางพากันไปหักกิ่งต้นอโศกในสวนมาเล่นหัวกันทำนองเยาะเย้ย พระเจ้าอโศก พระองค์สดับเสียงเล่นของพวกนางสนมกำนัล เสด็จออกไปทอดพระเนตร พบว่า เหล่านางสนมกำนัลเล่นหัวเยาะเย้ยพระองค์ พระเจ้าอโศกทรงพระพิโรธตรัสสั่งให้นำตัวนางสนมกำนัล ๕๐๐ คน มาจับมัดกับเสาจุดไฟเผา นางสนมกำนัล ๕๐๐ คน ด้วยพระองค์เอง โทษฐานเยาะเย้ยหยันพระมหากษัตริย์ เสนาบดีทั้งหลายพากันตื่นตระหนกกับพฤติกรรมของพระเจ้าอโศกพากันหาโอกาสเหมาะกราบทูลว่า พระเจ้าอโศกไม่จำเป็นที่จะประหารชีวิตคนด้วยพระองค์เอง ควรแต่งตั้งบุคคลให้มีหน้าที่ประหารแทน พระเจ้าอโศกทรงเห็นชอบกับคำเสนอแนะนี้ จึงได้แต่งตั้ง จันทกิริกะ คนชอบฆ่าสรรพสัตว์ เคยฆ่ามารดาบิดาตนเองมาแล้ว ให้เป็นหัวหน้า (พันเอก (พิเศษ), นวม สงวนทรัพย์, ๒๕๔๓, หน้า ๑๗๖-๑๗๗) ต่อมาเมื่อพระองค์หันมานับถือพระพุทธศาสนาแล้ว และทรงประกอบกรรมอันเป็นกุศลจำนวนมาก

โดยทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นการใหญ่ จึงได้พระนามใหม่ว่า “ธรรมาโคก” คือ อโคกผู้ทรงธรรม”

คัมภีร์สมันตปาสาทิกา กล่าวถึง พระราชทรัพย์ ว่าทรงจับจ่ายทอง วันละ ๕ แสนแท่ง เพื่อการพระราชกุศล กล่าวคือ พระราชทานทองแสนแท่งให้นิครนถ์ใช้ตามแต่ใจเขาปรารถนา อีกแสนแท่งใช้ซื้อน้ำหอม และดอกไม้เป็นพุทธบูชา ยังอีกแสนแท่งสำหรับบูชาพระธรรม และอีกแสนแท่งสำหรับเกื้อกูลพระภิกษุสงฆ์ โดยที่เหลืออีกแสนแท่ง สำหรับซื้อยารักษาคนป่วยใช้อนาถาต่าง ๆ อนึ่ง นอกจากพระราชทรัพย์แล้ว ยังพระราชทานผ้า วันละสามเวลาแก่พวกนิครนถ์ให้พวกนิครนถ์ได้ขึ้นช้างซึ่งประดับประดาอย่างงดงามพวกนิครนถ์เอาผ้าเหล่านี้ไปถวายพระภิกษุสงฆ์อีกต่อหนึ่งเมื่อทรงทราบจากพระ โมคคัลลิตบุตรติสสเถระว่า เคยมีพระสฤงษณ์แปดหมื่นสี่พันองค์จึง โปรดให้สร้างวิหารเท่าจำนวนนั้น เมื่อพระราชกุมารมหินทะ และพระราชกุมาริสังฆมิตตา พระชนม์ได้ ๒๐ และ ๑๘ โปรดให้ทรงผนวชเวลานั้น พระเจ้าอโคกเสวยราชย์แล้ว ๖ ปี เป็นเหตุให้ทรงกลายสภาพจากบึงจัยทายกมาเป็นศาสนทายกโดยพระ โมคคัลลิตบุตรติสสเถระ เป็นพระอุปัชฌาย์ของพระมหินทภิกษุ และพระธรรมपालเป็นพระอุปัชฌาย์ของสังฆมิตตาสามเณริ (วคิน อินทสระ, ๒๕๕๑, หน้า ๒๖)

๒.๔ พระราชอำนาจของพระเจ้าอโคกมหาราช

คัมภีร์ทีปวงศ์ กล่าวถึง พระเจ้าอโคกมหาราชว่า ทรงมีพระราชอำนาจมากพร้อมทั้งกล่าวถึงพระราชประวัติการบริหารราชการแผ่นดินไว้ด้วยว่า เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานล่วงไปแล้ว ๒๑๘ ปี พระเจ้าอโคกมหาราชได้ขึ้นครองราชย์ เมื่อทรงมีพระราชอำนาจเต็มทีพระเดชานุภาพก็แผ่ขยายไปอย่างกว้างขวางทั้งเมืองบนและเมืองล่าง ได้ ๑ โยชน์พระราชอำนาจของพระองค์ก็ได้แผ่ออกไปทั่วชมพูทวีปซึ่งเป็นพระราชอาณาจักรของพระองค์

บนยอดเขาหิมพานต์ มีสระใหญ่อยู่สระหนึ่ง ชื่อว่า สระอโนดาต เหล่าเทวดาได้นำหม้อไปตักน้ำประกอบด้วยสรรพโอสถมาถวาย วันละ ๑๖ หม้อ

เทวดาพวกหนึ่ง ได้นำไม้สีพระทนต์ อันมีชื่อว่า นาคลดา มีกลิ่นหอมซึ่งเกิดขึ้นตามซอกเขาอ่อนนุ่มสนิทมีรสหวานน่าชื่นใจมาถวายทุกวัน

เทวดาอีกพวกหนึ่ง ได้นำเอาผลมะขามป้อม ซึ่งเป็น โอสถมีกลิ่นหอมเกิดบนภูเขา มีเนื้ออ่อนนุ่มรสชุ่มคอ และมีกลิ่นหอมที่คนทั้งหลายอยากชิมรสมาถวายทุกวัน

เทวดาบางพวก ได้นำผลมะม่วงสุก ซึ่งมีรสหวาน และกลิ่นหอม มาถวายประจำทุกวัน

เทวดาบางพวก ได้นำผ้าทิพย์มี ๕ สีมาจากสระนันทันทนต์ มาถวายเป็นประจำทุกวัน

เทวดาอีกบางพวก ได้นำผงหอมสำหรับสพานพระเศียร และเครื่องลูบไล้ทา และผ้าห่มมีเนื้อละเอียด มาถวายทุกวันมิได้ขาด

เทวดาอีกพวกหนึ่ง ได้นำยาหยอดพระเนตร ซึ่งมีค่ามาก พร้อมทั้งอุปกรณ์สำหรับหยอดพระเนตรครบชุดมาถวายทุกวัน

เทวดาบางพวกได้นำเอาถ้ำอ้อย และผ้าสำหรับเช็ดพระหัตถ์ สีเหลืองมาถวายทุกวันมิได้ขาด ฟุ่่งนกแขกเต้าก็ได้คาบเอาข้าวสาธิตมาถวาย วันละ ๕,๐๐๐ เกลียน ไว้ในฉางฟุ่่งหนูกี้พากันมาปอกเมล็ดข้าว ฟุ่่งแมลงผึ้งคาบเกสรดอกไม้มาทำรังถวาย ฟุ่่งหมีกี้มากัดฟืนถวาย ฟุ่่งนกการเวกที่สวยงามขับร้องด้วยเสียงอันไพเราะก็มาร้องถวาย เสียงพระยานาคผู้มีอายุได้ตั้งกัลป์ผู้ได้ทันเห็นพระพุทธรเจ้าทั้ง ๔ พระองค์ ก็ได้มาเฝ้าพร้อมด้วยโช่ทองคำ (๑) ราชฤทธิ์ทั้งหมดยังเกิดขึ้นเพราะบุญญาภพของพระเจ้าอโศกมหาราชขณะได้ราชาภิเษกแล้ว (กรมศิลปากร, ๒๕๔๒, หน้า ๑๘๘)

๒.๕ ด้านการนับถือศาสนา

พระเจ้าอโศกมหาราช ได้ทรงพยายามพิจารณาตรวจดูลัทธิต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับทิวติ เป็นต้น จึงทรงรับสั่งให้เชื้อเชิญพวกนิครนถ์อเจลกะปริพาชก และพวกพราหมณ์มาในพระราชวัง เพื่อถวายอาหารเยี่ยงพระราชบิดา (พระเจ้าพินทุสาร) ที่ทรงได้ปฏิบัติมานับเวลานานถึง ๓ ปี ต่อมาวันหนึ่งพระเจ้าอโศกมหาราช ได้ถวายมหาทานแก่เจ้าลัทธิต่าง ๆ แล้วทรงถามปัญหาอันลึกซึ้งต่อนักบวชเหล่านั้น พวกเจ้าลัทธิเหล่านั้นไม่สามารถตอบปัญหาได้ ประกอบทั้งพระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นพวกนักบวชเหล่านั้น ซึ่งเป็นนักบวชนอกพระพุทธศาสนามีอาการไม่สำรวมในขณะบริโภคอาหาร ก็ทรงเกิดพระปริวิตกเดือดร้อนมิได้มีความเลื่อมใสทรงพระปริวิตกว่า ทานที่เราบริจาคแก่นักบวชเหล่านี้ เป็นราชทรัพย์นับเป็นแสน ควรจะตกแก่ปฤคาหผู้ควรจะได้รับทาน จึงจะมีผลมากเมื่อทรงคิดได้ดังนี้ จึงทรงรับสั่งให้ขจัดพวกเดียรถีย์ นักบวชจอมปลอมเหล่านั้นออกไปเสีย แล้วทรงดำริว่า พระอรหันต์ หรือผู้ที่ได้พบเห็นทางแห่งพระอรหันต์ จะมีอยู่ใน โลกนี้ หรือไม่บ้างหนอเมื่อใดเราได้เห็นผู้เป็นสัตบุรุษ และได้ฟังคำสอนของท่านเมื่อเห็นเราจักถวายสมบัติพร้อมทั้งชีวิตของเราเลย เมื่อพระองค์ทรงคิดเลือกเฟ้นอยู่อย่างนี้ก็ยังหาทักษิไณยบุคคลที่เหมาะสมมิได้

๒.๖ ทรงกลับพระทัยหันมานับถือพระพุทธศาสนา

เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ได้พบสามเณรนิโครธในวันหนึ่ง ขณะที่ทรงประทับอยู่บนปราสาท จึงได้เสด็จที่สีหบัญชรเพื่อจะให้ลมพัดต้องพระกายพระองค์ ได้ทอดพระเนตรไปภายนอกเห็นนิโครธสามเณรผู้เป็นพระอรหันต์ ได้รับการฝึกฝน และอบรมมาอย่างดีกำลังเดินเที่ยวบิณฑบาตอยู่เป็นผู้มีกิริยาสำรวมน่าเลื่อมใส ทอดสายตาลงต่ำไม่ประจบตระกูล เป็นผู้บริสุทธิ์ดุจดวงจันทร์บนท้องฟ้า เป็นผู้องอาจดุจดังพระยาสีหไกรสร เป็นผู้มีเดชกล้ามาก เข้าใกล้ยาก เหมือนกับกองไฟใหญ่ เป็นผู้มึจิตมั่นคง และตั้งมั่นหมดสิ้นอาสวะแล้ว เป็นผู้ไม่มีมารยา เป็นบุรุษที่

เหมาะสมที่สุด เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยพระธรรมอันประเสริฐ และวิหารธรรม เป็นสมณะผู้อุดม เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งคุณธรรมทั้งปวงผู้เคยเป็นญาติกันในปางก่อน เป็นผู้เคยทำบุญร่วมกันมา เป็นผู้ตั้งอยู่ในอริยมรรค และอริยผล กำลังเดินโปรดสัตว์อยู่ตามท้องถนน เป็นผู้ประกอบด้วยข้อวัตรของสัตบุรุษ (กรมศิลปากร, ๒๕๔๒, หน้า ๑๘๘ - ๑๙๐)

พระเจ้าอโศกมหาราช ผู้ทรงแสวงหาซึ่งสัตบุรุษ ทรงคิดว่าท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้า หรือไม่เช่นนั้น ท่านผู้นี้จักต้องเป็นพระอรหันตสาวก หรือไม่ก็ต้องเป็นท่านผู้ได้เห็นแจ้งซึ่งโลกุตระธรรม บรรลุพระอรหัตผล หรือต้องเป็นผู้ได้บรรลุพระนิพพานแล้วเป็นแน่แท้ พระองค์ทรงมีพระหฤทัยมั่นคงเกิดปีติเบิกบานพระหฤทัยอย่างยิ่ง เหมือนกับคนจน ได้ขุมทรัพย์ หรือเหมือนกับคนรวยสำเร็จผลตามที่ใจต้องการ ฉะนั้น พระเจ้าอโศกมหาราชจึงทรงสั่งให้ราชบุรุษวิ่งไปนิมนต์สามเณรผู้มีกิริยาอาการอันน่าเลื่อมใส ผู้ฝึกฝนมาดีแล้วนั้น โดยเร็ว ราชบุรุษรับพระราชโองการแล้วก็รีบไปนำสามเณรขึ้นมาบนปราสาท พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นสามเณรก็ทรงมีความรักใคร่ในตัวเจ้าสามเณร แล้วนิมนต์ให้สามเณรขึ้นนั่งบนอาสนะที่จัดเตรียมไว้ สามเณรก็ขึ้นนั่งบนบัลลังก์อาสน์เหมือนท้าวสักกะเทวราชประทับนั่งบนบัลลังก์มณฑลศาลาอาสน์อันประเสริฐ ฉะนั้น พระเจ้าอโศกมหาราชทรงคิดว่าทารกผู้ประเสริฐนี้คุณลักษณะแล้วเห็นจะมีคุณวิเศษภายใน ครั้นได้ทอดพระเนตรเห็นกุมารน้อยผู้มีจริยาวัตรอันงดงามถึงพร้อมด้วยศีลอันประเสริฐ ได้รับการศึกษามาอย่างดีแล้วฉลาดในธรรมวินัย ก็ทรงมีพระหฤทัยเลื่อมใสยิ่งขึ้นจึงตรัสว่า คุณก่อนสามเณรน้อยขอเธอจงแสดงธรรมตามที่ได้ศึกษาให้เราฟังเถิด เราจะปฏิบัติตามกระแสพระธรรมที่ได้แสดงให้เราฟัง ขอให้เธอจงสอนเรา เราจะฟังพระธรรมเทศนา

นิโครธสามเณร ผู้แตกฉานในปฏิสัมภิทาพร้อมด้วยคำสอนประกอบ ด้วยองค์ ๘ รอบรู้ในพระไตรปิฎก ได้สดับพระดำรัสของพระเจ้าอโศกมหาราช จึงคัดเลือกหมวดอัปมาทธรรม ในพระไตรปิฎกแสดงถวายเป็นพุทธฎีกา ว่า

“อุปมาโท อมต ปทํ ปมาโท มจฺจุโน ปทํ อุปฺปมฺตฺตา นมฺยนิติ เขปมฺตฺตา ยถามตา”

“ความไม่ประมาท เป็นหนทางอันไม่ตาย ความประมาท เป็นหนทางแห่งความตาย คนผู้ประมาทก็เหมือนคนที่ตายแล้ว” (จุ.ธ. เล่ม ๒๕, ข้อ ๒๑, หน้า ๓๑)

พระเจ้าอโศกมหาราช ฟังแล้วทรงชื่นชมยินดีต่อนิโครธสามเณร ผู้แก้แค้นคำว่า สามเณรรูปนี้ได้รู้ธรรมพร้อมทั้งเหตุ และผลที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ทั้งสิ้น เพราะพระธรรมบทนี้จักเป็นรากเหง้าแห่งธรรมทั้งปวง ในบรรดาพระธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แล้ว พระองค์จึงตรัสต่อไปว่าตั้งแต่วินาทีนี้เป็นต้นไป ข้าพเจ้าพร้อมด้วยบุตร และภรรยารวมทั้งญาติมิตร ขอนับถือพระรัตนตรัย กล่าวคือ ข้าพเจ้าขอถึงซึ่งพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง เมื่อพระองค์ได้ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์อย่างนี้แล้ว จึงได้บริจาคพระราชทรัพย์ประมาณ ๔๐๐,๐๐๐ เพื่อบูชานิโครธสามเณร

ไว้เป็นค่าอาหารประจำวัน สำหรับนิโคธสามเนรโดยจัดอาหารถวายแด่นิโคธสามเนร วันละ ๘ ตำรับ พระสาวกของพระพุทธเจ้าผู้ได้วิชาสาม ผู้สำเร็จฤทธิ์มีความฉลาด และรอบรู้ในการรู้จักใจของผู้อื่น เป็นผู้สิ้นอาสวะ เป็นพระอรหันต์มีอยู่เป็นจำนวนมาก พระเจ้าอโศกมหาราช จึงตรัสแก่นิโคธสามเนรต่อไปอีกว่า ข้าพเจ้ามีความประสงค์จะเห็นพระสงฆ์ขอให้พระสงฆ์ทั้งหลายมาประชุมพร้อมกัน ณ สมามณีนีเพื่อข้าพเจ้าจะได้กราบไหว้ แล้วจะฟังพระธรรมเทศนา (กรมศิลปากร, ๒๕๔๒, หน้า ๑๕๒)

เมื่อมาวิเคราะห์ถึงมูลเหตุ ที่ชวนให้พระเจ้าอโศกหันมาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาทั้ง ๆ ที่พระองค์เคยนับถือศาสนาพราหมณ์มาก่อน ตามหลักฐานทางบาลี กล่าวว่า พระองค์เลื่อมใสพระพุทธศาสนา เพราะได้เห็น และได้ฟังธรรมจากนิโคธสามเนรแต่ปกรณัมทางฝ่ายสันสกฤตว่า พระองค์หันมานับถือพระพุทธศาสนา เพราะฟังธรรมจากพระสมุทเธระ ตามศิลาจารึกหลักที่ ๑๓ ของพระองค์ กล่าวว่า เมื่อ พ.ศ. ๒๘๖ ทรงยกทัพไปตีแคว้นกถิงคราษฎร์ คือ รัฐ โอริสสาในปัจจุบัน ตามจารึกนั้นบอกว่า

“เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพราชาภิเษกแล้วได้ ๘ ปี มีชัยชนะแก่อาณาจักรกถิงคะ ทรงได้เชลยศึกจากแคว้นแคว้นนั้น ๑๕๐,๐๐๐ คน พิชิตเช่นฆ่าเสีย ณ ที่นั้น ๑๐๐,๐๐๐ คน คนจำนวนมากหลายได้สิ้นชีพลงนับตั้งแต่ปราบแคว้นกถิงคะ ได้จนบัดนี้ พระเจ้าอยู่หัวผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ จึงได้เริ่มอภิบาลรักษาธรรมทรงปรารถนาพอพระทัยในธรรม และทรงรักการสั่งสอนธรรม โดยเรื่องจริงซึ่งชัชนันเอง บันดาลให้พระเจ้าอยู่หัวผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ กำสรวลสลดสังเวชพระทัยนัก ในการเสด็จไปตีแคว้นกถิงคะ ทั้งนี้เนื่องด้วยการรบพุ่งตีชิงประเทศย่อมจะต้องมีการประทุษร้ายการพิฆาตฆ่าคน หรือจับคร่าคนมาเป็นเชลย ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่พระเจ้าอยู่หัวทรงโทมนัสพระทัยเหลือเกินนักแล้ว” (พระเทพคิลก (ระเบบ จูติญา โณ), ๒๕๔๘, หน้า ๒๘๕)

สรุปได้ว่า พระเจ้าอโศกมหาราช ถ้าจะเปรียบกับนักล่าสัตว์ บางคนฆ่าสัตว์จนนับไม่ถ้วน แต่แล้ววันหนึ่ง เกิดความสลดใจ เพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง เกิดถึงอาวุธทำลายป็นปฏิญาณเลิกฆ่าจึงเปลี่ยนวิถีชีวิตเป็นคนละคน

๒.๗ ผลงานของพระเจ้าอโศกมหาราช

๒.๗.๑ ด้านการปกครอง

เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงกลับพระทัยหันมาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแล้ว ทรงเป็นผู้มั่นคงในพระรัตนตรัยอย่างยิ่ง ประชากรายกฏ์แทนที่จะได้ยินเสียงยุทธเกร์ ก็เปลี่ยนเป็นเสียงธรรมเกร์แทน โดยพระองค์ได้พยายามนำหลักธรรมวินัยมาเป็นนโยบายการปกครองรัฐ ทรงตระหนักในพระทัยว่า ชัยชนะอันแท้จริงไม่ใช่ชัยชนะอันเกิดจากเขษานุภาพทั้งนี้ เพราะชัยชนะ

ดังกล่าวจะมีอิทธิพลอยู่เพียงชั่วพระชนมายุของพระองค์เท่านั้น และมีอยู่เสมอที่อำนาจนั้นยืดยางไปไม่ถึงชั่วชีวิตพระองค์ทรงสนพระทัยศึกษาศาสตร์รับฟังธรรม โดยพิสดารจนสามารถนำเอาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเข้ามาใช้ในการบริหารประเทศซึ่งถือได้ว่าเป็นยุคเดียวที่พระพุทธศาสนามีอิทธิพลในการบริหารบ้านเมืองทรงยุติการขยายราชอาณาจักรด้วยกองทัพแต่ทรงใช้หลักธรรมวินัย คือ ชัยชนะ โดยธรรมทรงปฏิวัติการปกครองบ้านเมือง โดยใช้หลักธรรมในการบริหาร เช่น

๑. ทรงปกครองบ้านเมือง โดยระบบธรรมาธิปไตย คือ ใช้หลักพระธรรมวินัยบริหารบ้านเมือง

๒. ทรงอุทิศพระองค์ เป็นธรรมทาสโดยทรงหวังผลทั้งในภพนี้ และภพหน้า นำประชาชนให้คงเว้นจากมิถิลาชีพดำรงชีวิตโดยหลักสัมมาอาชีวะ

๓. เสด็จประพาสเพื่อธรรม คือ เทียบนมัสการปูชนียสถานในพระพุทธศาสนาทั้ง ๔ ตำบล และแนะนำสั่งสอนประชาชนให้รู้ และปฏิบัติธรรม

๔. ทรงปฏิวัติสังคมโดยธรรม คือ ยกเลิกพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มีการเบียดเบียน ทำลายล้างห้ามการฆ่าสัตว์บูชาด้วยกฎ “มา มาตุ” คือ ห้ามฆ่าแม่ภายในพระราชวังเองก็ห้ามฆ่าสัตว์

๕. ทรงให้ระบบรัฐสวัสดิการ ด้วยการสร้างโรงพยาบาลขึ้นรักษาคน และโรงพยาบาลสัตว์ปลูกสมุนไพรไว้ในส่วนต่าง ๆ ของประเทศขุดบ่อน้ำใส่น้ำสร้างถนนคูคลอง เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชน

๖. ให้เลิกพิธีกรรมทุกชนิด ที่ไม่เป็นธรรม และได้นำเอาหลักของมงคลสูตรสังคาลงสูตรให้คนปฏิบัติต่อกัน ตามสมควรแก่ฐานะหน้าที่ เน้นให้ประชาชนรู้จักคุณค่าของธรรมทาน เห็นคุณค่าของการแนะนำการรับ การแนะนำสั่งสอนกันด้วยเมตตา กรุณา

๗. ทรงตั้งข้าหลวงแทนพระองค์ เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรมโดยให้ข้าหลวงเหล่านั้นสร้างความรู้สึกรู้สึกต่อประชาชนว่า เป็นเสมือนลูกหลานของตนให้พยายามอดส่องดูแลสุขทุกข์ของเขาดูบิดา เอาใจใส่ดูแลบุตรธิดาของตน การกระทำทุกอย่าง ทรงเน้นหนักไปที่ผลประโยชน์อันผู้กระทำพึงได้ในภพนี้ และภพหน้า (พระเทพคิลก (ระแบบ จูติญาโณ), ๒๕๔๘, หน้า ๑๕๔ - ๑๕๕)

ผลจากการปกครอง โดยระบบธรรมาธิปไตย จึงปฏิบัติพระองค์เป็นธรรมจักรพรรดิราช และทรงประกาศความรู้สึกไว้ในศิลาจารึก ความตอนหนึ่งว่า (พันเอก (พิเศษ), นวม สงวนทรัพย์, ๒๕๔๓, หน้า ๒๖๗)

“สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปริทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพฯ ทรงปรารถนาความไม่ประทุษร้ายในสรรพสัตว์ ความสังวรตน ความประพฤติน่าเสมอ และความสุภาพ โดยประการนั้น

ถ้าหากว่า ธรรมวิชัยเป็นที่ชื่นชมของพวกเขาทั้งหลาย ควรบำเพ็ญตนเป็นคนอดทนสุภาพอ่อนโยน กับเชื่อมั่นว่า ชัยชนะนั้น ย่อมมีผลสืบเนื่องมาจากธรรมปฏิบัติเท่านั้น”

เมื่อทุกคนปฏิบัติเคร่งครัดในธรรม และปฏิบัติเคร่งครัดในหิริโอตตัปปะความเกรงกลัว ละอายต่อบาป ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสว่าเป็นเทวธรรม คนใดมีเทวธรรม คนนั้น ก็ย่อมเป็นเทวดา ทันตาเห็นในชาตินี้ ผู้ปฏิบัติเคร่งในข้อเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ข้อใด ข้อหนึ่ง ซึ่งพระพุทธองค์ ตรัสว่า เป็นพรหมวิหาร ที่อยู่ของพรหม หรือปกติภาพของพรหมผู้นั้นก็เป็นพรหมกัน ในปัจจุบัน โดยคุณธรรม ดังกล่าว ดังนั้น คนในประเทศอินเดียยุคพระเจ้าอโศก จึงมีผู้ปฏิบัติธรรมกันมาก (พระเทพคิลก (ระแบบ จูติญาโณ), ๒๕๔๘, หน้า ๓๐๑) เพราะพระองค์ชี้ให้เห็นถึงกุศลวิบาก ในการปฏิบัติธรรม (ศิลาจารึกขุทเล็กแผ่นที่ ๑) จารึกไว้ว่า

เทวานัมปิยสสอโศกสสะ พระเจ้าอโศกผู้เป็นที่รักของทวยเทพ มีพระบรมราชโองการว่า เราได้ ปฏิญาณตนเป็นอุบาสกนาน กว่า ๒ ปีครึ่ง แล้ว แม้กระนั้น ก็มีได้ปฏิบัติเคร่งครัดแต่กาลบัดนี้ ๑ ปีกว่า แล้ว เราได้อุปสมบทเป็นภิกษุ นับแต่กาลอุปสมบทมา เราปฏิบัติธรรมเคร่งครัดมากในห้วงกาลนั้น ประชาชนทั้งหลายในชมพูทวีปผู้มีเคยบูชาทวยเทพ ก็ได้บูชาทวยเทพ ขึ้นนี้ คือ กุศลวิบากของการ ปฏิบัติธรรมกุศลวิบากนี้ มิใช่บรรลุได้โดยบุคคลผู้ยิ่งใหญ่เท่านั้น ก็หามิได้แม้คนสามัญผู้เลือกทางเดิน การปฏิบัติธรรมย่อมบรรลุความสุขมหาศาลในสวรรค์เช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ ธรรมประกาศ จึงได้ อุบัติขึ้น ขอประชาชนสามัญ และชนชั้นสูง จงปฏิบัติธรรมทั่วหน้า เพื่อนบ้านทั้งหลายของเราควร เรียบนบทเรียนนี้ขอการปฏิบัตินี้จึงดำรงอยู่ชั่วกาลนาน จึงเป็นผลให้เกิดกุศลวิบากมีผลทั้งใน โลกนี้ และ โลกหน้า ความสุขความรื่นรมย์ทั้งปวงของพวกเขาอยู่ที่ความ پاکเพียรพยายาม (ในธรรมปฏิบัติ) ที่มี กุศลวิบากทั้งใน โลกนี้ และ โลกหน้า (พันเอก (พิเศษ), นวม สงวนทรัพย์, ๒๕๔๓, หน้า ๒๔๑)

ทรงปกครองราษฎร แบบพ่อปกครองลูก และทรงมีพระราชโองการให้บรรดาข้าหลวงเจ้า เมืองตามหัวเมืองต่าง ๆ ให้ปฏิบัติตนต่อราษฎรอย่างพ่อกับลูก เช่นเดียวกับให้ถือความสุขของราษฎร เป็นนโยบายของการปกครองโดยตรง ดังที่ทรงตรัสไว้ในจารึกพิเศษแห่งกลิงคะ ฉบับที่ ๒ ความ ตอนหนึ่งว่า

“ทวยราษฎรเป็นลูกของข้าฯ และข้าฯ มีความประสงค์ต่อลูกของข้าฯ ให้มีความมั่งคั่ง สมบูรณ์พูนสุข ทุกอย่างความสุขทั้งภพนี้ และภพหน้า เป็นฉันใด ข้าฯ จำงอย่างเดียวกันนี้ในทวย ราษฎรด้วย ฉะนั้น” (พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๕๑)

๒.๗.๒ ด้านการสังคมสงเคราะห์

พระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ทรงส่งเสริมกิจการสาธารณูปการ ในการ ประชาสงเคราะห์ด้านสวัสดิการสังคม และสาธารณประโยชน์ ทรงทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมอย่าง กว้างขวาง ทำให้ชมพูทวีปในรัชสมัยของพระองค์ เป็นบ่อเกิดแห่งอารยธรรมแผ่ไพศาลทั่วไป โดย

ถือประโยชน์สุขของประชาชนเป็นหลัก ในการจัดบริการสาธารณะประโยชน์ และสังคมสงเคราะห์ เช่น สร้างบ่อน้ำ ที่พักคนเดินทาง ปลูกสวนสงวนป่า ตั้งโอสถศาลา โรงพยาบาลสำหรับคน และสัตว์ ดังที่ทรงประกาศไว้ มีใจความตอนหนึ่งว่า “ทุกหนทุกแห่งในพระราชอาณาจักรของพระเจ้าเทวานัมปิยะ และประชาชนชายแดน เช่น โจพะ, ปาณทยะ, สติยปุตระ, เกตรปุตระ และตามพรมณี (ลังกา) พระเจ้าแอนติโอโคส กษัตริย์กรีก กษัตริย์ทั้งหลายในดินแดนใกล้เคียงของพระเจ้าแอนติโอโคส ในที่ทุกหนทุกแห่ง มีสถานพยาบาลของพระเจ้าเทวานัมปิยะ ๒ ประเภท คือ

๑. สถานพยาบาลสำหรับมนุษย์
๒. สถานพยาบาลสำหรับสัตว์

สมุนไพรมะเร็งเภทเวชภัณฑ์ ก็มี ๒ ประเภท

๑. สมุนไพรมะเร็งเภทเวชภัณฑ์สำหรับมนุษย์
๒. สมุนไพรมะเร็งเภทเวชภัณฑ์สำหรับสัตว์

ณ ที่ใดขาดสมุนไพรมะเร็งเภทเวชภัณฑ์ สมุนไพรมะเร็งเภทเวชภัณฑ์ก็จะถูกถลำเลียขไปปลูก ณ สถานที่นั้น ณ สถานที่ใดขาดไม้ดอก และไม้ผล ไม้ดอก และไม้ผล ก็จะถูกลำเลียขไปเพาะปลูก ณ สถานที่นั้น ถนนทั้งหลาย ถูกก่อสร้าง บ่อน้ำทั้งหลาย ได้รับการขุด ต้นไม้ทั้งหลาย ได้รับการเพาะปลูก เพื่อความร่มรื่นของมนุษย์ และสรรพสัตว์ (พินเอก (พิเศษ), นวม สงวนทรัพย์, ๒๕๔๓, หน้า ๒๔๖)

พระเจ้าอโศกมหาราชนั้น พระองค์ทรงกระทำการสังคมสงเคราะห์ เพื่อให้ประชาชนของพระองค์กินดีอยู่ดี และมีความสุขเหล่านี้ล้วนได้รับอิทธิพลจากการที่ทรงหันมาสมาทานพระพุทธศาสนาแล้วทั้งสิ้น ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่ทรงเป็นนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไปในรัชสมัยของพระองค์ ทรงกระทำเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกอย่างแท้จริง ทรงยึดมั่นในแบบแผนประเพณีของพระมหากษัตริย์ ที่นับถือพระพุทธศาสนาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่จัดได้ว่าเป็นหลักธรรมที่พระเจ้าจักรพรรดิราช ตามหลักสูตรในพระพุทธศาสนา พระเจ้าอโศกมหาราชทรงปฏิบัติตามหลักธรรมนี้เพื่อปกป้องดูแลรักษาผู้คนในพระราชอาณาจักรของพระองค์ เป็นการสร้างสมบารมี และคุณธรรมควบคู่กันไปทรงดูแลเอาใจใส่ชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎร ตลอดถึงสรรพสัตว์ ทรงมีความเที่ยงธรรม และยึดมั่นในคุณธรรมอย่างสม่ำเสมอทรงตระหนักถึงข้อที่จะพึงปฏิบัติสำหรับความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มากกว่าสิ่งอื่นใด จากหลักธรรมของพระเจ้าจักรพรรดิที่เป็นแรงบันดาลใจ ทำให้พระองค์นำมาประพฤติปฏิบัติด้วยพระองค์เอง ในการครองราชย์สมบัติดังที่ทรงประกาศว่า

ทรงเป็นที่รักของเทวดา (เทวานัมปิยะ) ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า ผู้ทรงคุณ เช่นนี้ ได้ยอมต้องทรงไว้ซึ่ง เทวธรรม คือ หิริ ความละอายใจ และ โอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อบาป พระองค์ทรงเปลี่ยนมรรควิถีทั้งทางส่วนพระองค์ และส่วนแห่งการปกครองอาณาจักรมาตามกระแสแห่งพระพุทธพจน์ ที่ตรัสสรรเสริญพระเจ้าจักรพรรดิ โดย ส.ศิวรักษ์ ได้อ้างถึง ความในอังคุตตรนิกายที่ ว่า

พระราชาก็เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ และธรรมิกราชาย่อมฟังพระธรรม ยกย่องพระธรรม นบอบพระธรรม และถือเอาพระธรรม เป็นคำตัดสิน ถือเอาพระธรรมเป็นดังธง ถือเอาพระธรรมเป็นมาตรฐาน ถือเอาพระธรรมเป็นนาย เพื่อปกป้องดูแลรักษาผู้คนในราชอาณาจักร

พระราชาก็เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ และธรรมิกราชาย่อมดูแลรักษาอยู่เนื่องนิตย์ ซึ่งเสนา มาตย์ราชบริพาร ตลอดจนพราหมณ์ และคณบดี รวมถึงผู้ที่ยอยู่นอกพระราชอาณาเขต ทั้งในหมู่ สมณพราหมณาจารย์ รวมถึงสัตว์ป่าทั้งจตุบาท และทวิบาท

พระราชาก็เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ และธรรมิกธรรมราชา ย่อมยังจักรแห่งอาณาจักรให้หมุนไป ไม่ใช่เพื่อความเดือดร้อนของมนุษย์ หนึ่งใดหากให้ชีวิตเป็นไป (ส. ศิวรักษ์, ๒๕๔๖, หน้า ๑๔) พระเจ้าอโศก มหาราช พระองค์ทรงดำเนินรัฐประศาสน์นโยบายการปกครองบ้านเมืองโดยธรรมยึดประโยชน์สุขของพระสกนิกรเป็นที่ตั้ง

๒.๗.๓ ด้านการพัฒนาสังคม

พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงเป็นจอมจักรพรรดิที่พงศาวดารของศรีลังกามักจะขนานพระนามว่า พระเจ้าธรรมาโศก เป็นพระจักรพรรดิที่ทรงเชื่อมั่นในกฤษฎานุภาพของธรรมวิชัย ชัยชนะที่ปราศจากอาวุธปราศจากการเข่นฆ่าสังหารประชาชน พระองค์ทรงประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างอันดีเลิศ ตามอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา กาลเมื่อสงครามนองเลือดในแคว้นกลิงคะ ผ่านพ้นไป พระองค์ทรงตกลงพระทัยที่จะยุติสงครามอย่างเด็ดขาดทรง ดำริในพระทัยอย่างมั่นคงว่าจะทรงทำนุบำรุงประเทศ และประชาชนให้ดีที่สุดเท่าที่จะทรงสามารถทรงตระหนัก และยึดมั่นใน คุณความดีที่บุคคลสร้าง เพราะคุณความดีที่สร้าง หรือความชั่วที่บุคคลกระทำเป็นสิ่งไม่สูญเปล่า จะต้องให้ผลอย่างแน่นอนจะช้า หรือเร็วเท่านั้น

พระเจ้าอโศกมหาราช คือ มหาอุบาสก ผู้มีอาจารย์ศรัทธาในพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงสถาปนาพระราชอาณาจักรธรรม โดยทรงทุ่มเทพระองค์ในการเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภ์ ถวายพระบรมราชูปถัมภ์ในการทำดีสังคายนา การส่งธรรมทูตเดินทางไปประกาศพระพุทธศาสนาในดินแดนต่าง ๆ ทรงเปลี่ยนพระพุทธศาสนาจากระบบศาสนาท้องถิ่นให้เป็นศาสนาของโลก แม้ว่าพระองค์จะทรงเป็นพุทธอุบาสก แต่ก็ทรงประทานเสรีภาพในการนับถือศาสนาแก่ประชาชน เร่งเร้าและจูงใจประชาชนทั้งหลายให้ปฏิบัติมั่นคงในศาสนาของตน ๆ ธรรมะที่ทรงเผยแผ่ให้แก่ประชาชน เป็นธรรมสากลทรงมีส่วนร่วมในศรัทธา และปรัชญาชีวิตกับประชาชนทั้งหลายในราชอาณาจักร ตามอุดมการณ์ของพระองค์ ๆ ทรงคิดว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ให้ความพ้นทุกข์ของชีวิต และของโลกทรงเอาพระทัยใส่ดูแลประชาชนของพระองค์ทุกคน คุณว่าเป็นบุตรของพระองค์ ทรงพากเพียรพยายามกระทำให้สังคมทุกสังคมมีความสันติสุขทั่วหน้ากัน นับว่าเป็นประโยชน์อันมหาศาล ทรงมีความสัมพันธ์ไมตรีอันแนบสนิทรหว่างพระเจ้า

อโศกมหาราช กับพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะแห่งประเทศศรีลังกา ทำให้ศรีลังกากลางเป็น “ธรรมที่ปก
 เกาะแห่งธรรม” ของโลกบนรากฐานคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ประชาชนชาวสิงหลมีความ
 รับผิดชอบในการปฏิบัติตามปกป้องพิทักษ์รักษาพระพุทธศาสนาให้คงสถิตสถาพรชั่วกาลนิรันดร์
 (พันเอก (พิเศษ), นวม สงวนทรัพย์, ๒๕๔๓, หน้า ๑๕๖)

การพัฒนาสังคมที่พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงประยุกต์ใช้ในการปกครอง คือ ทรง
 ใช้ธรรมะนำหน้า ดังเช่น ในปัจจุบันสรุปเป็นภาพรวมได้ ๔ ประการ คือ

๑. มีความเจริญทางวิทยาการทางวัตถุมาก

๒. ระบอบการปกครองที่สังคมมนุษย์วิวัฒนาการมา ๔-๕ พันปี ก็มาได้บทสรุปว่า การ
 ปกครองระบอบราชาธิปไตย เป็นระบบที่ดีที่สุด เมื่อมีการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน และ
 มีการตรวจสอบถ่วงดุลกันภายในองค์กรการปกครองต่าง ๆ

๓. ความเจริญทางวัตถุ ทำให้รายได้บุคคลแตกต่างกันมากขึ้น ประชาชนจำนวน
 มากมีเวลามากขึ้น และใช้เวลาเหล่านั้นในการแสวงหาความสนุกสนานรื่นเริง ปล่อยให้ นักวิชาการ
 ทำงานหนัก เพื่อคิดในการผลิตสินค้าและบริการมาอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนค่อนข้างมาก

๔. รัฐบาลระบอบราชาธิปไตยมีอำนาจในการตัดสินใจ เลือกดำเนินนโยบายตามใจเอา
 ออกเอาใจประชาชน ให้นิยมรัฐบาลในพรรคของตน จึงเลือกสรรคุณค่านิยมที่ประชาชนพอใจการ
 เลือกสรรนโยบายที่จะทำให้ประชาชนนิยมนี้มีลักษณะ ๒ อย่าง คือ เกิดความนิยมมากในระยะสั้น
 แต่เกิดผลร้ายในระยะยาว และเกิดความนิยมน้อยหรือปานกลางแต่เกิดผลดีในระยะยาว ถือได้ว่าเป็น
 รัฐบาลที่มีความรับผิดชอบสูง แต่อาจอยู่ในตำแหน่งหน้าที่ได้ไม่นาน การเลือกแนวนโยบายใน
 รูปแบบแรกนี้ เคยมีตัวอย่างมากมาย เช่น พยายามลด หรือไม่เก็บภาษีตั้งแต่สมัย โรมัน ผลสุดท้ายต้อง
 ลดการบริการ (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสถียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๕๔ - ๕๕)

พระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ทรงนำอินเดียแบบเดิมให้เข้าสู่ยุคใหม่ ทรงตั้งพระทัย
 อย่างแน่วแน่ ที่จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และทำให้ราชอาณาจักรของพระองค์ มีความเจริญทางด้าน
 วิทยาการ เรียกว่า ระบอบธรรมราชา ทำให้เกิดประโยชน์ต่อชาวโลก โดยเฉพาะชาวเอเชียเป็นเอก
 อนันต์ เพราะถ้าไม่มีพระองค์ พระพุทธศาสนาก็คงไม่แผ่ขยายมาตลอดชมพูทวีปจนเป็นที่ยอมรับจาก
 นานาประเทศทั่วโลกว่า มีอารยะธรรม และเกียรติภูมิที่เก่าแก่ชาติหนึ่งในเอเชีย ทำให้พระองค์มีพระ
 เกียรติคุณอันแผ่ไพศาลยั่งยืนไปทั่วโลก

๒.๗.๔ ด้านการสถาปนาปัตยกรรม

พุทธศิลป์ยุคพระเจ้าอโศกมหาราช ในคัมภีร์อโศกาวทาน เล่าว่า พระเจ้าอโศก
 โปรดให้เปิดกรพระบรมธาตุซึ่งพระเจ้าอชาตศัตรูบรรจุไว้ในพระสถูปใหญ่ด้านทิศตะวันออกของ
 เวฬุวัน แล้วโปรดให้แบ่งส่วนพระธาตุที่บรรจุไว้ในพระสถูปที่พระองค์ทรงสร้างใหม่ที่ชมพู

ทวีป เรื่องสร้างพระสถูปวิหารนี้ ควรเชื่อถือได้ว่าเป็นความจริง โดยแท้ พระสถูปโบราณที่ปรากฏในประเทศอินเดียในปัจจุบันนี้ สร้างครั้งพระเจ้าอโศกเป็นส่วนมาก

พระสถูปโบราณ ที่ปรากฏในประเทศอินเดียปัจจุบัน ที่เห็นอยู่ส่วนมากสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกทั้งสิ้น โดยเฉพาะมหาสถูปสาณูจิ อยู่ในสภาพที่ดีที่สุด แม้ว่าราชวงศ์โมริยะจะสิ้นไปใน ปี ๑๘๕ BC (พ.ศ. ๒๘๘) และแม้ว่าถาวรวัตถุมากมายที่พระเจ้าอโศกฯ สร้างไว้จะถูกทำลายและพังพินาศไปแล้วตามกาลเวลาแทบทั้งหมด แต่มีปูชนียสถานสำคัญแห่งหนึ่งซึ่งได้ขุดขึ้นมาให้เห็นในปัจจุบัน และนับว่าเป็นพุทธสถานที่ถูกรักษาไว้ได้ดีที่สุดในอินเดีย คือ สาณูจินี้ โดยเฉพาะมหาสถูปที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุซึ่งค้นพบเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๖๑

มหาสถูปสาณูจิ นั้นจุดสังเกตปัจจุบันอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองโกपाल (Bhopal) ห่าง ๓๒ ก.ม. ที่พระเจ้าอโศกฯ ทรงสร้างไว้ใกล้เมืองวิทิสสา (Vidisha / Bhilsa) ห่างไปทางตะวันตกเฉียงใต้ ๒๓ ก.ม. (ถ้าวัดจากอุซเชนี ก็มาทางตะวันออกเฉียง ๑๘๗ ก.ม.)

พุทธสถานมหาสถูปสาณูจินี้ เป็นตัวอย่างที่ช่วยให้คนปัจจุบัน มีจินตนาการมองเห็นภาพวัดวาอารามทั้งหลายที่พระเจ้าอโศกได้สร้างไว้ซึ่งสูญสิ้นไปแล้ว (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๔๗, หน้า ๓๒)

ที่สารนาถ (อสิปตนมฤคทายวัน) สถานที่แสดงปฐมเทศนาพระเจ้าอโศกมหาราช ก็ทรงประดิษฐานหลักศิลาใหญ่ไว้ ซึ่งมีชื่อเสียงที่สุด เพราะรูปเศียรสิงห์ที่ตั้งบนยอดเสาศิลาจารึกนั้น ก็ได้มาเป็นตราแผ่นดินของประเทศอินเดียในปัจจุบัน และรูปพระธรรมจักรที่เห็นอยู่บนหัวสิงห์ที่ตั้งนั้น ก็มาเป็นสัญลักษณ์อยู่กลางธงชาติอินเดียปัจจุบัน เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะหลักศิลาที่ลุมพินีที่พระพุทธเจ้าประสูติจะเห็นชัดว่า พระเจ้าอโศกมหาราชทรงมีพระราชศรัทธามากเพียงใด และหลักศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกฯ นี้ เท่ากับบอกว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นเอกบุคลลในประวัติศาสตร์ที่มีหลักฐานการอุปถัมภ์ซัดที่ซัดที่สุด ซึ่งระบุบอกไว้ด้วยความเคารพรัก โดยบุคลลสำคัญยิ่งแห่งประวัติศาสตร์อีกท่านหนึ่ง และเป็นหลักฐานที่เกิดมีภายในกาลเวลาใกล้ซัดเพียงไม่กี่ชั่วอายุคน ซึ่งความทรงจำ และการกล่าวขานพร้อมทั้งกิจการที่เกี่ยวข้องในสังคมยังไม่เลือนหายไป (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๔๗, หน้า ๒๘) รอบ ๆ พระสถูปมีบริเวณที่สลักศิลาเป็นรูปเรื่องพระพุทธประวัติ หรือเรื่องราวในชาดก กล่าวกันว่า งานจำหลักนั้นงดงามนักทำให้ทราบถึงศิลปะกระบวนการช่างในยุคพระเจ้าอโศกมหาราช ว่าเจริญรุ่งโรจน์เพียงใด

ในจดหมายเหตุ ธรรมจาริกของสมณะจีนที่เดินทางไปอินเดียครั้งปฐมกาล มีจดหมายเหตุของหลวงจีนฟาเหียน เขี้ยวจ้ง อี้จิ้ง ทั้ง ๓ ท่าน ล้วนกล่าวถึง พระสถูปวิหารของพระเจ้าอโศก ในบันทึกเรื่องประวัติของสมณะเขี้ยวจ้ง ซึ่งเป็นธรรมจาริกเดินทางเข้าไปอินเดีย เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๑ กล่าวไว้ว่า “พระสถูปของพระเจ้าอโศก มีปรากฏตั้งแต่เมืองตักศิลาทิศเหนือของอินเดีย

ลงไปจนกระทั่งถึงแคว้นมลภูฏใต้สุดของอินเดีย ลักษณะของสถูปมักสร้างด้วยอิฐ และศิลาทำเป็นรูปทรงบาตรคว่ำตั้งอยู่บนฐาน ๔ เหลี่ยม โดยรอบฐานมีที่เดินทำประทักษิณ ได้ส่วนบนองค์สถูปก็สร้างเป็นฐาน ๔ เหลี่ยม คล้ายกับจะให้เป็นบัลลังก์แล้วสร้างเป็นฉัตรปีกไว้บนบัลลังก์นั้นอีกต่อหนึ่ง รอบพระสถูปมีบริเวณก็ให้ทำรั้วเขตล้อมรอบ และสลักศิลาเป็นรูปเรื่องพระพุทธประวัติหรือเรื่องราวในชาดก งานจำหลักนั้น งดงามนักทำให้เราทราบถึงศิลปะกระบวนช่างในยุคพระเจ้าอโศก ว่าเจริญรุ่งโรจน์เพียงใด” แต่มีข้อควรสังเกตอยู่ข้อใหญ่ ๆ ว่า ภาพพระพุทธรูปศาสนานั้นมิได้ปรากฏภาพพระพุทธรูปเจ้าเลย ทั้งนี้ นักโบราณคดีสันนิษฐานว่า เป็นด้วยชาวอารยันสมัยโบราณไม่นิยมสร้างรูปเคารพชาวอารยันจึงจะมาก็คิดสร้างรูปเคารพขึ้นก็ตอนติดต่อกับอารยธรรมกับพวกกรีกภายหลัง แม้สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช จะมีการติดต่อกับพวกกรีกแล้วก็ตาม ฉะนั้น ภาพพระพุทธรูปประวัติจึงปราศจากภาพพระพุทธรูปแต่ช่างในยุคนั้นก็มิวิธีแสดงภาพให้เห็น เช่น

๑. ภาพประสูติจำหลักเป็น ภาพพระนางสิริมหามายาประทับยืนพระกรเหนี่ยวกิ่งสาละ ไม่มีรูปพระกุมาร
๒. ภาพออกมหาภิเนษกรรมจำหลักเป็น ภาพม้ากัณฐกัศวราชผูกเครื่องอานเปล่า ๆ
๓. ภาพตรัสรู้จำหลัก เป็นภาพต้นพระศรีมหาโพธิ์พฤษภายใต้ชรับัลลังก์อาสน์ตั้งอยู่เปล่า ๆ มีรูปพญามารผจญ และนางธรณีปรากฏอยู่บางที่ก็ไม่มี
๔. ภาพแสดงปฐมเทศนาจำหลัก เป็นภาพวงล้อพระธรรมจักรมีรูปกวางหมอบอยู่ข้าง ๆ สำหรับพระธรรมจักร และกวางหมอบนี้วัดในประเทศทิเบตมักนิยมนำไปสร้างเป็นเครื่องประดับบนหลังคาพระวิหาร ทำนองเดียวกับประเทศจีนมักนิยมสร้างเป็นมังกรชิงแก้ว
๕. ภาพเสด็จดับขันธปรินิพพานจำหลัก เป็นภาพอาสนะเปล่า ๆ ระหว่างต้นสาละมีรูปพระสาวกประกอบหรือบางที่ทำเป็นรูปพระแทน

นอกจากนี้ ศิลปะยุคพระเจ้าอโศกมหาราช ยังอาจจะเห็นได้จากเสาศิลาจารึกของพระองค์ เช่น หัวเสาศิลาจารึกที่สารนาถจำหลักเป็นรูปพระยาสิงห์ ๔ ตัว ยืนหันหลังให้แก่กัน บายหน้าไปยังทิศทั้ง ๔ อันหมายถึงธรรมสิงหนาทแผ่กิ่งก้านทั่วจักรพิศได้ฐานทำเป็นรูปธรรมจักรมีซี่ระหว่างจักรมีรูปสัตว์ ๔ ตัว คือ สิง โคน ม้า ช้าง และโค แล้วมีบัวรับ ต่อเชื่อมกับเสาศิลาจารึกที่หนึ่ง ลักษณะของภาพจำหลักดังกล่าวนี้ วิจิตรตระการมากราวกับมีชีวิตห็นก็ขัดเกลี้ยงจนเกิดแววแล้วเคลือบด้วยน้ำยา ชนิดหนึ่งซึ่งจนบัดนี้ก็ยังคงค้นคว้ากันไม่ออกว่าเป็นน้ำยาอะไร ความสง่างามในศิลปะชั้นนี้บันดาลใจให้รัฐบาลอินเดียต้องนำมาใช้เป็นตราแผ่นดิน

สำหรับจารึกของพระเจ้าอโศกนั้น ในตำบลที่เป็นภูเขาพระองค์โปรดให้จารึกไว้ตามหน้าผาก็มีแต่เฉพาะที่ค้นพบแล้ว ทั้งจารึกบนหน้าผา และเสาศิลาารวมกัน ๓๐ กว่าแห่ง และยังมี การขุดค้นพบกันอยู่เรื่อย ๆ ยังมีที่หักพังกระจัดกระจายอีกหลายแห่ง

๒.๘ พระชนม์ชีพในบั้นปลายของพระเจ้าอโศกมหาราช

ปีที่ ๑๘ แต่เสวยราชย์มา พระเจ้าเทวานัมปิยะติสสะแห่งลังกาทวิป พูลขอกิ่งพระศรีมหาโพธิ์จากพุทธคยา และพระนางสังฆมิตตาเถรีไปสู่ประเทศนั้น ก็โปรดให้ไปตั้งคำทูลก่อนหน้านั้น โปรดให้พระสุมณะราชันคดาไปลังกาทวิปพร้อมด้วยพระบรมสารีริกธาตุ และบาตรของพระพุทธองค์ เพื่อประดิษฐานไว้ในพระสถูปทางลังกาทวิป (ส. ศิวรักษ์, ๒๕๔๖, หน้า ๒๗)

พระเจ้าอโศกมหาราช เสวยราชสมบัติรวมทั้งสิ้น ๓๗ ปี (พ.ศ.๒๑๘ ถึง พ.ศ. ๒๖๐) ในบั้นปลายแห่งพระชนม์ชีพ ทรงได้รับสมัญญาว่า “พระเจ้าธรรมาโศกราช” และคัมภีร์ที่ปวงศเรียกพระองค์ว่า “ปรียทรรสี” เสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕ เมื่อสิ้นรัชสมัยของพระเจ้าอโศกแล้ว ราชวงศ์โมริยะก็ค่อยๆ เสื่อม จนหายไปเป็นที่สุด (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๑๑๐)

๒.๙ สรุป

พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๓ แห่งราชวงศ์โมริยะ ครองราชย์สมบัติ ณ นครปาฏลิบุตร ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๘ ถึง พ.ศ. ๒๖๐ (หรือตามหลักฐานของนักประวัติศาสตร์สมัยปัจจุบันส่วนมากว่า พ.ศ. ๒๗๐ ถึง พ.ศ. ๓๑๒) ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์แห่งชมพูทวีป และเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภ์ที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์แห่งพระพุทธศาสนา เมื่อขึ้นครองราชย์ได้ ๘ พรรษา ได้ทรงกรีธาทัพไปปราบแคว้นกสิงคะซึ่งเป็นชาติที่เข้มแข็งแม้จะทรงมีชัยขยายดินแดนแห่งแคว้นแคว้นของพระองค์ออกไป จนมีอาณาเขตกว้างใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ชาติอินเดีย เทียบได้กับประเทศอินเดีย ปากีสถาน และบังกลาเทศปัจจุบันรวมกัน แต่ก็ทรงสลดพระทัยในความโหดร้ายทารุณของสงครามเป็นเหตุให้ทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนา และทรงดำเนินนโยบายทำนุบำรุงพระราชอาณาจักร และเจริญพระราชไมตรีกับนานาประเทศ โดยทางสันติตามนโยบายธรรมวิชัยก่อนแต่ทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนา ทรงปรากฏพระนามว่า “จันฑาโศก” คือ “อโศกผู้ดุร้าย” ครั้นหันมานับถือพระพุทธศาสนา และดำเนินนโยบายธรรมวิชัยแล้ว ได้รับขนานพระนามใหม่ว่า “ธรรมาโศก” คือ “อโศกผู้ทรงธรรม”

ในด้านกรปกครอง รัฐประศาสน์นโยบาย ทรงถือหลักธรรมวิชัยมุ่งชนะจิตใจของประชาชน ด้วยการปกครองแผ่นดินโดยธรรม ยึดเอาประโยชน์สุขของประชาชนเป็นที่ตั้ง ส่งเสริมกิจการสาธารณูปการสงเคราะห์สวัสดิการสังคม และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง ทำให้ชมพูทวีปในรัชสมัยของพระองค์ เป็นบ่อเกิดสำคัญแห่งอารยธรรมที่แผ่ไพศาลมั่นคง พระนามของพระองค์ดำรงอยู่ยั่งยืนนาน และอนุชนเรียกขานด้วยความเคารพเทิดทูนเหนือกว่าปวงมหาราชผู้ทรงเดชานุภาพพิชิตแคว้นแคว้นทั้งหลายได้ด้วยชัยชนะในสงคราม

พระราชจริยาวัตร และพระราชกรณียกิจของพระเจ้าอโศกมหาราช ปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ในศิลาจารึก ซึ่งพระองค์ได้โปรดให้เขียนสลักไว้ ณ สถานที่ต่าง ๆ ทั่วจักรวรรดิอันไพศาลของพระองค์ ความที่จารึกไว้เรียกว่า ธรรมลปิ แปลว่า ลายสื่อธรรม หรือข้อความที่เขียนไว้เพื่อสอนธรรม ถือเอาความหมายเข้ากับเรื่องว่า ธรรมโองการธรรมลปิ ที่โปรดให้จารึกไว้เท่าที่พบ มีจำนวน ๒๘ ฉบับ แต่ละฉบับ จารึกไว้ในที่หลายแห่ง บางฉบับขุดพบแล้วถึง ๑๒ แห่ง ก็มี ความในธรรมลปิ นั้น แสดงพระราชประสงค์ของพระองค์ ที่มีต่อประชาชนบ้าง หลักธรรมที่ทรงแนะนำสั่งสอนประชาชน และข้าราชการบ้างพระราชกรณียกิจที่ได้ทรงบำเพ็ญแล้วบ้าง อาจสรุปได้ดังนี้ คือ

ด้านการปกครอง

๑. การปกครองแบบบิดากับบุตร โดยมีข้าราชการเป็นที่เลี้ยงของประชาชน
๒. การถือประโยชน์สุขของประชาชนเป็นหน้าที่สำคัญที่สุด เน้นความยุติธรรมกับความลับไวในการปฏิบัติหน้าที่ราชการ
๓. การจัดให้มีเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับการสั่งสอนอบรมคอยดูแล แนะนำประชาชน ในทางความประพฤติ และการดำรงชีวิตอย่างทั่วถึง และวางระบบข้าราชการควบคุมกันเป็นชั้น ๆ
๔. การจัดบริการสาธารณประโยชน์ และสังคมสงเคราะห์ เช่น บ่อน้ำ ที่พักคนเดินทาง ปลุกสวนสงวนป่า ไอศกาศลา สถานพยาบาลสำหรับคน และสัตว์ (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), ๒๕๔๗, หน้า ๒๕๑)

ด้านการสังคมสงเคราะห์

พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงส่งเสริมกิจการสาธารณูปการในการประชาสงเคราะห์ ด้านสวัสดิการสังคม และสาธารณประโยชน์ คือ การจัดบริการสาธารณะช่วยเหลือสังคมสงเคราะห์ เช่น สร้างบ่อน้ำที่พักคนเดินทาง ปลุกสวนสงวนป่า ตั้งไอศกาศลา โรงพยาบาลสำหรับคน และสัตว์

ด้านการพัฒนาสังคม

พระเจ้าอโศกมหาราช คือ มหาอุบาสกผู้มีอจละศรัทธาในพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงสถาปนาพระราชอาณาจักรธรรมทรงท่อมเทพพระองค์ ในการเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภ์ในการเปลี่ยนพระพุทธศาสนา จากระบบศาสนาท้องถิ่นให้เป็นศาสนาของโลก และทรงประทานเสรีภาพในการนับถือศาสนาให้แก่ประชาชน โดยเร่งเร้า และจงใจให้ประชาชนทั้งหลายปฏิบัติมั่นคงในศาสนาของตน ๆ ธรรมะที่ทรงเผยแผ่ให้แก่ประชาชนเป็นธรรมะสากล ทรงมีส่วนร่วมในศรัทธา และปรัชญาชีวิตกับประชาชนทั้งหลายในราชอาณาจักร

ด้านสถาปัตยกรรม

ศิลปะยุคพระเจ้าอโศกมหาราช นักโบราณคดีอินเดียหลายคนได้กล่าวว่า พระเจ้าอโศกเป็นพระบิดาของศิลปะแห่งอินเดีย ทั้งนี้ เพราะได้ซาบซึ้งในศิลปะที่รุ่งเรืองขึ้นในสมัยของพระองค์

โดยเฉพาะพุทธศิลปะ (Buddhist Arts) และศิลาจารึก (Inscriptions) แล้วนับว่าไม่เคยมีในยุคไหนไม่มี กษัตริย์องค์ใดทัดเทียมได้ จึงนับว่า เป็นยุคทองแห่งศิลปะอินเดีย โดยทรงสละพระราชทรัพย์ ๘๖ โกฏิ สร้างวัด และสร้างสถูปทั่วพระราชอาณาจักร จำนวน ๘๔,๐๐๐ องค์ และทรงซ่อมแซมบูรณะ วัด และวิหารต่าง ๆ รวมทั้งปูชนียวัตถุอื่น ๆ ด้วย ทั่วพระราชอาณาจักรที่สำคัญมาก ก็คือ วัดอโศการาม เมืองปาฏลิบุตร มีวิหารที่สร้างด้วยหินอ่อนขัดสวยงามมาก และสถูป หรือเจดีย์ในยุคนี้มี ลักษณะคล้าย โองคคว่ำ ตั้งบนฐานที่ตั้งพอสมควร เป็นที่เดินเวียนทำปทักษิณได้รอบฐาน ก็มีรั้วหินที่สวยงามล้อมรอบตอนบนสุดก็มีฐานสี่เหลี่ยม และมียอดเป็นฉัตรตั้งบนฐานนั้นอีกที่ ฉัตรนั้นเองเป็น ยอดของสถูป เวลานี้ตัวอย่างดังกล่าวนี้ มีที่สาญจิ (Sanchi) เป็นต้น และตามกำแพงหรือซุ้มประตูมี รูปสลักหินแสดงประวัติของเจ้าชายสิทธัตถะ ประวัติพระพุทธเจ้า และเหล่าพระสาวกด้วย การ แกะสลักหินในยุคนี้ นับว่าก้าวหน้ามาก ภาพสลักนั้นดูแล้วเกิดภาพลัทธิ และเหมือนมีชีวิตจิตใจ จริง ๆ นับว่าเป็นงานที่มีฝีมือเยี่ยมเรื่องราวต่าง ๆ จากพระราชประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราชนั้น

พระสถูปโบราณที่ปรากฏในประเทศอินเดียปัจจุบันที่เห็นอยู่ส่วนมาก สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกทั้งสิ้น โดยเฉพาะมหาสถูปสาญจิ อยู่ในสภาพที่ดีที่สุดในปัจจุบัน แม้ว่ารากวงศ์โมริยะจะสิ้นไปในปี ๑๘๕ BC (พ.ศ. ๒๔๘) และแม้ว่าถาวรวัตถุมากมายที่พระเจ้าอโศกฯ สร้างไว้จะถูกทำลายและพังพินาศไปแล้วตามกาลเวลาแทบทั้งหมดแต่มีปูชนียสถานสำคัญแห่งหนึ่ง ซึ่ง ได้ขุดขึ้นมาให้เห็นในปัจจุบัน และนับว่าเป็นพุทธสถานที่รักษาไว้ได้ดีที่สุดในอินเดีย คือ สาญจินี้โดยเฉพาะมหาสถูปที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุซึ่งค้นพบเมื่อ ปี ๒๓๖๑

มหาสถูปสาญจินั้น จุดสังเกตปัจจุบันอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองโภปาล (Bhopal) ห่าง ๓๒ ก.ม.ที่พระเจ้าอโศกฯ ทรงสร้างไว้ใกล้เมืองวิทิสสา (Vidisha / Bhilsa) ห่างไปทางตะวันตกเฉียงใต้ ๒๓ ก.ม. (ถ้าวัดจากอุชเชนีก็มาทางตะวันออกเฉียง ๑๘๗ ก.ม.)

พุทธสถานมหาสถูปสาญจินี้ เป็นตัวอย่างที่ช่วยให้คนปัจจุบันมีจินตนาการมองเห็นภาพวัดวาอารามทั้งหลายที่พระเจ้าอโศกได้สร้างไว้ ซึ่งสูญสิ้นไปแล้ว (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๒, หน้า ๓๒)

ที่สารนาถ (อสิปตนมฤคทายวัน) สถานที่แสดงปฐมเทศนาพระเจ้าอโศกมหาราช ก็ทรงประดิษฐานหลักศิลาใหญ่ไว้ซึ่งมีชื่อเสียงที่สุดเพราะรูปเศียรสิงห์ทั้งสี่บนยอดเสาจารึกนั้นก็ได้อมาเป็นตราแผ่นดินของประเทศอินเดียในปัจจุบันและรูปพระธรรมจักรที่เทินอยู่บนหัวสิงห์ทั้งสี่นั้นก็มาเป็นสัญลักษณ์อยู่กลางธงชาติอินเดียปัจจุบันเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะหลักศิลาที่ลุมพินีที่พระพุทธเจ้าประสูติจะเห็นชัดว่าพระเจ้าอโศกมหาราชทรงมีพระราชศรัทธามากเพียงใดและหลักศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกนี้เท่ากับบอกว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นเอกบุคลลในประวัติศาสตร์ที่มีหลักฐานการอุบัติบ่งชัดที่สุดซึ่งระบุบอกไว้ด้วยความเคารพรักรักโดยบุคคลสำคัญยิ่งแห่งประวัติศาสตร์อีกท่านหนึ่งและ

เป็นหลักฐานที่เกิดมีภายในกาลเวลาใกล้ขีดเพียงไม่กี่ชั่วอายุคนซึ่งความทรงจำ และการกล่าวขาน พร้อมทั้งกิจการที่เกี่ยวข้องในสังคมยังไม่เลือนหายไป (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๒, หน้า ๒๘) รอบ ๆ พระสถูปมีบริเวณที่สลักศิลาเป็นรูปเรื่องพระพุทธรูปประวัติ หรือเรื่องราวในชาดกกล่าวกันว่างานจำหลักนั้น งดงามนักทำให้ทราบถึงศิลปะกระบวนการช่างในยุคพระเจ้าอโศกมหาราชว่าเจริญรุ่งโรจน์เพียงใดนอกจากนี้ศิลปะยุคพระเจ้าอโศกมหาราชนอกจากจะให้เห็นเสาศิลาจารึกของพระองค์เช่นหัวเสาศิลาจารึกที่สารนาถแล้วลักษณะของภาพจำหลักดังกล่าวนี้ วิจิตรตระการตามาก ราวกับมีชีวิตนั้นก็ชัดเจนยิ่งขึ้นเพราะเคลือบด้วยน้ำยาชนิดหนึ่ง ความสง่างามในศิลปะชิ้นนี้บันดาลใจให้รัฐบาลอินเดียต้องนำมาใช้เป็นตราแผ่นดิน

ในจดหมายเหตุธรรมจารึกของสมณจีนที่เดินทางไปอินเดียครั้งปฐมกาลมีจดหมายเหตุของ หลวงจีนฟาเหียน เขียงจั้ง อี้จิง ทั้ง ๓ ท่านล้วนกล่าวถึง ความงดงามในพระสถูปวิหารของพระเจ้าอโศกมหาราชในบันทึกเรื่องประวัติของสมณะเขียงจั้ง ซึ่งเป็นธรรมจารึกเดินทางเข้าไปอินเดีย เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๑ เล่าไว้ว่า

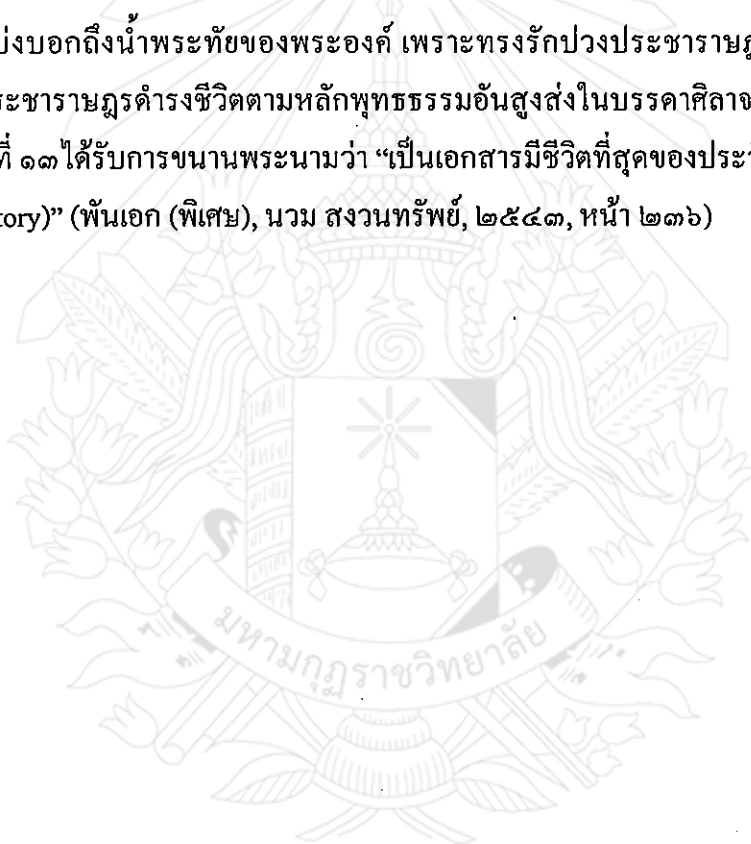
“พระสถูปของพระเจ้าอโศกมหาราชมีปรากฏตั้งแต่เมืองคัคศิลาทิศเหนือของอินเดียลงไปจนกระทั่งถึงแคว้นมลลภูใต้สุดของอินเดียลักษณะมักสร้างด้วยอิฐและศิลาทำเป็นรูปทรงบาตรคว่ำ ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยม โดยรอบมีที่เดินทำประทักษิณได้ส่วนบนองค์สถูปก็สร้างเป็นฐานสี่เหลี่ยมคล้ายกับจะให้เป็นบัลลังก์แล้วสร้างเป็นฉัตรปักไว้บนบัลลังก์นั้นอีกต่อหนึ่งรอบพระสถูปมีบริเวณก็ให้ทำรั้วเขตล้อมรอบและสลักศิลาเป็นรูปพระพุทธรูปประวัติงานจำหลักนั้นงดงามนัก”

จะเห็นได้ว่า พระราชกรณียกิจในการปกครองโดยธรรมของพระองค์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นปราชญ์ทางสังคม ที่ให้ความรู้กับประชาชนทางด้านศาสตร์ต่าง ๆ ล้วนทำให้เกิดความคิดโดยส่วนรวมทางพระพุทธศาสนา และข้อปฏิบัติของพระสงฆ์ จึงส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพระพุทธศาสนาอย่างมาก ด้วยพระราชกรณียกิจที่ทรงกลับพระทัยหันเข้าหาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีลักษณะเด่นตรงที่ทรงพยายามปรับเปลี่ยนทัศนคติของประชาชน ในเรื่องพระพุทธศาสนาให้มีลักษณะเป็นเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์มากขึ้น เห็นได้จากการจารึกข้อธรรมต่าง ๆ ลงบนแผ่นศิลาจารึก โดยทรงชี้ให้เห็นแนวคิดที่ถูกต้องที่ได้มาจากการสืบค้นหลักธรรม จากพระไตรปิฎก อันเป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนานั้นเอง นับเป็นการเปลี่ยน โฉมหน้าประวัติศาสตร์อินเดียแบบเดิม ให้เข้าสู่ยุคใหม่ พระองค์ทรงตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่ ที่จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และทำให้ราชอาณาจักรของพระองค์ มีความเจริญทางด้านวิทยาการต่าง ๆ เรียกว่า ระบอบธรรมราชา ทำให้เกิดประโยชน์ต่อชาวโลก โดยเฉพาะชาวเอเชีย เป็นอเนกอนันต์เพราะถ้าไม่มีพระองค์พระพุทธศาสนาก็คงไม่แผ่ขยายมาตลอดทั่วทั้งชมพูทวีป และเป็นที่ยอมรับจากนานาประเทศว่า มีอารยธรรม และเกียรติภูมิที่เก่าแก่ชาติหนึ่งในเอเชียทำให้พระองค์มีพระเกียรติคุณแผ่ไพศาลยั่งยืนไปทั่วโลก

“ท่ามกลางพระนามจำนวนหมื่นพระนามของกษัตริย์ทั้งหลาย ผู้ครองราชย์สมบัติในโลก ประวัติศาสตร์มนุษยชาติพระนามพระเจ้าอโศกมหาราชส่องแสงเจิดจ้าโดดเด่นเพียงพระนามเดียว เป็นดวงคาราดวงเดียวเท่านั้น” นี่คือนิยามที่ เอช.จี.เวลล์ (H.G. Wells) ปราชญ์เรื่องนามของโลกได้ เขียนไว้ในหนังสือ The Outline of History ของท่าน (พินเอก (พิเศษ), นวม สงวนทรัพย์, ๒๕๔๓, หน้า ๒๓๕)

คำกล่าวของ เอช.จี.เวลล์ ข่อมเป็นภาพสะท้อนถึงบุคลิกภาพอันโดดเด่นในประวัติศาสตร์อินเดีย ความยกย่องสรรเสริญพระเจ้าอโศกมหาราชส่วนใหญ่มีรากฐานมาจากหลักศิลาจารึกของพระองค์อันเป็นประจักษ์พยานถึงความอดุสาหะวีริยะอย่างไม่หยุดยั้ง ความไม่ย่อมนย่อต่ออุปสรรคใดๆ ทั้งมวล ในการเสาะแสวงหาวิธีการอบรมสั่งสอนประชาชนภายใต้ร่มเงาพระบารมี “ปวงประชาราษฎร์ คือ ลูกของเรา”

คำจารึกนี้บ่งบอกถึงน้ำพระทัยของพระองค์ เพราะทรงรักปวงประชาราษฎร์เยี่ยงลูกจึง หมายมั่นให้ปวงประชาราษฎร์ดำรงชีวิตตามหลักพุทธธรรมอันสูงส่งในบรรดาศิลาจารึกทั้งหลาย นั้น ศิลาจารึก แผ่นที่ ๑๗ ได้รับการขนานพระนามว่า “เป็นเอกสารมีชีวิตที่สุดของประวัติศาสตร์พลวัต (Dynamic History)” (พินเอก (พิเศษ), นวม สงวนทรัพย์, ๒๕๔๓, หน้า ๒๓๖)

บทที่ ๓

บทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีต่อพระพุทธศาสนา จากจารีกอโศก

พระเจ้าอโศกมหาราช เป็นบุคคลที่สำคัญมาก ในประวัติศาสตร์เป็นผู้มีบทบาทที่สำคัญยิ่งต่อพระพุทธศาสนา การศึกษาบทบาทจำเป็นต้องศึกษาจากเอกสาร คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งมีข้อจำกัด ในด้านความเป็นมาถูกต้องชัดเจนในการใช้ข้อมูลหลากหลายที่ทั้งจากหลักศิลาจารึก ที่พระเจ้าอโศกทรงสร้างขึ้น อย่างไรก็ตาม ไรก็ดี จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง พบว่า หลักศิลาจารึกอโศก และบทบาทที่มีต่อพระพุทธศาสนา จากจารีกอโศก ของพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นที่น่าสนใจโดยมีผลการศึกษา ดังนี้

๓.๑ จารีกอโศก

จากศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช ทำให้รู้ว่าแคว้นโยนก และกัมโพชอยู่ในพระราชอาณาเขตอาณาจักรปาณฑยะ และโจฬ ในแดนทมิฬ เป็นต้นข้างเคียง ศิลาจารึกยังได้กล่าวถึงกษัตริย์ที่ติดต่อกันในดินแดนตะวันตกอันห่างไกลมากรวมทั้ง Ptolemy II แห่งอียิปต์ Alexander แห่งเอปิร์ส หรือโอริณท์ Antiochus II แห่งซีเรีย Antigonus II แห่ง (กรีก) มาซิโดเนีย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๒, หน้า ๒๕) และหนังสือ “พระเจ้าอโศกมหาราช” ได้ประมวลพระราชประวัติพระเจ้าอโศกมหาราช จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ เช่น เอกสารคัมภีร์พระพุทธศาสนา ลัทธิเถรวาท เอกสารคัมภีร์พระพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน เอกสารการวิเคราะห์วิจัย หลักศิลาจารึกพระเจ้าอโศกมหาราชของนักประวัติศาสตร์ทั้งหลาย เช่น เอช. จี. เวลส์ (H.G. Wells) ปราชญ์เรื่องนามของโลก ที่ท่านได้เขียนไว้ในหนังสือ The Outline of History และศาสตราจารย์ พี. วี. บาปัต (P.V. Bapat) ท่านเขียนไว้ในหนังสือ ๒,๕๐๐ years of Buddhism ในบทที่ ๕ ถึงพระราชกรณียกิจอันยิ่งใหญ่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช (พันเอก (พิเศษ), นวม สงวนทรัพย์, ๒๕๔๓, หน้า ๑)

จากหนังสือ “จารีกอโศก” ได้กล่าวถึง ประวัติ และความเป็นมาของศิลาจารึก ที่ทรงจารึกเรื่องราวต่าง ๆ ของพระเจ้าอโศกมหาราชนั้น เป็นบันทึกพระราชกรณียกิจในทุกแง่ด้านของการจารึกหลักศิลาจารึก เสาศิลาจารึก รวมถึงพระบรมราชโองการในด้านการปกครอง เช่น นโยบาย “ธรรมวิชัย” เมื่อตีแคว้นกิงคะได้ในปีที่ ๘ แห่งรัชกาล (พ.ศ. ๒๒๒-๓๒๑ B.C.) พระเจ้าอโศก

มหาราช ทรงสดพระทัยต่อความทุกข์ยากของประชาชน และได้หันมานับถือวิถีแห่งสันติและเมตตาของพระพุทธศาสนา การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาการเสด็จจาริกบุญไปตามสถานที่ต่าง ๆ ในเขตแคว้นแคว้นที่พระพุทธเจ้าเคยเสด็จมา จนกระทั่งได้สืบทอดมาเป็นศาสนา และวัฒนธรรมประจำท้องถิ่นจวบจนถึงปัจจุบัน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๕๒, หน้า ๒๕)

หนังสือภาษาอังกฤษที่แปล และเรียบเรียงโดย N.A. Nikam and Richard McKeon, *The Edicts of Asoka*, (University of Chicago Press ๑๙๕๙, xxvii + ๖๙ p.) ประกอบด้วยคำกล่าวนำที่อธิบายถึงความเป็นมาของพระบรมราชโองการ (Edicts) เหล่านี้และบทแนะนำอีก ๒๒ หน้าจึงมีตัวพระบรมราชโองการเพียง ๔๗ หน้า ใกล้เคียงกับฉบับภาษาไทย ที่พระธรรมปิฎกแปล เพื่อความสะดวกขอเรียกฉบับภาษาอังกฤษของท่านนิคม และแมคคีออนว่า “โองการอโศก” ส่วนฉบับแปลเรียกว่า “จารึกอโศก”

คำกล่าวนำ (Foreword) และบทแนะนำ (Introduction) ได้ช่วยทำให้เห็นความเป็นมา และสาระของโองการอโศกได้ง่ายขึ้นคืออธิบายว่าโองการเหล่านี้มี ๖ รูปแบบ คือ

๑. โองการที่จารึกบนแผ่นหิน (Rock Edicts) มี ๑๖ แผ่น
๒. ที่จารึกบนแผ่นหินเล็ก (Minor Rock Edicts) ๓ แผ่น
๓. โองการที่จารึกบนหลักศิลา (Pillar Edicts) ๘ หลัก
๔. โองการจารึกบนหลักศิลาน้อย (Minor Pillar Edicts) มี ๓ หลัก
๕. จารึกบนหลักศิลา (Pillar Inscriptions) มี ๒ หลัก และ
๖. จารึกบนผนังถ้ำ (Cave Inscriptions) ๑ ถ้ำ

การเรียกชื่อโองการเช่นนี้ จะเป็นการเรียกที่เป็นมาตรฐาน ในการศึกษา และการอ้างอิง นี้ได้นำมาใช้ในหนังสือ *Sources of Indian Tradition* Compiled by W.T de Bary, et al. (New York : Columbia University Press, ๑๙๕๘) ที่อ้างถึงโองการพระเจ้าอโศกไว้ถึง ๑๔ หลักในหน้า ๑๔๕-๑๕๑ ก็ใช้ชื่อ และลำดับอย่างเดียวกัน

แต่ในหนังสือมิได้พิมพ์โองการเหล่านี้ตามลำดับประเภทจารึก (Inscription) ข้างต้น หรือปีที่จารึก แต่ได้นำโองการจากหลัก หรือแผ่นศิลาบทต่าง ๆ มาจัดเป็นบทตามลำดับของเรื่อง หรือเนื้อหา คือ ในบทที่ว่าด้วยการประกาศพระบรมราชโองการตามสถานการณณ์ เช่น วัตถุประสงค์ของโองการ วัตถุประสงค์ของการสอนธรรมะ และการปฏิบัติธรรมโดยทั่วไป

จึงนับว่าแตกต่างจากการเรียงลำดับในเล่มของท่านพระธรรมปิฎกโดยสิ้นเชิง เช่น หนังสือนี้ นำมาจารึกลำดับรองสุดท้ายของฉบับพระธรรมปิฎก มาเป็นบทแรกสุด วนจารึกผนังถ้ำ ซึ่งเป็นเรื่องแรกในฉบับแปลของพระธรรมปิฎก กลับไปเป็นบทสุดท้ายของหนังสือโองการอโศก ถ้าจะให้สะดวกท่านที่ต้องการศึกษาว่าจารึกของพระเจ้าอโศกมีเรื่องอะไรบ้างการจัดหมวดหมู่ที่พิมพ์ในหนังสือโองการอโศกจะสะดวก และเข้าใจง่าย

ทั้งนี้ เพื่อแสดงให้เห็นภาพเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ได้อย่างชัดเจน เนื่องจากเป็นหลักฐานที่ได้ถูกขุดค้นพบขึ้น และการเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับต่างประเทศเหล่านี้ ได้ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชาวโลก โดยเฉพาะชาวเอเชียเป็นอเนกอนันต์ ดังปรากฏในศิลาจารึก ที่ทรงบันทึกถึงเรื่องราวในชีวิตของพระองค์ ไว้เป็นหลักฐาน และเป็นแหล่งที่คนทั่วโลกศึกษาด้วยความชื่นชม อย่างไรก็ตาม ศิลาจารึกเหล่านี้ เมื่อเวลาผ่านไปก็ถูกทำลายบ้าง ถูกภัยธรรมชาติบ้าง ได้หักโค่นแตกกร่อนกระจัดกระจายไปคนในยุคหลัง ๆ ก็เอามาจัดตั้ง ไว้อย่างที่เราเห็น เพื่อแสดงให้เห็นเป็นตัวอย่างของอดีต นอกจากข้อความในศิลาจารึกแล้ว ยังมีศิลาจารึกบางแห่งที่ทำเป็นหลัก หรือเป็นเสาไว้ประกาศ เช่น สถานที่ที่พระพุทธเจ้าประสูติก็จะบอกว่า ณ สถานที่นี้ (คือ ลุมพินีวัน) พระพุทธศาकยุมณีได้ประสูติ เป็นต้น และบนยอดเสาก็มีเครื่องหมายของพระองค์ เช่น หัวสิงห์ และที่เป็นรูปธรรมจักรก็มีในปัจจุบัน ศิลาจารึกที่ปรากฏให้เห็นมีอยู่ จำนวน ๑๐ แห่ง และที่เป็นหลักฐานในประวัติศาสตร์มีอยู่ประมาณ ๒๘ แห่ง ตามลำดับ การจารึกฉบับแปลของท่านพระธรรมปิฎก เพื่อแสดงให้เห็นภาพรวมในการอ่าน โองการ ดังนี้

พระเจ้าอโศกมหาราช ได้โปรดให้ทำศิลาจารึกเริ่มแต่เมื่ออภิเษกได้ ๑๒ พรรษา ในบรรดาศิลาจารึกมากมายที่ได้โปรดให้ทำไว้ตามนโยบาย “ธรรมวิชัย” นั้น ศิลาจารึก ฉบับที่ค้นพบมากที่สุดถึง ๑๒ แห่ง คือ จารึก ฉบับเนื้อที่ว่าด้วยการทรงเป็นอุบาสก และเข้าสู่สงฆ์ ซึ่งมีความเริ่มต้น ว่า

“พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพได้ตรัสไว้ ดังนี้ นับเป็นเวลานานกว่า ๒ ปีครึ่งแล้ว ที่ข้าฯ ได้เป็นอุบาสก แต่กระนั้น ข้าฯ ก็มีได้กระทำความ پاکเพียงจริงจังเลย และนับเป็นเวลาได้อีก ๑ ปีเศษที่ข้าฯ ได้เข้าสู่สงฆ์แล้ว จึงได้กระทำความ پاکเพียงอย่างจริงจัง”

ในศิลาจารึกแห่งไพรีตพระเจ้าอโศกมหาราช ได้ตรัสปราศรัยกับพระภิกษุสงฆ์ ว่า

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ย่อมทราบว่าย่อมมีความเคารพ และเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ มากเพียงใด สิ่งใดก็ตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้ว สิ่งนั้น ๆ ทั้งปวง ล้วนเป็นสุภายิต” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ๒๕๕๒, หน้า ๒๖)

เหตุการณ์ทั้งหลายที่ได้จารึกเอาไว้ ก่อนคริสต์ศักราช ปีที่ ๑๓ จากการครองราชย์ ปีนั้น เป็นปีที่พระเจ้าอโศกเข้าตีดินแดนแคว้นกสิงค์ ซึ่งเป็นดินแดนฝั่งทะเลอ่าวเบงกอล ระหว่างแม่น้ำมหาเนที และโคธาวารี กองทัพพราหณาจักรมีชัยดินแดนแคว้นกสิงค์ ๓ แคว้น ได้รวมเข้าในการปกครองของพระเจ้าอโศก แม้ว่าจะทรงมีชัยชนะอย่างเด็ดขาด แต่ภาพคนตายในสงครามมากมาย พระเจ้าอโศกมหาราช มีพระบรมราชโองการให้จารึกประกาศให้ปวงประชาราษฎร์ได้ทราบความเสียพระทัยของพระองค์ ความระทมทุกข์ เดือดร้อน คุณกองไฟสุ่มในทรวงอกจารึกเหล่านี้ คือ

“ความรู้สึกสัญชาติญาณส่วนบุคคล” ตัวอักษรทุกตัวบ่งบอกถึงสถานะทางจิตใจ เค่นชัดมาก ดังเช่น

พระเจ้าเทวานัมปิยะผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงเสว้าโสภ และเสียบพระทัยสุดซึ้งยิ่งนัก บทเรียนชัยชนะ เลือดนองแผ่นดินแคว้นกลิงคะ นำไปสู่ชัยชนะที่แท้จริง แต่ชัยชนะที่ปราศจากการ หลั่งเลือด และปราศจากความทุกข์ความเดือดร้อนชัยชนะนี้ คือ “ธรรมวิชัย” (พันเอก (พิเศษ), นวม สงวนทรัพย์, ๒๕๔๓, หน้า ๕๘).

นักโบราณคดีของอินเดีย ได้กล่าวไว้ว่า พระเจ้าอโศกมหาราช เป็นพระบิดาของศิลปะแห่ง อินเดีย ทั้งนี้ เพราะได้ชาวซึ่งในศิลปะซึ่งรุ่งเรืองขึ้นในรัชสมัยของพระองค์โดยเฉพาะศิลาจารึก (Inscriptions) ซึ่งนับว่าไม่เคยมีในยุคไหน หรือไม่มีกษัตริย์พระองค์ใดทัดเทียมได้ ก่อนสมัยของ พระองค์ ยังไม่มีหลักฐานที่จะยืนยันอย่างชัดเจน นักประวัติศาสตร์ และนักโบราณคดีทั้งหลายเชื่อกันว่า พระเจ้าอโศกมหาราชมีพระราชบัญชาให้จารึกศิลาจารึกประดิษฐานไว้ ณ สถานที่ต่าง ๆ เท่าที่ค้นพบ มีมากกว่า ๓๐ แห่ง ศิลาจารึกเหล่านี้ วินเซนท์ เอ. สมิธ ได้วิจัย และสรุปแนวคิดของเขาไว้ว่าได้จารึกไว้ในปีดังต่อไปนี้

ประเภทศิลาจารึกที่พบ

๑. ประเภทศิลาจารึกขนาดเล็ก (Minor Rock Edicts) ปีที่ครองราชย์สมบัติ ๑๓ ปี ก่อน ค.ศ. ๒๕๗
๒. ประเภทศิลาจารึกที่ภาบรู (Bhabru Edicts) ปีที่ครองราชย์สมบัติ ๑๓ และ ๑๔ ปี ก่อน ค.ศ. ๒๕๖-๒๕๗
๓. ประเภทศิลาจารึก ๑๔ แผ่น (Fourteen Rock Edicts) ปีที่ครองราชย์สมบัติ ๑๓ และ ๑๔ ปี ก่อน ค.ศ. ๒๕๖-๒๕๗
๔. ประเภทศิลาจารึกที่แคว้นกลิงคะ (Kalinga Edicts) ปีที่ครองราชย์สมบัติ ๑๔-๑๕ ปี ก่อน ค.ศ. ๒๕๖-๒๕๕
๕. ประเภทเสาศิลาจารึก ๗ เสา (Seven Pillar Edicts) ปีที่ครองราชย์สมบัติ ๒๗ - ๒๕ ปี ก่อน ค.ศ. ๒๔๓-๒๔๒
๖. ประเภทเสาศิลาจารึกขนาดเล็ก (Minor Pillar Edicts) ปีที่ครองราชย์สมบัติ ๒๕-๓๘ ปี ก่อน ค.ศ. ๒๔๑-๒๓๒

ศิลาจารึกย่อย

๑. ประเภทศิลาจารึกอุทิศผ้าเพื่อบำเพ็ญพรต ปีที่ครองราชย์สมบัติ ๑๓-๒๐ ปี ก่อน ค.ศ. ๒๕๗-๒๕๕
 ๒. ประเภทศิลาจารึกอนุสรณ์พระนางทำโร ปีที่ครองราชย์สมบัติ ๒๑ ปี ก่อน ค.ศ. ๒๔๕
 ๓. ประเภทศิลาจารึกคำอุทิศผ้าของทศระกะ ปีที่ครองราชย์สมบัติ ๑ ปี ก่อน ค.ศ. ๒๓๒
- กล่าวกันว่า ศิลาจารึก และเสาศิลาจารึกเหล่านี้ ใช้เวลาจารึกนานประมาณ ๑๕-๑๖ เดือน จารึกเรียบร้อยแล้วนำไปประดิษฐานไว้ในพระราชอาณาจักร และดินแดนนอกพระราชอาณาจักร

(ศิลาจารึก ชุดเล็กที่ ๑ ในจำนวน ๗ ชุด คือ ผลของการเปลี่ยนพระทัยมานับถือพระพุทธศาสนา และทรงปกครองให้ปวงประชาราษฎร์เกิดความกระตือรือร้นในการปฏิบัติธรรมคุณพระองค์ พระองค์จึงได้เกิดความปรารถนาจารึกศิลาจารึกไว้วัดอุประสงค์

“ต้องได้จารึกไว้บนศิลาทั้งในดินแดนห่างไกล และในดินแดนใกล้บนเสาศิลาทุกสถานที่ซึ่งเสาศิลา”

เพราะฉะนั้น จึงมีพระบรมราชโองการให้จารึกศิลาจารึก และจารึกเสาศิลาจารึกอยู่ในแดนอินเดียมากมาย คู่ที่เราทราบกันในปัจจุบัน และเสาศิลาจารึกที่คงเหลืออยู่ทั้งหมดนี้ อย่างน้อยที่สุดก็มี ๒ ชุด ที่บ่งบอกได้จากหลักฐานว่า ได้ถูกทำลายโดยเจตนา คือ ศิลาจารึกลาหุระไฮโร (Lat Bhairo) ที่พาราณสี และศิลาจารึกที่นครปาฏลีบุตร ชิ้นส่วนของศิลาจารึกทั้ง ๒ ที่ ถูกทำลายไปนี้ พานูปรนาจันทรมุขรชि เป็นผู้ค้นพบ)

ในจารึกอโศก งานแปลของพระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตโต) ผู้วิจัย ได้นำมาเพื่อประกอบในการศึกษาบทบาทของพระเจ้าอโศกที่มีต่อพระพุทธศาสนา จากจารึกอโศก พร้อมทั้งทำการสรุปสาระธรรมของพระบรมราชโองการตามลำดับการจารึก ดังนี้

๑. ศิลาจารึก ๒๘ ฉบับ

๑.๑ ศิลาจารึกแห่งไพรีต (ไม่ระบุปี)

เป็นการประกาศว่า พระองค์เลื่อมใสในพระรัตนตรัย มีข้อความจารึกว่า

“สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี แห่งมคธได้ทรงอภิวัตพระภิกษุสงฆ์แล้ว ตรัสปราศรัยกับพระภิกษุสงฆ์จำนงความไร้อาพาธ และความอยู่สำราญข้าแต่พระเจ้าผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย พระเจ้าผู้เป็นเจ้าทั้งหลายย่อมทราบว่าย่อมมีความเคารพ และเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์มากเพียงใด ข้าแต่พระเจ้าผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ก็ชื่อที่โยมควรจะชี้แจงนั้น ก็คือ ชื่อที่ว่า“พระสังฆธรรมจักรดำรงอยู่ได้ตลอดกาลนานด้วยอาการอย่างนี้ ๆ” โยมสมควรจะกล่าวความชื่อนั้น ข้าแต่พระเจ้าผู้เป็นเจ้าผู้เจริญมีธรรมบรรยายอยู่ดังต่อไปนี้ คือ

๑. วินยสมุกกส – หลักธรรมดีเด่นในพระวินัย (ปฐมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร (วิ.ม. เล่ม ๔, ข้อ ๑๓-๑๕, หน้า ๒๐ - ๒๗)

๒. อริยวาส – ความเป็นอยู่อย่างพระอริยวาส (อริยวาส๑๐ที่มาในสังคีตสูตรที่.ปา. เล่ม ๑๑, ข้อ ๒๕๖-๓๔๕, หน้า ๒๔๖ - ๓๖๖ และทศุตตรสูตรที่.ปา.เล่ม ๑๑, ข้อ ๓๕๐-๓๖๐, หน้า ๓๖๗ - ๔๓๘)

๓. อนาคตกย – กัยอันจะมีในอนาคต (อนาคตกัย ๕ อัง. ปญจก. เล่ม ๒๒, ข้อ ๗๗-๘๐, หน้า ๑๓๘ - ๑๔๘)

๔. มุนิกาถา – คาถาของพระจอมมุนี (มุนิสสูตร ขุ.สุ. เล่ม ๒๕, ข้อ ๒๐๕-๒๒๓, หน้า ๕๔๘ - ๕๕๒)

๕. โมนะยสุตต-พระสูตรว่าด้วยโมนะยปฏิบัติ (โมนะยสุตต อัง. ติก. เล่ม ๒๐, ข้อ ๑๒๓, หน้า ๓๖๕)

๖. อุปติสฺสปัญหา - ปัญหาของอุปติสฺส (สาริปุตตสูตร ขุ. อุ. เล่ม ๒๕, ข้อ ๒๔, หน้า ๒๑๕ และ ขุ.สุ. เล่ม ๒๕, ข้อ ๕๖๒-๕๗๒, หน้า ๗๓๐ - ๗๓๔)

๗. ข้อความที่พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าตรัสไว้ ในราหุโลวาท อันว่าด้วยเรื่อง มุสาวาท (จุฬารามุโลวาทสูตร ม.ม. เล่ม ๑๓, ข้อ ๑๐๗-๑๑๒, หน้า ๑๑๗ - ๑๒๔)

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ โยมมีความปรารถนาในส่วนที่เกี่ยวกับธรรมบรรยายเหล่านี้ว่า ขอพระภิกษุผู้เป็นที่เคารพ และพระภิกษุณีทั้งหลายเป็นอันมาก ฟังสดับ และพิจารณาใคร่ครวญในธรรมบรรยายเหล่านี้โดยสม่ำเสมอเป็นประจำ แม้อุบาสก และอุบาสิกาทั้งหลายก็ (ฟังสดับ และนำมาพิจารณาใคร่ครวญอยู่เสมอ) เช่นกัน ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ด้วยเหตุนี้แล โยมจึงให้เขียนจารึกนี้ขึ้นไว้ เพื่อประชาชนทั้งหลาย จักได้รู้เข้าใจถึงความมุ่งหมายในใจของโยม (พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๒๕)

สรุปสาระธรรมของพระบรมราชโองการ ศิลาจารึกแห่งไพรัตน์ (ไม่ระบุปี)

เป็นการประกาศว่าพระองค์เลื่อมใสในพระรัตนตรัย และมีธรรมบรรยาย ๗ เรื่อง ที่ภิกษุภิกษุณีฟังสดับพิจารณา และเผยแพร่ต่อไป (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๒)

๒. ศิลาจารึกฉบับน้อยจารึกฉบับเหนือ

มีจำนวน ๑ ฉบับ ค้นพบที่มัสกี (Maski) ในจังหวัดโรเซอร์ของ Nizam's Dominion ใน ค.ศ. ๑๘๑๕ (พ.ศ. ๒๔๕๘) ศิลาจารึกแผ่นนี้มีคำว่า “เทวานัมปิยสะอ โสกสะ” เป็นคำเริ่มต้น ส่วนศิลาจารึกแผ่นอื่นทั้งหมดใช้คำว่า “เทวานัมปิยะ” เป็นคำเริ่มต้นดังมีข้อความจารึก ว่า

“เทวานัมปิยสะอ โสกสะ พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้

นับเป็นเวลานานกว่าสองปีครึ่งแล้ว ที่ข้าฯ ได้เป็นอุบาสกแต่กระนั้นข้าฯ ก็ได้กระทำความพากเพียรจริงจังเลย และนับเป็นเวลาได้อีก ๑ ปีเศษแล้ว ที่ข้าฯ ได้เข้าสู่สงฆ์ และได้กระทำความพากเพียรอย่างจริงจังแต่ก่อนมาจนถึงบัดนี้ ทวยเทพทั้งหลายในชมพูทวีปยังไม่มีวสันตสนมกลมกลืนกับมนุษย์ทั้งหลาย แต่บัดนี้ทวยเทพเหล่านี้ (อันข้าฯ) ได้กระทำแล้ว ให้มาสนมกลมกลืนกับมนุษย์ทั้งหลายแล้ว ก็ขื่อนี้ย่อมเป็นผลแห่งความพากเพียร และผลนี้อันบุคคลผู้เป็นใหญ่เท่านั้นจะพึงบรรลุถึงก็หามิได้แม้แต่บุคคลเล็กน้อยด้าย เมื่อพากเพียรอยู่ก็สามารถประสบสวรรค์อันไพบูรณ์ได้เพื่อประโยชน์อันนี้ ข้าฯ จึงได้ทำประกาศนี้ขึ้นไว้ ขอชนทั้งหลาย ทั้งคนต่ำต้อยเล็กน้อย และคนผู้เป็นใหญ่จงพากันกระทำความพากเพียรเถิด แม้ชนชาวเขตแดนข้างเคียงทั้งหลายก็จงพากันทราบความข้อนี้ และขอความพากเพียรนี้จงดำรงอยู่ชั่วนาน เพราะว่าการประโยชน์ที่มุ่งหมายจักเพิ่มพูนขึ้นอีกมากมาย และจักเจริญไพบูรณ์ขึ้นอย่างน้อยที่สุดถึงหนึ่งเท่าครึ่ง

อนึ่ง ท่านทั้งหลายจงจารึกความขื่อนี้ขึ้นไว้ตามภูผาโขดหินทั้งหลาย ในเมื่อมีโอกาส และ ณ ที่นี้ (ภายในแคว้นของข้าฯ) มีหลักศิลาอยู่ ณ สถานที่ใดก็ตาม พึงให้เขียนจารึกไว้ที่หลักศิลานั้น พึงกระจายข้อความนี้ให้แพร่หลายออกไปทั่วทุกหนทุกแห่ง ที่อำนาจปกครองของท่านทั้งหลาย แผ่ไปถึงโดยให้เป็นที่ไปตามข้อแนะนำอันนี้ ประกาศนี้ข้าฯ ได้กระทำแล้วเมื่อเดินทางอยู่นอกพระนครหลวงการเดินทางของข้าฯ ได้ดำเนินมาแล้ว ๒๕๖ ราตรี” (พระธรรมปิฎก (ประยูร ชาญโต), ๒๕๔๐, หน้า ๓๓)

สรุปสาระของศิลาจารึก ฉบับน้อยจารึกฉบับเหนือ

มี ๑ ฉบับ (ปีที่ ๑๐ พระชนม์ ๔๔ พ.ศ. ๒๒๘) ทรงปรารภว่า หลังจากพากเพียรปฏิบัติธรรมมาสามปีครึ่ง ทำให้ทวยเทพสนิทสนมกลมเกลียวกับมนุษย์มากขึ้น ประชาชนทั่วไป ทั้งชนชั้นสูงชั้นต่ำ จึงควรพากเพียรปฏิบัติธรรม เพื่อจะได้เกิดประโยชน์มากขึ้น (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสถียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๓)

๓. จารึกศิลา ๑๔ ฉบับ

เป็นการจารึกบนแผ่นหิน และบนหินตามภูเขา (Rock Edicts) พบใน ปีที่ ๑๓-๑๔ ของการครองราชย์สมบัติ ปีก่อน ค.ศ. ๒๕๖ และ ๒๕๖ (ไม่ระบุสถานที่พบทั้ง ๑๔ ฉบับ) เป็นโองการสั่งสอนไม่ให้คนฆ่าสัตว์เพื่อบูชายัญ ไม่ควรจัดงานชุมนุมเพื่อความรื่นเริงและแข่งว่า โรงครัวหลวงก็ฆ่าสัตว์น้อยลงต่อไปจะไม่ฆ่าอีกเลยดังมีข้อความจารึกว่า

๓.๑ จารึกศิลา ฉบับที่ ๑

ธรรมโองการนี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสีผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้โปรดให้จารึกไว้ ณ ถิ่นนี้ บุคคลไม่พึงฆ่าสัตว์ใด ๆ เพื่อการบูชายัญไม่พึงจัดการชุมนุม เพื่อการเลี้ยงรื่นเริงใด ๆ เพราะว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสีผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงมองเห็นโทษเป็นอันมากในการชุมนุม เช่นนั้น ก็เลิกการชุมนุมบางอย่างที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสีผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงเห็นชอบว่าเป็นสิ่งที่ศิโยมมีอยู่อีกส่วนหนึ่ง

แต่ก่อนนี้ในโรงครัวหลวง ของพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสีผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ สัตว์ได้ถูกฆ่าเพื่อทำเป็นอาหารวันละหลายแสนตัว ครั้นมาในบัดนี้ เมื่อธรรมโองการนี้อัน พระองค์โปรดให้จารึกแล้วสัตว์เพียง ๓ ตัว เท่านั้น ที่ถูกฆ่า คือ นกยูง ๒ ตัว และเนื้อ ๑ ตัว ถึงแม้ เนื้อนั้นก็ได้ถูกฆ่าเป็นประจำก็แล้วสัตว์ทั้ง ๓ นี้ (กาลภายหน้า) ก็จักไม่ถูกฆ่าอีกเลย (พระธรรมปิฎก (ประยูร ชาญโต), ๒๕๔๐, หน้า ๓๖)

สรุปสาระธรรมของศิลาจารึก ฉบับที่ ๑

ไม่ปรากฏปีที่จารึก เป็นโองการสั่งสอนไม่ให้คนฆ่าสัตว์เพื่อบูชายัญ ไม่พึงจัดงานชุมนุมเพื่อความรื่นเริง และแข่งว่า โรงครัวหลวงก็ฆ่าสัตว์น้อยลงต่อไปจะไม่ฆ่าอีกเลย (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสถียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๕)

๓.๒ จารึกศิลา ฉบับที่ ๒

ทรงแถลงว่าทั่วแคว้นแคว้น และดินแดนข้างเคียงให้สร้างโรงพยาบาลสำหรับคนและสัตว์และให้หาสมุนไพรมาปลูกให้ชูดบ่อน้ำไว้สำหรับคน และสัตว์ใช้ ดังมีข้อความว่า

ณ ที่ทุกสถานในแคว้นแคว้นของพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ และในดินแดนข้างเคียงทั้งหลาย กล่าวคือ อาณาจักรชาวโจละ ชาวปาณทยะกษัตริย์สัตยปุตรเจ้าครองนครเกรลปุตรผู้ครองดินแดนจดแม่น้ำ ตามรปรรณิกษัตริย์โยนะ (กรีก) พระนามว่า อันติโยคะ (Antiochos) พร้อมทั้ง กษัตริย์ทั้งหลายอื่นในแคว้นใกล้เคียง แห่งพระเจ้าอันติโยคะพระองค์นั้น ในสถานที่ทั้งปวงนั้น พระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้โปรดให้จัดบริการในด้านเวชกรรมไว้ ๒ ประการ คือ การรักษาโรคของมนุษย์ประการหนึ่ง การรักษาโรคของปศุสัตว์ประการหนึ่ง เครื่องสมุนไพรที่เป็นยาสำหรับมนุษย์ และที่เป็นยาสำหรับสัตว์ไม่มี ณ สถานที่ใด ก็โปรดให้นำเข้ามา และให้ปลูกขึ้นไว้ ณ สถานที่นั้น ในทำนองเดียวกัน ไม้ราก และผล ไม้ไม่มี ณ สถานที่ใด ก็โปรดให้นำเข้ามา และให้ปลูกขึ้นไว้ ณ สถานที่นั้น ตามถนนหนทางทั้งหลายก็โปรดให้ปลูกต้นไม้ และชูดบ่อน้ำขึ้นไว้เพื่อให้สัตว์ และมนุษย์ทั้งหลายได้อาศัยใช้บริโภค (พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๓๗)

สรุปสาระสำคัญของศิลาจารึก ฉบับที่ ๒

แถลงว่า ทั่วแคว้นแคว้น และดินแดนข้างเคียงให้สร้างโรงพยาบาลสำหรับคน และสัตว์พร้อมให้หาสมุนไพรมาปลูก พร้อมชูดบ่อน้ำไว้ให้คน และสัตว์ได้ใช้ (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๕)

๓.๓ จารึกศิลา ฉบับที่ ๓

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้

ข้าฯ เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๑๒ ปีได้ตั้งประกาศความขื่อนี้ไว้ว่าทุกหนทุกแห่งในแคว้นแคว้นของข้าฯ เจ้าหน้าที่ยุกตะเจ้าหน้าที่รัชชุกะ และเจ้าหน้าที่ปราเททิกะจงออกเดินทาง (ตรวจตรา) ทุก ๆ ๕ ปี เพื่อประโยชน์อันนี้คือเพื่อการสั่งสอนธรรมนี้ พร้อมไปกับการปฏิบัติหน้าที่ราชการอย่างอื่น (เจ้าหน้าที่เหล่านั้น พึงสั่งสอน) ว่า

- การเชื่อฟังมารดาบิดาเป็นความดี
- การเผื่อแผ่แบ่งปันแก่มิตรสหายญาติ และแก่สมณะพราหมณ์เป็นความดี
- การไม่ทรมาณผลาญชีวิตเป็นความดี
- การประหยัดใช้จ่ายแต่น้อยการไม่สะสมสิ่งของเครื่องใช้ให้มากเป็นความดี

อนึ่ง แม้สภาพณะมนตรีก็จะสั่งกำกับ แก่เจ้าหน้าที่ยุกตะให้คิดคำนวณ (ค่าใช้จ่ายทั้งปวงของเจ้าหน้าที่ผู้เดินทาง) ให้เป็นไปตามความมุ่งหมาย และตามลายลักษณ์อักษร (แห่งพระราชกำหนด) (พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๓๘)

สรุปสาระสำคัญของศิลาจารึก ฉบับที่ ๓

จารึกในปีที่ ๑๒ (พระชนม์ ๔๖ พ.ศ. ๒๓๐) เป็นโองการสั่งให้เจ้าหน้าที่ยุคตะ, รัชชูกะ และประเทศิกะ ออกตรวจราชการทุก ๕ ปี และให้สั่งสอนธรรม ๔ ข้อด้วย (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสถียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๖, หน้า ๘๖) ยกตัวอย่าง ธรรม ๔ ข้อ ซึ่งอธิบายเข้ากับ ชื่อ หลักธรรม คือ ศีล ๕ ทิศ ๖ หลักทฤษฎีธรรมมีกัตตสังวัตตนิกรธรรม ๔ ประการ

๓.๔ จารึกศิลา ฉบับที่ ๔

กาลอันยาวนานล่วงไปแล้วตลอดเวลาหลายร้อยปีการฆ่าสัตว์เพื่อบูชาัญญาการเบียดเบียน สัตว์ทั้งหลายการไม่ปฏิบัติชอบต่อหมู่ญาติการไม่ปฏิบัติชอบต่อสมณพราหมณ์ทั้งหลายได้เจริญพอก พูนขึ้นถ่ายเดียวแต่มาในบัดนี้เพราะอาศัยการประพาศธรรมของพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสีผู้เป็นที่รัก แห่งทวยเทพเสียงกลอง (เกริโฆษ) ได้กลายเป็นเสียงประกาศธรรม (ธรรมโฆษ) ไปแล้วแลทั้งการ แสดงแก่ประชาชน ซึ่งภาพวิมานขบวนช้างคบบเพลิงและทิพยรูปอื่น ๆ ก็ได้มีขึ้นด้วยการไม่ฆ่าสัตว์ เพื่อบูชาัญญา การไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย การปฏิบัติชอบต่อหมู่ญาติ การปฏิบัติชอบต่อสมณ พราหมณ์ การเชื่อฟังมารคาบิดา ซึ่งไม่เคยมีมาก่อนตลอดเวลาหลายร้อยปีได้เจริญงอกงามขึ้นแล้วใน บัดนี้ เพราะการสั่งสอนธรรมของพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ จักทำให้การปฏิบัติ ธรรมนี้เจริญยิ่งขึ้นไปอีก และพระราชโอรส พระราชนัดดา พระราชปนัดดาของพระเจ้าอยู่หัว ปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ก็จักส่งเสริมการปฏิบัติธรรมนี้ให้เจริญยิ่งขึ้นต่อไป จนตลอดกัลป์ ทั้งจักสั่งสอนธรรมด้วยการตั้งมั่นอยู่ในธรรม และในศีลด้วยตนเองเพราะว่าการสั่งสอนธรรมนี้ แล เป็นการกระทำอันประเสริฐสุด และการประพาศธรรมย่อมไม่มีแก่ผู้ไร้ศึลก็แลความเจริญงอกงาม และความไม่เสื่อมถอยในการปฏิบัติธรรมนี้ย่อมเป็นสิ่งที่ดีเพื่อประโยชน์อันนี้จึงได้จารึกธรรมโองการ นี้ขึ้นไว้ขอชนทั้งหลายจงช่วยกันประกอบกิจเพื่อความเจริญงอกงามแห่งประโยชน์นี้และจงอย่าได้ กล่าวถึงความเสื่อมเลวธรรมโองการนี้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสีผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ โปรดให้ จารึกไว้เมื่ออภิเษกได้ ๑๒ พรรษา (พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตฺโต), ๒๕๔๐, หน้า ๓๕ - ๔๐)

สรุปสาระสำคัญของศิลาจารึก ฉบับที่ ๔

จารึกปีที่ ๑๒ ย้ำไม่ให้ฆ่าสัตว์ไม่เบียดเบียนสัตว์ให้ปฏิบัติชอบต่อหมู่ญาติและสมณ พราหมณ์ให้พระราชโอรสนัดดาปนัดดาส่งเสริมการปฏิบัติธรรม (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสถียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๖)

๓.๕ จารึกศิลา ฉบับที่ ๕

มีข้อความจารึกว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ตรัสไว้ว่า กรรมดีเป็นสิ่งที่กระทำได้ยากบุคคลใด เป็นผู้กระทำความดีเป็นคนแรก บุคคลนั้นชื่อว่า กระทำ กรรมอันบุคคลกระทำได้ยาก ก็กรรมดีเป็นอันมากอันซ้ำๆ ได้กระทำแล้ว ถ้าว่าถูกหลาน และทายาท ต่อจากนั้นของซ้ำๆ จักประพาศตามอย่างเดียวกับซ้ำๆ จนตลอดกัลป์แล้วไซ้ร้ เขาเหล่านั้น จักได้ชื่อ

ว่า กระทบกรรมอันดีแท้ ส่วนผู้ใดจักปล่อยให้ย้อย่อนบกพร่องไปแม้เพียงส่วนหนึ่ง (ของหน้าที่ของตน หรือของบัญญัตินี้) ผู้นั้นจักชื่อว่า กระทบกรรมชั่วเพราะขึ้นชื่อว่า บาปย่อมเป็นสิ่งที่ควรกำจัดให้สิ้นเชิง

ก็กาลอันยาวนานได้ล่วงไป แล้วยังไม่เคยมีธรรมมหาอำมาตย์เลย แต่ธรรมมหาอำมาตย์ เช่นนั้นข้าฯ ได้แต่งตั้งแล้วเมื่ออภิเษกได้ ๑๓ ปี ธรรมมหาอำมาตย์เหล่านั้น เป็นผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องในหมู่นักศาสนิกชนแห่งลัทธิศาสนาทั้งปวง ทำหน้าที่เพื่อความตั้งมั่นแห่งธรรม เพื่อความเจริญอกงามแห่งธรรม กับทั้งเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขของเหล่าชนผู้ประกอบด้วยธรรม

ธรรมมหาอำมาตย์เหล่านั้น ทำหน้าที่เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขของชาวโยนะ (กรีก) ชาวแกม โฟชะ และชาวคันธาระพร้อมทั้งประชาชนเหล่าอื่น ผู้อาศัยอยู่ ณ ชายแดนตะวันตก กับทั้งเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแห่งลูกจ้าง และนายจ้างพราหมณ์คนมั่งมี คนอนาถา และคนเฒ่าชรา และเพื่อช่วยปลดเปลื้องเหล่าชน ผู้ประกอบด้วยธรรม มิให้ต้องได้รับความเดือดร้อน ธรรมมหาอำมาตย์เหล่านั้น มีหน้าที่ชวนชวยเพื่อช่วยหาทางให้มีการแก้ไขผ่อนปรนคำพิพากษาของศาล ช่วยให้มีชีวิตไม่เดือดร้อน และการปลดปล่อยพันธโทษแก่บุคคลที่ถูกจองจำ ในกรณีที่ได้คำนึงเห็นเหตุผลว่า บุคคลเหล่านั้น เป็นผู้มิบุตรผูกพันอยู่เป็นผู้ได้รับความบีบคั้นกดขี่อย่างหนัก หรือเป็นผู้มีอายุมาก

ณ ที่นี้ และในเมืองอื่น ๆ ภายนอกธรรมมหาอำมาตย์ได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่ทั่วทุกหนทุกแห่ง ทั้งในสำนักฝ่ายในแห่งภาค และภคินีของข้าฯ และมวลดญาตีอื่น ๆ ทุกหนทุกแห่งในแว่นแคว้นของข้าฯ ธรรมมหาอำมาตย์เหล่านั้น ได้รับมอบหมายหน้าที่ให้สอดส่องดูในหมูชนผู้ประกอบด้วยธรรมว่าบุคคลผู้นี้ เป็นผู้ฝึกฝนในธรรม หรือว่าบุคคลนี้ เป็นผู้ใฝ่ใจในการบริจาทาน เพื่อประโยชน์อันนี้จึงโปรดให้จารึกกรรมโองการนี้ ขึ้นไว้ขอจารึกกรรมนี้ จงดำรงอยู่ตลอดกาลนาน และขอประชาชนของข้าฯ จงประพฤติ และปฏิบัติตามคั่งนั้น (พระธรรมปิฎก (ประยูรช ปยุตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๔๒)

สรุปสาระธรรมของศิลาจารึก ฉบับที่ ๕

ทรงย้าหน้าที่ของธรรมมหาอำมาตย์ ที่ทรงแต่งตั้งไว้ตั้งแต่ปีที่ ๑๓ (พ.ศ. ๒๓๑) ให้ดูแลศาสนิกชนของทุกศาสนา ทุกแว่นแคว้น และช่วยผ่อนผันคน ที่ถูกจองจำโดยคำนึงถึงความผูกพันในครอบครัวผู้ถูกบีบคั้นหรือมีอายุมาก และดูแลผู้ประพฤติธรรม (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๖)

๓.๖ จารึกศิลา ฉบับที่ ๖

มีข้อความจารึกว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปริยทรรศี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ตรัสไว้ ดังนี้ กาลอันยาวนานล่วงไป แล้วตลอดกาลทั้งปวงนั้น ยังไม่เคยมีการดำเนินงาน ติดต่อกิจราชการ หรือการรายงานข้อราชการ (อย่างน่าพอใจ) เลยฉะนั้น ข้าฯ จึงได้จัดดำเนินการขึ้นไว้ ดังนี้

ตลอดเวลาไม่ว่า ข้าฯ จะเสวยอยู่ที่คือนอยู่ในสำนักฝ่ายในก็คือนอยู่ในห้องใน (ห้องส่วนพระองค์) ก็คือนอยู่ในคอกสัตว์ก็คือนอยู่บนหลังม้าก็คือนอยู่ในอุทยานก็คือนทุกหนทุกแห่งเจ้าหน้าที่ผู้รายงานข่าวฟังรายงานให้ ข้าฯ ทราบกิจการงานของประชาชนในที่ทุกแห่งก็ถ้าแม่ ข้าฯ จักออกคำสั่งใด ๆ ด้วยวาจาแก่เจ้าหน้าที่ผู้ส่งจ่ายเงิน หรือเจ้าหน้าที่ผู้ออกประกาศคำสั่ง หรืออีกประการหนึ่ง เมื่อข้าฯ ออกคำสั่งไปยังมหาอำมาตย์ทั้งหลายในกรณีที่มีเรื่องรีบด่วน และในกรณีนั้น เกิดมีข้อโต้แย้งกัน หรือถกเถียงกันเพื่อยุติข้อขัดแย้งดำเนินไปในสภาคณะมนตรีเรื่องราวความเป็นไปนั้น จะต้องถูกรายงานไปให้ข้าฯ ทราบทันที ในทุกที่ ทุกสถาน และในกาลทุกเมื่อ ข้าฯ ได้ออกคำสั่งไว้ ดังนี้

เพราะว่า ข้าฯ ยังไม่มีความอึดใจเลยในความแข็งขันปฏิบัติหน้าที่ หรือในการพิจารณาดำเนินกิจการประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวโลกทั้งหมด นี่คือนสิ่งที่ ข้าฯ ถือเป็นที่อื่นจะต้องทำ อนึ่งเล่าความขยันขันแข็ง และความฉับไวในการปฏิบัติราชการย่อมเป็นมูลรากแห่งการปฏิบัติหน้าที่เช่นนั้น แท้จริง กิจการอื่นใดที่ยิ่งไปกว่าประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวโลก ย่อมไม่มี และกิจการใดก็ตามที่ ข้าฯ ลงมือทำนั้นก็ย่อมเป็นเพราะเหตุผลที่ว่า ข้าฯ จักได้ปลดเปลื้องหนี้ของข้าฯ ที่มีต่อสัตว์ทั้งหลายเพื่อว่า ข้าฯ จักได้ช่วยทำให้สัตว์บางเหล่าได้รับความสุขในโลก บัดนี้ และสัตว์เหล่านั้นจักได้สวรรค์ในโลกรเบื้องหน้า เพื่อประโยชน์นี้จึงโปรดให้จารึกกรรม โองการนี้ขึ้นไว้ ขอจารึกกรรมนี้จงดำรงอยู่ตลอดกาลนาน และขอบุตร และภรรยาของข้าฯ จงลงมือทำงานเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวโลก ก็งานนี้หากปราศจากความพยายามอย่างยิ่งยวดเสียแล้ว ย่อมเป็นสิ่งยากแท้ ที่จะกระทำให้อำนาจสำเร็จได้” (พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๔๔ - ๔๕)

สรุปสาระธรรมของศิลาจารึก ฉบับที่ ๖

ทรงปรารถนาว่า ข้าราชการยังไม่มีความแข็งขันในการปฏิบัติราชการ จึงสั่งผู้มีหน้าที่รายงานให้สามารถรายงานถึงพระองค์ได้ตลอดเวลา โดยเฉพาะเรื่องที่มีข้อโต้แย้งถกเถียงกัน (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๖)

๓.๗ จารึกศิลา ฉบับที่ ๗

มีข้อความจารึกว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพรรคิ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงมีพระทัยปรารถนาทั่วไปในที่ทุกหน ทุกแห่ง ว่าขอศาสนิกชนแห่งลัทธิศาสนาทั้งหลาย ทั้งปวงจงอยู่ร่วมกันเถิด เพราะว่า ศาสนิกชนทั้งปวงนั้น ส่วนปรารถนาความสำรวมตน และความบริสุทธิ์แห่งชีวิตด้วยกันทั้งสิ้น กระนั้น ก็ตามธรรมคานมนุษย์ย่อมมีความพอใจ และความปรารถนาสูงต่ำแตกต่างกันไป ศาสนิกชนเหล่านั้น จึงจักปฏิบัติตามลัทธิความเชื่อถือของตน ๆ ได้ครบถ้วน บ้างได้เพียงส่วนเดียวบ้างแต่ กระนั้น ถึงแม้บุคคลผู้ใด (ในลัทธิศาสนาเหล่านั้น) จะมีได้ทำการบริจาทานอย่างมากมาย (บุคคลผู้นั้น) ก็ยังมีความสำรวมตน ความทำใจให้บริสุทธิ์ ความกตัญญู และศรัทธาอันมั่นคงอยู่อย่างแน่แท้หย่อนบ้างยิ่งบ้าง (หมายความว่า ถึงแม้ว่าคนบางคนจะไม่สามารถบริจาทาน

ได้มากถึงกระนั้น ทุกคนก็มีคุณธรรม เช่น การสำรวมตนเอง เป็นต้น อยู่โดยแน่นอนทั่วทุกนิยามแม้จะยิ่งหย่อนกว่ากันบ้าง) (พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๔๖)

สรุปสาระธรรมของศิลาจารึก ฉบับที่ ๗

ทรงขอให้ศาสนิกชนของทุกลัทธิศาสนาอยู่รวมกันด้วยดีแม้จะมีบางคนปฏิบัติย่อหย่อน บริจาคทานมากบ้างน้อยไปบ้าง (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๖)

๓.๘ จารึกหลักศิลา ฉบับที่ ๘

มีข้อความจารึกว่า “ตลอดกาลยาวนานที่ล่วงไปแล้วสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งหลาย ได้เสด็จไปในการวิหารยาตรา (การท่องเที่ยวหาความสำราญ) ในการวิหารยาดรานั้น ๆ ได้มีการล่าสัตว์ และการแสวงหาความสนุกสนานอื่น ๆ ในทำนองเดียวกันนั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพรรตีสู่เป็นที่รักแห่งทวยเทพ เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๑๐ พรรษา ได้เสด็จไปสู่สัมโพธิ (พุทธคยา - สถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า) จากเหตุการณ์ครั้งนั้น จึงเกิดมีธรรมเนียมยาตรา (การท่องเที่ยวโดยทางธรรม) นี้ ขึ้นในการธรรมยาดรานั้นย่อมมีกิจดังต่อไปนี้ คือ การเขียนเขียนสมณะพราหมณ์ และการถวายทานแก่ท่านเหล่านั้น การเขียนเขียนผู้เฒ่าผู้สูงอายุ และการพระราชทานเงินทองเพื่อ (ช่วยเหลือ) ท่านเหล่านั้นการเขียนเขียนราษฎรในชนบทการสั่งสอนธรรม และการซักถามปัญหาธรรมแก่กันความพึงพอใจอันเกิดจากการกระทำ เช่นนั้น ย่อมมีเป็นอันมากนับเป็นโชคลาภของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพรรตีสื่ออย่างหนึ่งทีเดียว (พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๔๗)

สรุปสาระธรรมของศิลาจารึก ฉบับที่ ๘

ทรงประกาศว่า ตั้งแต่ปีที่ ๑๐ (พระชนม์ ๔๔ พ.ศ. ๒๒๘) ได้เสด็จไปพุทธคยาสถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า แล้วก็ได้ทรงทำธรรมยาตราไปเขียนเขียน และถวายทานแก่สมณพราหมณ์ผู้เฒ่าสูงอายุ และราษฎร เพื่อสั่งสอนธรรมมาตลอดแทนการเสด็จประพาสแบบวิหารยาตรา เพื่อแสวงหาความสำราญ (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๗)

๓.๙ จารึกศิลา ฉบับที่ ๙

มีข้อความจารึก ว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพรรตีสู่เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ตรัสไว้ว่า ประชาชนทั้งหลายย่อมประกอบพิธีมงคลต่าง ๆ เป็นอันมากในคราวเจ็บป่วย ในคราวแต่งงานบุตร (อวาหะ) ในคราวแต่งงานธิดา (วิวาหะ) ในคราวคลอดบุตร และในคราวออกเดินทางไกลในโอกาสเหล่านั้น และโอกาสอื่น ๆ ที่คล้ายกันนี้ ประชาชนทั้งหลายพากันประกอบพิธีมงคลต่าง ๆ มากมายก็ในโอกาส เช่นนั้น แม่บ้าน และมารดาทั้งหลาย ย่อมประกอบพิธีกรรมมากมายหลายอย่างอันเป็นเหตุหุยมหิมไร้สาระ และไม่ประกอบด้วยประโยชน์ อย่างไรก็ตามอันพิธีกรรมย่อมเป็นสิ่ง ที่ควรประกอบ โดยแท้ แต่ว่าพิธีมงคลอย่างนี้ มีผลน้อยโดยนัยตรงข้ามยังมีพิธีกรรมที่เรียกว่า “ธรรมมงคล” ซึ่งเป็นพิธีกรรมมีผลมากในพิธีกรรมมงคลนั้นย่อมมีกิจต่อไปนี้ คือ

- การปฏิบัติชอบต่อคนรับใช้ และคนงาน

- การแสดงความเคารพนับถือต่อครูอาจารย์
- การสำรวมตนต่อสัตว์ทั้งหลาย
- การถวายทานแก่สมณพราหมณ์

การกระทำเหล่านี้ และการกระทำอื่น ๆ ที่คล้ายกัน เช่นนี้ นั้นแลได้ชื่อว่า ธรรมมงคล ฉะนั้น บิดาก็ดีบุตรก็ดีพี่น้องชายก็ดีนาย หรือสามีก็ดีมิตร และผู้คุ้นเคยก็ดีตลอดถึงเพื่อนบ้านพึง กล่าวด้วยคำ (แก่กัน) ดังนี้ ธรรมมงคลนี้ประเสริฐแท้พิธีมงคลอย่างนี้เป็นสิ่งที่ควรประกอบจนกว่า จะสำเร็จผลที่พึงประสงค์ข้อนี้เป็นอย่างไร (คือว่า) พิธีกรรมชนิดอื่น ๆ นั้น ยังเป็นสิ่งที่น่าเคลือบ แคลงสงสัย (ในผลของมัน) มันอาจให้สำเร็จผลที่ประสงค์ หรืออาจไม่สำเร็จอย่างนั้นก็ได้เพราะว่า มันเป็นเพียงสิ่งที่เป็นไปได้ในโลกนี้เท่านั้น ส่วนธรรมมงคลนี้เป็น “อภิลิขะ” (อำนาจผลไม่จำกัด กาลเวลา) แม้ถ้าว่ามันไม่อาจให้สำเร็จผลที่ประสงค์นั้น ได้ในโลกบัดนี้มันก็ย่อมก่อให้เกิดบุญอันหา ที่สุดมิได้ใน โลกเบื้องหน้าถ้าแม้ว่ามันให้สำเร็จผลที่ประสงค์นั้นได้ใน โลกนี้ไซ้ไรในคราวนั้นย่อม เป็นอันได้ผลกำไรทั้งสองประการกล่าวคือผลที่ประสงค์ใน โลกบัดนี้ (ย่อมสำเร็จ) ด้วย และใน โลก เบื้องหน้าบุญอันหาที่สุดมิได้ย่อมเกิดขึ้น เพราะอาศัยธรรมมงคลนั้นด้วย อนึ่ง มีคำที่กล่าวไว้ว่า การ ให้ทานเป็นความดีก็แต่ว่าทาน หรือการอนุเคราะห์ที่เสมอด้วยธรรมทาน หรือธรรมานุเคราะห์ย่อม ไม่มี ฉะนั้น จึงควรที่มิตรเพื่อนรักญาติ หรือสหายจะพึงกล่าวแนะนำกัน ในโอกาสต่าง ๆ ว่า (ธรรม ทานหรือธรรมานุเคราะห์) นี้เป็นกิจควรทำ นี้เป็นสิ่งที่ตั้งด้วยธรรมทาน หรือธรรมานุเคราะห์นี้ ย่อมสามารถทำสวรรค์ให้สำเร็จได้ และจะมีอะไรอื่นอีกเล่าที่ควรกระทำให้สำเร็จยิ่งไปกว่าการลูถึง ซึ่งสวรรค์ (พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๔๙ - ๕๐)

สรุปสาระธรรมของศิลาจารึก ฉบับที่ ๕

ทรงปรารถนาว่า การที่ประชาชนประกอบพิธีมงคลต่าง ๆ เป็นสิ่งไรสาระควรเปลี่ยนมา เป็นพิธีธรรมมงคล ๔ ประการจะเกิดผลดีกว่าส่วนการให้ทานแม้เป็นสิ่งที่ดีแต่การให้ธรรมทาน หรือธรรมานุเคราะห์ยิ่งดีกว่า เพราะทำสวรรค์ให้สำเร็จได้ (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๗)

๓.๑๐จารึกศิลา ฉบับที่ ๑๐

มีข้อความจารึกว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรศี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ไม่ทรงถือ ว่ายศ หรือเกียรติจะเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งประโยชน์อันยิ่งใหญ่ได้ เว้นแต่จะทรงปรารถนายศ หรือเกียรติ เพื่อความมุ่งหมาย ดังนี้ ว่าทั้งในบัดนี้ และในเบื้องหน้า ขอประชาชนทั้งหลายจงตั้งใจสดับฟังคำ สอนธรรมของข้าฯ และจงปฏิบัติตามหลักความประพฤติในทางธรรมเพื่อประโยชน์อันนี้ เท่านั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรศี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ จึงจะทรงปรารถนายศ หรือเกียรติ

การกระทำใด ๆ ก็ตามที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรศี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรง พากเพียรกระทำการกระทำนั้น ๆ ทั้งปวง ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขในชีวิตเบื้องหน้าโดยแท้ คือ

อย่างไร คือ เพื่อว่าทุก ๆ คนจะได้เป็นผู้มีทุกข์ภัยแต่น้อยอันทุกข์ภัย (ที่กล่าว) นั้น ก็คือ ความชั่วอันมิใช่บุญก็ภาวะ เช่นนั้น ย่อมเป็นสิ่งทีกระทำได้ยากโดยแท้ ไม่ว่าจะโดยคนชั้นต่ำ ก็ตาม หรือคนชั้นสูงก็ตามเว้นแต่จะกระทำด้วยความพยายามอย่างสูงสุด โดยยอมเสียสละสิ่งทั้งปวงแต่การเสียสละ เช่นนี้ เป็นสิ่งยากยิ่งนักที่คนชั้นสูงจะกระทำได้” (พระธรรมปิฎก (ประยูร ญาคูโต), ๒๕๔๐, หน้า ๕๑)

สรุปสาระธรรมของศิลาจารึก ฉบับที่ ๑๐

ทรงขอให้ประชาชนตั้งใจฟังคำสั่งสอนธรรมของพระองค์ และประพฤติตามเพื่อประโยชน์สุขเกิดทุกข์ภัยน้อย (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๗)

๓.๑๑ จารึกศิลา ฉบับที่ ๑๑

มีข้อความจารึกว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรศีผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพตรัสไว้ ดังนี้ ไม่มีทานใดเสมอด้วยการให้ธรรม (ธรรมทาน) การแจกจ่ายธรรม (ธรรมสังวิภาค) และความสัมพันธ์กัน โดยธรรม (ธรรมสัมพันธ์) อาศัยธรรม (ธรรมทานเป็นต้น) นี้ย่อมบังเกิดมีสิ่งต่อไปนี้ คือ

- การปฏิบัติชอบต่อคนรับใช้และคนงาน
- การซื้อพึงมารคาบิดา
- การเผื่อแผ่แบ่งปันแก่มิตรคนคุ้นเคยญาติและแก่สมณพราหมณ์
- การไม่ฆ่าสัตว์เพื่อบูชาอัญญ

บิดาก็ดีบุตรก็ดีพี่น้องชายก็ดี (หรือสามี) ก็คือมิตร และคนคุ้นเคยก็ดีตลอดถึงเพื่อนบ้านพึงกล่าวคำนี้ (แก่กัน) ว่า “นี่เป็นสิ่งดีงามแท้เป็นกิจควรทำ” สำหรับบุคคลผู้ปฏิบัติ เช่นนี้ความสุขอันเป็นไปในโลกนี้ย่อมสำเร็จด้วยและในโลกรเบื้องหน้าบุญหาที่สุดมิได้ ย่อมบังเกิดมีเพราะอาศัยธรรมทานนั้นด้วย (พระธรรมปิฎก (ประยูร ญาคูโต), ๒๕๔๐, หน้า ๕๒)

สรุปสาระธรรมของศิลาจารึก ฉบับที่ ๑๑

ให้จารึกว่า ไม่มีทานใดเสมอด้วยธรรมทาน การแจกจ่ายธรรม (ธรรมสังวิภาค) และความสัมพันธ์กัน โดยธรรม (ความสัมพันธ์) (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๗)

๓.๑๒ จารึกศิลา ฉบับที่ ๑๒

มีข้อความจารึกว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรศี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ย่อมทรงยกย่องนับถือศาสนิกชนแห่งลัทธิศาสนาทั้งปวงทั้งที่เป็นบรรพชิต และคฤหัสถ์ด้วยการพระราชทานสิ่งของ และแสดงการยกย่องนับถืออย่างอื่น ๆ แต่พระเจ้าผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ย่อมไม่ทรงพิจารณาเห็นทาน หรือการบูชาอันใด ที่จะเทียบได้กับสิ่งนี้เลยสิ่งนี้ คือ อะไร สิ่งนั้น ก็คือ การที่จะพึงมีความเจริญงอกงามแห่งสารธรรมในลัทธิศาสนาทั้งปวง ก็ความเจริญ

งอกงามแห่งสารธรรมนี้มีอยู่มากมายหลายประการ แต่ส่วนที่เป็นรากฐานแห่งความเจริญอัน นั้น ได้แก่ สิ่งนี้ คือ การสำรวจระวิงวจา ระวิงอย่างไร คือ ไม่เพียงมีการยกย่องลัทธิศาสนาของตน และการตำหนิลัทธิศาสนาของผู้อื่น ในเมื่อมิใช่โอกาสอันควร หรือแม้เมื่อถึงโอกาสอัน สมควรอย่างใด อย่างหนึ่ง (การยกย่องลัทธิศาสนาของตน และการตำหนิลัทธิศาสนาของผู้อื่น) นั้น ก็พึงมีแต่ส่วนเล็กน้อย เพราะว่าลัทธิศาสนาทั้งหลาย อันก็ย่อมเป็นสิ่งควรแก่การเคารพ บูชาในแง่ใดแง่หนึ่งบุคคลผู้กระทำ (การเคารพบูชาลัทธิศาสนาทั้งหลายอื่นด้วย) เช่นนี้ ชื่อว่า เป็นผู้ส่งเสริมลัทธิศาสนาของตนเอง ด้วยให้เจริญขึ้นด้วย และทั้ง (ในเวลาเดียวกัน) เป็นการ เอื้อเพื่อ แก่ลัทธิศาสนาอื่นด้วย แต่เมื่อกระทำโดยวิธีตรงข้ามย่อมชื่อว่า เป็นการทำลายลัทธิ ศาสนาของตนเองด้วย และทั้งเป็นการทำร้ายแก่ลัทธิศาสนาของผู้อื่นด้วยอันบุคคลผู้ยกย่อง ลัทธิศาสนาของตนและกล่าวติเตียนลัทธิศาสนาของผู้อื่นนั้นย่อมทำการทั้งปวงนั้นลงไปด้วย ความรักดีต่อลัทธิศาสนาของตนนั่นเอง ข้อนั้นอย่างไร คือ ด้วยความตั้งใจว่า “เราจะแสดง ความดีเด่นแห่งลัทธิศาสนาของเรา” แต่เมื่อกระทำลงไป ดังนั้น ก็กลับเป็นการทำอันตรายแก่ ลัทธิศาสนาของตนหนักลงไปอีก

ด้วยเหตุ ฉะนั้น การสังสรรค์ปรองดองกัน นั้นแล เป็นสิ่งดีงามแท้จะทำอย่างไร คือ ต้องรับฟัง และยินดีรับฟังธรรมของกัน และกัน จริง ดังนั้น พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงมีความปรารถนาว่า เหล่าศาสนิกชนในลัทธิศาสนาทั้งปวง พึงเป็นผู้มีความรอบรู้ และ เป็นผู้ยึดมั่นในกรรมดีชนเหล่าใดก็ตาม ซึ่งมีศรัทธาเลื่อมใสในลัทธิศาสนาต่าง ๆ กันชน เหล่านั้นพึงกล่าว (ให้รู้กันทั่วไป) ว่าพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ไม่ทรงถือว่าทาน หรือการ บูชาอันใดจะทัดเทียมกับสิ่งนี้เลยสิ่งนี้ คือ อะไรสิ่งนี้ ได้แก่ การที่จะพึงมีความเจริญงอกงาม แห่งสารธรรมในลัทธิศาสนาทั้งปวง และ (ความเจริญงอกงามนี้) พึงมีเป็นอันมากด้วย เพื่อ ประโยชน์อันนี้ จึงได้ทรงแต่งตั้งไว้ซึ่งธรรมมหาอำมาตย์สตรีอิทธิรักษัมมหาอำมาตย์ (มหา อำมาตย์ผู้ดูแลสตรี) เจ้าหน้าที่วราชภูมิ (ผู้ดูแลท้องถื่นเกษตรกรรม) พร้อมทั้งเจ้าหน้าที่หมวด อื่น ๆ และการกระทำ เช่นนี้ ก็จะบังเกิดผลให้มีทั้งความเจริญงอกงามแห่งลัทธิศาสนาของ ตน ๆ และความเจริญแห่งธรรมด้วย” (พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), ๒๕๔๐, หน้า ๔๔ - ๔๕)

สรุปสาระธรรมของศิลาจารึก ฉบับที่ ๑๒

แจ้งว่าทรงนับถือศาสนิกชนของลัทธิศาสนาทั้งปวง แต่การให้ทาน หรือการบูชาใด ๆ ก็ผู้การเจริญงอกงามแห่งสารธรรมในลัทธิศาสนาทั้งปวง ไม่ได้การจะนำความเจริญแห่งสารธรรมมี หลายวิธี เช่น การสำรวจวจา (อย่ายกตนข่มท่าน) การสังสรรค์ปรองดองกันรับฟังและยินดีรับฟัง ธรรมของกัน และกันเพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมสารธรรม จึงทรงตั้งธรรมมหาอำมาตย์, สตรีอิทธิรักษัมมหาอำมาตย์, เจ้าหน้าที่วราชภูมิ (ท้องที่เกษตร) และเจ้าหน้าที่อื่น ๆ ให้ทำหน้าที่นี้ (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๘)

๓.๑๓ จารึกศิลา ฉบับที่ ๑๓

มีข้อความจารึกว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรีชยทรรสิ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๘ พรรษา ทรงมีชัยปราบแคว้นกลิงคะลงได้จากแคว้นกลิงคะนั้น ประชาชนจำนวนหนึ่ง แสนห้ำหั่นคน ได้ถูกจับไปเป็นเชลยจำนวนประมาณหนึ่งแสนคน ถูกฆ่า และอีกหลายเท่าของจำนวน นั้นได้ล้มตายไปนับแต่กาลนั้น มาจนบัดนี้อันเป็นเวลาแคว้นกลิงคะได้ถูกยึดครองแล้ว การทรงประพฤติปฏิบัติธรรมความมีพระทัยไฝ่ธรรม และการทรงอบรมสั่งสอนธรรมก็ได้เกิดมีขึ้นแล้วแก่พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ

การที่ได้ทรงปราบปรามแคว้นกลิงคะลงได้นั้นทำให้พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพทรงมีความสำนึกสลดพระทัยเพราะว่าในขณะที่การปราบปรามแคว้นอันเป็นเอกราชกำลังเป็นอยู่ที่ ย่อมมีการฆ่าฟันกันการล้มตาย และการจับประชาชนไปเป็นเชลยเกิดขึ้น ณ ที่นั้น ถึงเหล่านี้พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพทรงสำนึกว่าเป็นสิ่งที่พึงเวทนาเป็นอย่างยิ่งและเป็นกรรมอันหนักก็แต่ข้อที่ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงถือว่าเป็นกรรมอันร้ายแรงยิ่งกว่านั้นอีกก็คือทุกหนทุกแห่ง (ในแคว้นกลิงคะนั้น) ย่อมเป็นที่อยู่อาศัยของพราหมณ์ สมณะศาสนิกชนผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น ๆ หรือเหล่า กฤหัสถ์ชนทั้งหลายซึ่งมีการประพฤติปฏิบัติคุณธรรมเหล่านี้ คือ การเชื่อฟังท่านผู้ใหญ่การเชื่อฟัง มารดาบิดาการเชื่อฟังครูอาจารย์การปฏิบัติตนด้วยจิตต่อมิตรคนคุ้นเคยสหาย และญาติต่อทาส และคนรับใช้ และความซื่อสัตย์มั่นคงต่อหน้าที่ ณ ที่นั้น ประชาชนเหล่านี้ต้องได้รับบาดเจ็บบ้างถูก ประหัตประหารบ้างบุคคลผู้เป็นที่รักต้องพลัดพรากไปเสียบ้าง

อนึ่ง บรรดาประชาชนผู้สร้างชีวิตเป็นหลักฐานได้มั่นคงแล้ว ยังมีความรักใคร่กันมีจิต ใจเลื่อมใสมิตรคนรู้จัก มักคุ้นสหาย และญาติของเขาจึงต้องพากันมาถึงความพินาสลงเมื่อนี้ ก็ ต้องนับว่าเป็นการทำร้ายต่อประชาชนเหล่านั้น อย่างหนึ่งเหมือนกันการประสบเคราะห์กรรมของ มวลมนุษย ทั้งนี้ พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงสำนึกว่าเป็นกรรมอันหนักแคว้นแคว้นของชาว โยนะเสี่ย่อมไม่มีถิ่นฐานแห่งใดที่ไม่มีกลุ่มชนประเภทพราหมณ์ และสมณะเหล่านี้อาศัยอยู่ และ ย่อมไม่มีถิ่นฐานแห่งใดที่ในหมู่มนุษย์ทั้งหลายไม่มีความเลื่อมใสนับถือในลัทธิศาสนาอันใด อันหนึ่ง

ด้วยเหตุ ฉะนั้น ในคราวยึดครองแคว้นกลิงคะนี้จะมีประชาชนที่ถูกฆ่าล้มตายลง และ ถูกจับเป็นเชลยเป็นจำนวนเท่าใดก็ตามแม้เพียงหนึ่งในร้อยส่วน หรือหนึ่งในพันส่วน (ของจำนวนที่ กล่าวนั้น) พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพย่อมทรงสำนึกว่าเป็นกรรมอันร้ายแรงยิ่ง และแม้หากจะพึงมี บุคคลผู้ใดผู้หนึ่งกระทำผิด (ต่อพระองค์) บุคคลผู้นั้น ก็พึงได้รับความอดทน หรืออภัยโทษจากพระ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ เท่าที่พระองค์จะทรงสามารถอดทน (หรือ อภัยให้) ได้สำหรับประชาชน ชาวป่าคงที่มีอยู่ในแคว้นแคว้นของพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพพระราชอำนาจของพระผู้เป็นที่รัก แห่งทวยเทพพึงเป็นเครื่องนำมาซึ่งความอบอุ่นใจพึงเป็นเครื่องนำให้เขาทั้งหลายมีความคำริ

(ในทางที่เหมาะสม) และชักนำให้เขาทั้งหลายมีความรู้สึกสำนึกสลดใจ (ในการกระทำกรรมชั่ว) พึง
 แจ้งให้พวกเขาทราบดังนี้ “ท่านทั้งหลายพึงมีความละอาย (ต่อการกระทำความชั่ว) ถ้าท่านไม่
 ต้องการจะประสบความพินาศ” เพราะว่าพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพทรงปรารถนาให้สรรพสัตว์มี
 ความปลอดภัยมีการบังคับใจตนเองได้ (สยมะ) มีความประพฤติสมควร(สมจริยา) และมีความ
 สุภาพอ่อนโยน

สำหรับพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพชัยชนะ ที่ถือว่ายิ่งใหญ่ที่สุดได้แก่ “ธรรมวิชัย”
 (ชัยชนะโดยธรรม) และธรรมวิชัยนั้น พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพได้ทรงกระทำสำเร็จแล้วทั้งหมด
 ที่นี้ (ในพระราชอาณาเขตของพระองค์เอง) และในดินแดนข้างเคียงทั้งปวงไกลออกไป ๖๐๐
 โยชน์ ในดินแดนอันเป็นที่ประทับแห่งกษัตริย์โยนยะ (Ionian Greek) พระนามว่าอันติโยคะ
 (Antiochos) และดินแดนต่อจากพระเจ้าอันติโยคะไปนั้น (คือ ในทางตะวันตกเฉียงเหนือ) อัน
 เป็นที่ประทับแห่งกษัตริย์ ๔ พระองค์ พระนามว่า พระเจ้าตุรมายะ (หรือ ตุลมย - Ptolemy) พระ
 เจ้าอันเตกินะ (Antigonos) พระเจ้ามกะ (Magas) และพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ (Alexander) และถัด
 ลงไป (ในทางทิศใต้) ถึงแคว้นแคว้นของชาวโจละ (Cholas) แคว้นแคว้นของชาวปาณฑยะ
 (Pandyas) ตลอดถึงประชาชนชาว (แม่น้ำ) ตามรปรณดี (Tamrapmai) และในแคว้นแคว้นภายใน
 พระราชอาณาเขตของพระองค์ ก็เช่นเดียวกัน คือ แคว้นแคว้นของชาวโยนยะ (Ionians หรือ Greeks)
 และชนชาวกัมโบชะ (Kambojas) ชนชาวนากป็นดิแห่งนาคะชนชาวโกชะ และชนชาวปีดิ
 กชนชาวอันธระ (Andhra) และชนชาวปุลินทะทุกหนทุกแห่ง (ประชาชนเหล่านี้) พวกเขา
 ประพฤติปฏิบัติตามคำสอนธรรมของพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ แม้ในถิ่นฐานที่ราชทูตของ
 พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ มิได้ไปถึงประชาชนทั้งหลายเมื่อได้ทราบถึงธรรมวัตรธรรมวิธาน
 และธรรมานุศาสน์ของพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ แล้วก็พากันประพฤติปฏิบัติตามธรรม และ
 จักประพฤติปฏิบัติตามธรรม นั้นต่อไป

ด้วยเหตุเพียงนี้ ชัยชนะนี้ เป็นอันได้กระทำสำเร็จ แล้วในทุกที่ทุกสถานเป็นชัยชนะ
 อันมีปิตเป็นรสพรั่งพร้อมด้วยความอímเอิบเป็นปิตที่ได้มาด้วยธรรมวิชัย แต่กระนั้นก็ตาม ปิตนี้ก็
 ยังจัดเป็นเพียงสิ่งเล็กน้อยพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ย่อมทรงพิจารณาเห็นว่า ประโยชน์อันเป็นไป
 ในโลกเบื้องหน้าเท่านั้น เป็นสิ่งมีผลมากเพื่อประโยชน์อันนี้จึงโปรดให้จารึกกรรมโองการนี้ขึ้นไว้
 ด้วยมุ่งหมายว่าขอให้ลูกหลานของข้าฯ ไม่ว่าจะเป็นผู้ใดก็ตามจงอย่าได้คิดถึง (การแสวงหา) ชัย
 ชนะเพิ่มขึ้นใหม่อีกเลยถ้าหากว่า เขาแสวงหาชัยชนะมาเป็นของตนเพิ่มขึ้นใหม่แล้วก็ขอให้เขา
 พยายามในการให้อภัย และการใช้อาชญาแต่เพียงเล็กน้อย และขอให้เขายึดถือว่าชัยชนะอันแท้จริงนั้น
 จะต้องเป็น “ธรรมวิชัย” เท่านั้น ด้วยว่าธรรมวิชัยนั้นเป็นไปได้ในโลกบัดนี้ และโลกเบื้องหน้า
 ขอบวงความยินดีแห่งสัตว์ทั้งหลาย จงเป็นความยินดีในความพากเพียรปฏิบัติธรรม เพราะว่าความ

ยินดีนั้น ย่อมอำนวยผลทั้งในโลกบัดนี้ และในโลกเบื้องหน้า (พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๕๖-๖๑)

สรุปสาระธรรมของศิลาจารึก ฉบับที่ ๑๓

ทรงปรารภว่าเมื่อปีที่ ๘ (พระชนม์ ๔๒ พ.ศ. ๒๒๖) เมื่อทำสงครามกับแคว้นกลิงคนั้น มีประชาชนถูกฆ่าแสนคน ถูกจับเป็นเชลยแสนห้าหมื่นคน อีกหลายเท่าล้มหายตาย จากเป็นที่สลด พระทัยยิ่งนักแต่ที่หนักกว่า คือ การที่สมณะพราหมณ์ผู้ประพฤติธรรมก็ต้องพินาศลงด้วย จึงทรงยอมรับที่จะอดทน และอภัยโทษแก่ผู้ที่จะทำผิดต่อพระองค์ ทรงปรารภนาให้สัตว์ทั้งปวงปลอดภัย ทรงเห็นว่าธรรมวิชัยเป็นชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ที่สุดทรง สั่งสอนลูกหลานไม่ให้แสวงหาชัยชนะเพิ่มขึ้นอีก และพอใจในการให้อภัย และการลงอาญาแต่น้อย (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๘)

๓.๑๔ จารึกศิลา ฉบับที่ ๑๔

ข้อความจารึกว่า “ธรรม โองการนี้ พระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้โปรดให้จารึกขึ้นไว้ให้มีขนาดย่อพอได้ความบ้างมีขนาดปานกลางบ้างมีข้อความละเอียดพิสดารบ้าง เพราะเหตุว่าสิ่งทุกสิ่งจะเหมาะสมเหมือนกัน ไปในที่ทุกหนทุกแห่งก็หาไม่เว้นแคว้นของข้าพเจ้านี้กว้างใหญ่ไพศาลสิ่งที่จารึกไปแล้วก็มีเป็นอันมาก และข้าพเจ้าก็จักให้จารึกเพิ่มขึ้นเรื่อยไป

อนึ่ง ในจารึกนี้มีข้อความบางอย่างที่กล่าวซ้ำซาก ทั้งนี้ เนื่องมีอรธอันไพเราะอันจะเป็นเหตุช่วยให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติตามในจารึก ทั้งนี้ อาจมีความบางอย่างที่เขียนขึ้นไว้ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ (แต่ทั้งนี้ก็ได้กระทำไป) โดยพิจารณาถึงถิ่นที่จารึกบ้างพิจารณาถึงเหตุต่าง ๆ ที่จะทำให้ลบลบกันไปบ้าง หรืออาจเกิดจากความผิดพลาดของผู้เขียนจารึกบ้าง” (พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๖๒)

สรุปสาระธรรมของศิลาจารึก ฉบับที่ ๑๔

อธิบายถึง การจารึกว่ามีขนาดใหญ่บ้างเล็กบ้างมีรายละเอียดมากบ้างน้อยบ้างบางที่ก็มีข้อความซ้ำกันบ้างตามความเหมาะสมเพราะราชอาณาจักรกว้างขวางมาก (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๖๒)

๔. จารึกหลักศิลา ๗ ฉบับ

(พบที่ไหน ไม่ระบุสถานที่) แต่เป็นปีที่ ๒๗-๒๘ การครองราชย์สมบัติ ปี ค.ศ. ๒๔๓ และ ๒๔๒ จารึกบนหลักศิลา ๗ ฉบับนี้ และจารึกในลักษณะอื่น ๆ นั้นมิได้เรียงตามเหตุการณ์ในรัชกาลหรือตามหัวข้อเรื่องเพราะเป็นการจารึกตามสมควรแต่กาลเทศะตลอดรัชสมัย และจารึกเรื่องเดียวกันไว้ในหลาย ๆ แห่ง (มีหลักเดียวที่พบแห่งเดียว) เรื่องที่จารึกก็มีสั้นบ้างยาวบ้าง และในจารึกยาว ๆ ก็มักมีหลายเรื่อง ที่ไม่สัมพันธ์กันนัก ใน ๗ ฉบับนี้ มีสาระธรรม ดังนี้ คือ

๔.๑ จารึกหลักศิลา ฉบับที่ ๑

มีข้อความจารึกว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพรรตีส ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ดังนี้
ธรรมเนียมธรรมเนียม ข้าฯ ได้ให้จารึกขึ้นไว้เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๒๖ พรรษา ประโยชน์ในโลก
นี้ และโลกหน้าย่อมเป็นสิ่งที่พึงปฏิบัติให้สำเร็จได้โดยยากหากปราศจาก

- ความเป็นผู้ใคร่ธรรมอย่างยิ่งยวด
- การใช้ปัญญาไตร่ตรองอย่างยิ่งยวด
- การตั้งใจฟังคำสั่งสอนอย่างยิ่งยวด
- ความเกรงกลัว (ต่อบาป) อย่างยิ่งยวดแล
- ความอดสาหะอย่างยิ่งยวด

บัดนี้ ด้วยอาศัยคำสั่งสอนของข้าฯ ความมุ่งหวังในทางธรรม และความฝักใฝ่ในทาง
ธรรมได้เจริญงอกงามขึ้นแล้วทุก ๆ วัน และจักเจริญงอกงามยิ่งขึ้นเรื่อยไป แม้บรรดาข้าราชการ
ทั้งหลายของข้าฯ ไม่ว่าจะเป็นผู้มีตำแหน่งสูง มีตำแหน่งปานกลางต่างพากันประพฤติตาม และ
ปฏิบัติให้เกิดผลสำเร็จ โดยเหมาะสมเพื่อเป็นการชักจูงบุคคลที่ยังไม่มั่นคง (ให้มาประพฤติปฏิบัติ
กุศลกรรม) ตามที่ตนสามารถ (วรรคนี้อาจแปลอีกนัยหนึ่งว่า และข้าราชการเหล่านั้น ก็เป็นผู้
สามารถที่จะแนะนำชักจูงให้บุคคลอื่น ๆ มายอมรับนับถือคำสั่งสอนของข้าฯ ไปปฏิบัติตามด้วย)

อนึ่ง มหาอำมาตย์แห่งเขตชายแดนทั้งหลาย (ได้แก่ เทศาภิบาลหัวเมืองชายแดน) ก็ได้
ปฏิบัติ เช่นเดียวกันนี้ ต่อไปนี้ คือ ระบบวิธีในการปฏิบัติราชการ กล่าวคือ

- การปกครองโดยธรรม
- การวางระเบียบข้อบังคับ (หรือบัญญัติกฎหมาย) ให้เป็นไปโดยธรรม
- การอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนโดยธรรม
- การช่วยปกป้องคุ้มครองโดยธรรม

สรุปสาระธรรมของศิลาจารึก ฉบับที่ ๑

แถลงว่า ทรงเริ่มจารึกธรรม โองการเมื่อเสวยราชย์ได้ ๑๒ ปี (พระชนม์ ๔๖ พ.ศ. ๒๓๐)
และทรงมีวัตรปฏิบัติ ๕ ประการ จนถึงปีที่ทำจารึกนี้ คือ เสวยราชย์ได้ ๒๖ ปี (ศาสตราจารย์ (พิเศษ)
ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๔)

๔.๒ จารึกหลักศิลา ฉบับที่ ๒

มีข้อความจารึกว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพรรตีส ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้
ดังนี้

ธรรมเป็นสิ่งที่ดีงาม ก็สิ่งใดเล่าชื่อว่า ธรรม ธรรมนั้น ได้แก่ สิ่งต่อไปนี้ คือ ความมี
กิเลสน้อย ๑ การมีความดีมาก ๑ ความเมตตากรุณา ๑ การเผื่อแผ่แบ่งปัน ๑ ความสัตย์ ๑ ความ
สะอาด ๑ ข้าฯ ได้มอบให้แล้วซึ่งดวงตาปัญญา (จักขุทาน) ด้วยวิธีการต่าง ๆ มากมาย หลายวิธีข้าฯ

ได้กระทำการอนุเคราะห์แล้วด้วยประการต่าง ๆ แก่เหล่า สัตว์ทวิบาทสัตว์จตุบาทปักษีชนิดชาติ และ สัตว์น้ำทั้งหลาย ตลอดจนการให้ชีวิตทาน แม้กรรมอันดีอื่น ๆ อีกหลายประการ ข้าฯ ก็ได้ประกอบ แล้วเพื่อประโยชน์นี้ ข้าฯ จึงได้ให้จารึกกรรมโองการนี้ขึ้นไว้ ขอชนทั้งหลายจงได้ประพฤติปฏิบัติ ตามคำสอนนี้ และขอจารึกกรรมนี้ จงดำรงอยู่ตลอดกาลนาน อนึ่ง บุคคลใด ตั้งใจประพฤติปฏิบัติ ตามคำสอนนี้ บุคคลนั้นจักได้ชื่อว่า กระทำกรรมอันดีงามแล (พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๖๖)

สรุปสาระธรรมของศิลาจารึก ฉบับที่ ๒

ให้จารึกว่า ไม่มีทานใดเสมอด้วยธรรมทานการแจกจ่ายธรรม (ธรรมสังวิภาค) และ ความสัมพันธ์กันโดยธรรม (ธรรมสัมพันธ์) (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสถียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๗)

๔.๓ จารึกหลักศิลา ฉบับที่ ๓

มีข้อความจารึกว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพรรตีสู่เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้

บุคคลย่อมมองเห็นเฉพาะแต่กรรมดีของตน อย่างเดียวว่า “กรรมดีอันนี้เราได้กระทำ แล้ว” แต่เขาไม่แลเห็นกรรมชั่ว ของตนเองว่า “กรรมชั่วนี้เราได้กระทำแล้ว” หรือ เห็นว่า “กรรมอัน นี้ได้ชื่อว่าเป็นกรรมชั่ว” ก็การที่จะพิจารณาว่าเห็นดังนี้ ย่อมเป็นสิ่งยากแท้ ที่จะกระทำได้ กระนั้น ก็ ตามบุคคลพึงพิจารณาเห็นในเรื่องนี้ว่า “สิ่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ ย่อมชักนำไปสู่การกระทำบาปกล่าว คือ ความดุดัน ๑ ความโหดร้าย ๑ ความโกรธ ๑ ความถือตัว ๑ ความริษยา ๑ ขอข้าพเจ้าจงอย่าได้ถูก ตีเตียน (หรือถึงความพินาศ) เพราะความชั่วเหล่านี้เป็นเหตุเลย” บุคคลจะต้องพิจารณาโดยรอบคอบ ว่า “สิ่งนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่เราในโลกบัดนี้ สิ่งนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่เราในโลกเบื้อง หน้า” (พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๖๗)

สรุปสาระธรรมของศิลาจารึก ฉบับที่ ๓

เป็นโองการ สั่งสอนไม่ให้ฆ่าสัตว์ไม่ให้เบียดเบียนสัตว์ ให้ปฏิบัติชอบต่อหมู่ญาติ และ สมณะพราหมณ์ เพื่อประโยชน์สุขทั้งในโลกนี้ และ โลกหน้า (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสถียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๖)

๔.๔ จารึกหลักศิลา ฉบับที่ ๔

มีข้อความจารึกว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพรรตีสู่เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้

กรรมโองการนี้ ข้าฯ ได้ให้จารึกขึ้นไว้เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๒๖ พรรษา ข้าฯ ได้แต่งตั้ง (เจ้าหน้าที่ชั้นสูงในตำแหน่ง) รัชชูกะขึ้นไว้ให้มีหน้าที่คอยดูแลรับผิดชอบในหมู่ประชาชนจำนวน หลายแสนคน ข้าฯ ได้มอบอำนาจสิทธิ์ขาดในการพิจารณาตั้งข้อกล่าวหา หรือ ในการลงโทษ

(ผู้กระทำความผิด) ให้แก่เจ้าหน้าที่รัฐชุกะเหล่านั้น ข้อนี้เพราะเหตุว่าเจ้าหน้าที่รัฐชุกะทั้งหลายเมื่อมีความมั่นใจ และปราศจากความหวาดกลัวก็จะพึงบริหารหน้าที่การงานให้เป็นไปพึงปฏิบัติกิจเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขของประชาชนในชนบท และกระทำการอนุเคราะห์แก่ประชาชนเหล่านั้น ข้าราชการเหล่านี้ จักยังทราบถึงสิ่งที่จะทำให้เกิดความสุข และความทุกข์แก่ประชาชนด้วย เมื่อตนเองเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมแล้ว ก็จักช่วยชี้แจงสั่งสอนแก่ประชาชนชาวชนบทด้วย ทั้งนี้ เพื่อให้ประชาชนเหล่านั้น สามารถประสบประโยชน์สุขทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า

เจ้าหน้าที่รัฐชุกะทั้งหลาย ย่อมชวนชวนที่จะปฏิบัติหน้าที่สนองตามคำสั่งของข้าฯ ถึงแม้ข้าราชการทั้งหลาย (โดยทั่วไป) ของข้าฯ ก็จักปฏิบัติหน้าที่สนองตามความประสงค์ของข้าฯ เช่นกัน และข้าราชการเหล่านั้น จะช่วยชี้แจงแก่ประชาชนได้บ้างบางส่วน อันจะเป็นเหตุช่วยให้เจ้าหน้าที่รัฐชุกะสามารถปฏิบัติการให้สำเร็จตามความประสงค์ของข้าฯ ได้

เปรียบเสมือนว่า บุคคลเมื่อได้มอบหมายบุตรของตน ให้แก่พี่เลี้ยงผู้สามารถช่วยดูแล แล้วย่อมมีความรู้สึกมั่นใจว่า “พี่เลี้ยงผู้ชำนาญจักสามารถคุ้มครองดูแลบุตรของเราได้ด้วยดี” ฉะนั้น เจ้าหน้าที่รัฐชุกะของข้าฯ ก็ ฉะนั้น เหมือนกันย่อมได้รับการแต่งตั้งไว้เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแห่งประชาชนชาวชนบทด้วยมุ่งหมายว่าเจ้าหน้าที่เหล่านั้น เมื่อเป็นที่ไม่มีความหวาดกลัว มีความมั่นใจ และไม่อี้อัดใจก็จะพึงบริหารหน้าที่การงานให้เป็นไปได้ด้วยเหตุผล เช่นนี้ ข้าฯ จึงมอบอำนาจสิทธิขาดในการจับกุม หรือในการลงโทษให้แก่เจ้าหน้าที่รัฐชุกะทั้งหลาย

อนึ่ง สิ่งต่อไปนี้เป็นข้อที่พึงปรารถนา คือ ควรจะมีความสม่ำเสมอเป็นแบบแผนเดียวกันในการพิจารณาไต่สวน อรรถคดีในศาล และความสม่ำเสมอ เป็นแบบเดียวกันในการตัดสินลงโทษอีกประการหนึ่ง ในเรื่องนี้ ข้าฯ ยังได้มีโองการไว้ต่อไปอีกว่า สำหรับคนที่ถูกจองจำคุมขังอยู่ และเมื่อได้รับการพิจารณาลงโทษแล้ว ถูกตัดสินประหารชีวิต ข้าฯ อนุญาตสิทธิพิเศษให้เป็นเวลา ๓ วัน ระหว่างระยะเวลาที่บรรดาญาติของผู้ต้องโทษจักได้ขอร้องให้ (เจ้าหน้าที่รัฐชุกะ) บางท่านพิจารณาไต่สวน (เป็นการทวนย้อนหลัง) เพื่อช่วยชีวิตนักโทษเหล่านั้น (คือ ทำการยื่นฎีกาขอพระราชทานอภัยโทษประหาร) ถ้าแม้ไม่มีผู้มายื่นคำร้องขอให้พิจารณาสอบสวนคดีใหม่อีกนักโทษเหล่านั้นก็จะ (ได้รับโอกาสให้) ทำการบริจาคทาน หรือรักษาอุโบสถอันจะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขในโลกหน้า ทั้งนี้ เพราะ ข้าฯ มีความปรารถนาอยู่อย่างนี้ ว่าแม้ในยามที่ถูกจองจำคุมขังอยู่นักโทษเหล่านั้นก็จะได้สามารถบำเพ็ญตนเพื่อประสบประโยชน์สุขในโลกเบื้องหน้าด้วย และในหมู่ประชาชนก็จะมี การประพฤติปฏิบัติคุณธรรมต่าง ๆ ความสำรวมใจ และการจำแนกแจกทานเจริญเพิ่มพูนขึ้นด้วย” (พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมปญฺญฺ) ๒๕๔๐, หน้า ๖๘-๗๐)

สรุปสาระธรรมของศิลาจารึก ฉบับที่ ๔

ทรงย้ำหน้าที่ของธรรมมหาอำมาตย์ที่ทรงแต่งตั้งไว้ตั้งแต่ ปีที่ ๑๓ (พ.ศ. ๒๓๑) ให้ดูแลศาสนิกชนของทุกศาสนาทุกแคว้น และช่วยผ่อนผันคนที่ถูกจองจำ โดยคำนึงถึงความ

ผูกพันในครอบครัว ผู้ถูกบีบบังคับ หรือมีอายุมาก และดูแลผู้ประพฤติกุศลธรรม (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๖)

๔.๕ จาริกหลักศิลา ฉบับที่ ๕

มีข้อความจารึกว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพรรตีสี่ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพได้ตรัสไว้ ดังนี้

ข้าฯ เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๒๖ พรรษา ได้ออกประกาศให้สัตว์ทั้งหลายต่อไปนี้เป็นสัตว์ ปล่อยคณัยจากการถูกฆ่า กล่าวคือ นกแก้ว นกสาธิตา นกจากพรากหงส์ นกน้ำนันทิมุข นกน้ำคราณะ ค้างคาว มดแดงมะม่วง เต่าเล็ก ปลาไม่มีกระดูก ตัวเวทาวะยะ ตัวคิงคาปุกะ ปลากระเบนเต่า และ กบกระต่าย ที่อยู่ตามค่าคบไม้ กวางเร็ว วัวตอน สัตว์ที่อาศัยหากินในเรือน แรด นกพิราบขาว นกพิราบบ้าน และบรรดาสัตว์สี่เท้าทั้งปวง ที่มีใช้สัตว์ใช้งาน และมีใช้สัตว์สำหรับบริโภค (พระธรรมปิฎก (ประยูร ชาญโต), ๒๕๔๐, หน้า ๗๑)

แม่แพะ แม่แกะ และแม่หมูที่กำลังมีท้องก็ดี กำลังให้นมอยู่ก็ดี ย่อมเป็นสัตว์ที่ไม่พึงฆ่า และแม่ลูกอ่อนของสัตว์เหล่านั้น ที่อายุยังไม่ถึง ๖ เดือน ก็ไม่พึงถูกฆ่า เช่นกัน ไม่พึงกระทำการ ตอนไก่ ไม่พึงเผาแกลบ ที่มีสัตว์มีชีวิตอาศัยอยู่ ไม่พึงเผาป่าเพื่อการอันหาประโยชน์ได้ หรือเพื่อการทำลายสัตว์ไม่พึงเลี้ยงชีวิตด้วยชีวิต

ไม่พึงฆ่า และขายปลา เนื่องในวันเพ็ญที่จตุรมาสทั้ง ๓ และในวันเพ็ญแห่ง เดือน คิษยะ คราวละ ๓ วัน คือ ในวันจตุตทสีวันปณณรสี และวันปาฏิบพ (ในที่นี้ หมายถึง วันขึ้น ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ และแรม ๑ ค่ำ) และในทุกวันอุโบสถ เป็นการเสมอไป อนึ่ง ในวันดังกล่าวมานี้ไม่พึง ฆ่าแม่เหล่าสัตว์ชนิดอื่น ๆ ในป่าข้าง และในเขตสงวนปลาของชาวประมง

ในดิถีแห่งปักษ์ (ขึ้นหรือแรม ๘ ค่ำ) ก็ดีในดิถีที่ ๑๔ และ ๑๕ ก็ดี ในวันคิษยะ และวัน ปุณพัลลุกีดี ในวันเพ็ญจตุรมาสทั้งสามก็ดี และในวันมงคลทั้งปวงไม่พึงทำการตอนวัว แม่ถึง แกะ แพะ หมู และเหล่าสัตว์อื่น ๆ ที่เคยตอนกัน อยู่ก็ไม่พึงทำการตอน (ในวันเช่นนั้น) ไม่พึงทำการ ประทับตราม้า และ โกล ในวันคิษยะ และวันปุณพัลลุกีดีในวันเพ็ญจตุรมาส และตลอดทุกวันใน ปักษ์แห่งวันเพ็ญจตุรมาสนั้น トラบถึงบัดนี้ เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๒๖ พรรษา ข้าฯ ได้สั่งให้มีการ พระราชทานอภัยโทษแล้ว รวม ๒๕ ครั้ง” (พระธรรมปิฎก (ประยูร ชาญโต), ๒๕๔๐, หน้า ๗๑-๗๒)

สรุปสาระธรรมของศิลาจารึก ฉบับที่ ๕

ประกาศให้สัตว์ปล่อยคณัยจากการถูกฆ่า ห้ามการตีทะเลเบียน โกล ม้า และการตอนสัตว์ในวันสำคัญทางศาสนา การมีป่าสงวน เป็นต้น (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๔)

๔.๖ จารึกศิลา ฉบับที่ ๖

มีข้อความจารึกว่า “พระเจ้าอยู่หัวปรียพรรตีสื่อผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ดังนี้ ข้าฯ เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๑๒ พรรษา จึงได้เริ่มจารึกกรรมโองการขึ้นไว้เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ประชาชนทั้งหลาย ประชาชนเหล่านั้น เมื่อไม่ฝ่าฝืนกรรมโองการนั้น ก็จะมีทั้งประสบความเจริญอกงามแห่งคุณธรรม ข้าฯ ย่อมพิจารณาสอดคล้องอยู่ว่าประโยชน์เกื้อกูล และความสุขของประชาชนทั้งหลาย จะมีได้ด้วยวิธีการอย่างนี้ ๆ ข้าฯ ปฏิบัติ เช่นนี้ ต่อหมู่ญาติทั้งหลาย ฉันทิด ข้าฯ ก็ปฏิบัติต่อหมู่ชนผู้ใกล้ชิด และหมู่ชนที่อยู่ห่างไกล ฉันทิดนั้น เมื่อเห็นว่า ข้าฯ จะนำความสุขมาให้แก่ชนเหล่าไหน ได้อย่างไร ข้าฯ ก็จะจัดดำเนินการให้เป็นไปอย่างนั้น ข้าฯ สอดส่องดูแลกลุ่มชนทุกพวกทุกหมู่สม่ำเสมอ เช่นเดียวกันหมด ดังนี้ แม้ถึงลัทธิศาสนาทั้งหลายทั้งปวง ข้าฯ ก็ได้กระทำการเคารพนับถือทั่วกันหมด ด้วยวิธีการเคารพบูชาต่าง ๆ แบบต่าง ๆ ชนิด แต่ข้อที่ ข้าฯ ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ก็คือ การได้เข้าไปพบปะถึงกันกรรมโองการนี้ ข้าฯ ได้ให้จารึกขึ้นไว้เมื่ออภิเษกแล้ว ๒๖ พรรษา (พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตฺโต), ๒๕๔๐, หน้า ๗๔)

สรุปสาระธรรมของศิลาจารึก ฉบับที่ ๖

แถลงว่า เริ่มจารึกกรรมโองการเมื่อเสวยราชย์ได้ ๑๒ ปี (พระชนม์ ๔๖ พ.ศ. ๒๓๐) และทรงมีวัตรปฏิบัติ ๕ ประการ จนถึงปีที่ทำจารึกนี้ คือ เสวยราชย์ได้ ๒๖ ปี (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๔)

๔.๗ จารึกหลักศิลา ฉบับที่ ๗

(พบที่หลัก Delhi - Topra แห่งเดียว) มีข้อความ จารึกว่า

๑. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพรรตีสื่อผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้

ตลอดกาลยาวนานล่วงมาแล้ว ได้มีพระราชหลายองค์ ทรงปรารธนาว่า “ทำไฉน ประชาชนทั้งหลายจะพึงเจริญก้าวหน้าด้วยความเจริญทางธรรม” แต่ประชาชนก็หาได้เจริญก้าวหน้าขึ้นด้วยความเจริญทางธรรมตามสมควรไม่
๒. ในเรื่องนี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพรรตีสื่อผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพได้ตรัสไว้ ดังนี้

ข้าฯ ได้เกิดมีความคิดขึ้นว่าตลอดกาลยาวนานล่วงมาแล้ว ได้มีพระราชหลายพระองค์ทรงปรารธนาว่า “ทำไฉน ประชาชนทั้งหลายพึงเจริญก้าวหน้า ด้วยความเจริญทางธรรม” แต่ประชาชนก็หาได้เจริญก้าวหน้าขึ้นด้วยความเจริญทางธรรมตามสมควรไม่ก็แลด้วยอุบายวิธีอันใดหนอประชาชนทั้งหลายจะพึงเจริญก้าวหน้า ด้วยความเจริญทางธรรมตามสมควร ด้วยอุบายวิธีอันใดหนอ ข้าฯ จะพึงยกระดับประชาชนขึ้นด้วยความเจริญทางธรรมได้บ้าง
๓. ในเรื่องนี้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพรรตีสื่อผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้

ข้าฯ ได้เกิดมีความคิดขึ้นว่า ข้าฯ จักจัดให้มีการประกาศธรรม ข้าฯ จักจัดให้มีการสอนธรรมประชาชนทั้งหลายครั้ง ได้ระดับธรรมนี้แล้ว ก็จักพากันประพฤติปฏิบัติตามจกยระดับตนเองสูงขึ้น และจักมีความเจริญก้าวหน้าขึ้นด้วยความเจริญทางธรรมอย่างมั่นคง

เพื่อประโยชน์นี้ ข้าฯ จึงจัดให้มีการประกาศธรรม และสั่งให้มีการอบรมสั่งสอนธรรมขึ้นเป็นหลายแบบหลายอย่างเพื่อให้ข้าราชการทั้งหลายที่ ข้าฯ ได้แต่งตั้งไว้ดูแลประชาชนจำนวนมากจักได้ช่วยกัน แนะนำสั่งสอนบ้างช่วยอธิบายขยายความให้แจ่มแจ้ง ออกไปบ้างแม้เจ้าหน้าที่รัฐชุกะ ข้าฯ ก็ได้แต่งตั้งไว้ดูแลชีวิตหลายแสนชีวิตเจ้าหน้าที่รัฐชุกะเหล่านั้น ก็ได้รับคำสั่งจาก ข้าฯ ว่า “ท่านทั้งหลายจงอบรมสั่งสอนประชาชนให้เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมอย่างนี้ ๆ”

๔. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพริตรศิ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ว่า เมื่อได้พิจารณาใคร่ครวญในเรื่องนี้ โดยถ่องแท้แล้ว นั้นแล ข้าฯ จึงประดิษฐานหลักศิลาจารึกธรรมขึ้นไว้แต่งตั้งธรรมมหาอำมาตย์ขึ้นไว้ และจัดให้มีการประกาศธรรม

๕. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพริตรศิ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้ แม้ตามถนนหนทาง ข้าฯ ก็ได้ให้ปลูกต้นไทรขึ้นไว้เพื่อจักได้เป็นร่มเงาให้แก่สัตว์และมนุษย์ทั้งหลายให้ปลูกสวนมะม่วงให้ชุกบ่อน้ำ ไว้ทุกระยะกึ่ง โกรสะให้สร้างที่พักคนเดินทางขึ้นไว้ และให้สร้างอ่างเก็บน้ำ จำนวนมากมายขึ้นไว้ในที่ต่าง ๆ เพื่อการใช้สอยแห่งสัตว์และมนุษย์ทั้งหลายแต่การใช้ประโยชน์ เช่นนี้ ยังจัดว่าเป็นสิ่งเล็กน้อย พระราชาทั้งหลายในกาลก่อนก็คิดตัวข้าฯ ก็คิดต่างก็ได้บำรุงประชาชนทั้งหลาย ให้มีความสุขด้วยวิธีการบำรุงสุขประการต่าง ๆ แต่ที่ ข้าฯ ได้กระทำการ เช่นนี้ ก็ด้วยความมุ่งหมาย ชื่อนี้ คือ เพื่อให้ประชาชนทั้งหลายประพฤติปฏิบัติธรรม (พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตฺโต), ๒๕๔๐, หน้า ๗๗)

๖. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพริตรศิ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้ แม้ธรรมมหาอำมาตย์ทั้งหลาย ข้าฯ ก็ได้มอบหมายให้ทำหน้าที่เกี่ยวกับกิจการต่าง ๆ มากหลายประการ อันเป็นไปเพื่อการอนุเคราะห์ทั้งแก่บรรพชิต และคฤหัสถ์ทั้งหลาย และธรรมมหาอำมาตย์เหล่านั้น ได้รับมอบหมายให้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับหมู่ชนผู้นับถือลัทธิศาสนาทั้งปวง และเพื่อประโยชน์แก่คณะสงฆ์ ข้าฯ ก็ได้มีคำสั่งว่าให้มีเจ้าหน้าที่ธรรมมหาอำมาตย์ที่มีหน้าที่ (เกี่ยวกับผลประโยชน์คณะสงฆ์) แม้สำหรับพวกพราหมณ์ และอาชีวิกะทั้งหลาย ก็เช่นกัน ข้าฯ ก็ได้มีคำสั่งว่าให้มีเจ้าหน้าที่ธรรมมหาอำมาตย์ซึ่งจักมีหน้าที่รับผิดชอบ (เกี่ยวกับผลประโยชน์ของพราหมณ์และอาชีวิกะเหล่านั้น) สำหรับในหมู่ชนครนธ์ทั้งหลาย ก็เช่นกัน ข้าฯ ก็ได้มีคำสั่งไว้ว่าให้มีเจ้าหน้าที่ธรรมมหาอำมาตย์ซึ่งจักมีหน้าที่รับผิดชอบ (เพื่อผลประโยชน์ของนิครนธ์เหล่านั้น) แม้สำหรับในหมู่ชนผู้นับถือลัทธิศาสนาต่าง ๆ ข้าฯ ก็ได้มีคำสั่งไว้ว่า ให้มีเจ้าหน้าที่ธรรมมหาอำมาตย์เหล่านั้นซึ่งจักมีหน้าที่รับผิดชอบ (เพื่อผลประโยชน์ของลัทธิศาสนาเหล่านั้นด้วย) เจ้าหน้าที่มหาอำมาตย์ตำแหน่งต่าง ๆ ย่อมมีหน้าที่รับผิดชอบรักษาหน้าที่อันเฉพาะของตน ๆ เท่านั้น ส่วนพวก

ธรรมมหาอำมาตย์นี้ ข้าฯ มอบหมายให้มีหน้าที่รับผิดชอบทั้งกิจการเหล่านี้ด้วย และมีหน้าที่เกี่ยวกับลัทธิศาสนาทั้งหลายอื่นทั้งหมดด้วย

๗. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพริตรศิ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้

เจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่เหล่านี้ และพวกอื่น ๆ อีกจำนวนมาก ได้รับมอบหมายให้มีหน้าที่ทำการจำแนก แจกทานทั้งในนาม ของข้าฯ เอง และในนามแห่งพระราชเทวีทั้งหลาย ทั้งหมด สำนักฝ่ายในของข้าฯ เจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่เหล่านี้ สามารถจัดดำเนินการในกิจต่าง ๆ ที่มุ่งหมายจนเป็นที่น่าพอใจ ได้ด้วยวิธีการมากมายหลายประการ ทั้งใน (พระนครหลวง) นี้ และในส่วนต่าง ๆ (ของประเทศ)

อนึ่ง ในส่วนแห่ง โอรสของข้าฯ และเจ้าชายอื่น ๆ ซึ่งประสูติแต่พระราชเทวีทั้งหลาย ข้าฯ ก็ได้สั่งให้กระทำการ (จำแนกแจกทาน) เช่นนี้ โอรสของข้าฯ เหล่านี้ จักเป็นผู้ฝึกฝนในการจำแนกแจกทาน อันจะเป็นการช่วยส่งเสริมหลักการในทางธรรม และการประพฤติปฏิบัติ ตามธรรมหลักการในทางธรรม และการประพฤติปฏิบัติตามธรรมเหล่านี้ กล่าวคือ ความเมตตา กรุณา ๑ การเผื่อแผ่แบ่งปัน ๑ ความสัตย์ ๑ ความสะอาด ๑ ความสุภาพอ่อนโยน ๑ และความเป็นสาธุชน ๑ จะพึงเจริญเพิ่มพูนขึ้นในหมู่ประชาชน

๘. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพริตรศิ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้

กรรมใด ๆ ก็ตามที่ ข้าฯ ได้กระทำแล้ว ประชาชนทั้งหลายก็ได้พากันประพฤติปฏิบัติกรรมดี นั้น ๆ ตามอย่างแล้ว และยังคงดำเนินตามกรรมดีนั้น ๆ อยู่ต่อไปด้วยการกระทำ เช่นนั้น ประชาชนทั้งหลายก็ได้มีความเจริญงอกงามขึ้นแล้ว และยังจักเจริญงอกงามยิ่ง ๆ ขึ้น ไปอีก ด้วยการเชื่อฟังมารดา บิดา การเชื่อฟังครู ทั้งหลายการปฏิบัติชอบต่อท่านผู้เฒ่าชราการปฏิบัติชอบต่อพรหมณ์ และสมณะ ต่อคนยากจน และคนตกทุกข์ ตลอดจนคนรับใช้ และคนงานทั้งหลาย

๙. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพริตรศิ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้

ในหมู่มนุษย์ทั้งหลายความเจริญงอกงามแห่งธรรม ย่อมเกิดขึ้นได้ด้วยสองประการคือด้วยการบัญญัติ กฎข้อบังคับ ในทางธรรมประการหนึ่ง และด้วยการนำธรรมไปพึงพิณิจ ประการหนึ่ง บรรดาวิธีการทั้งสองนั้น การบัญญัติกฎข้อบังคับในทางธรรมเป็นสิ่ง ไม่สำคัญการ นำไปพึงพิณิจ นั้นแล เป็นสิ่งสำคัญยิ่ง กระนั้น ก็ตาม ข้าฯ ก็ได้ กระทำการบัญญัติกฎข้อบังคับ ในทางธรรมขึ้นไว้แล้วเช่นว่า ดังนี้

“สัตว์จำพวกนี้ ๆ เป็นสัตว์ที่ห้ามมิให้ฆ่า” ก็แลกฎข้อบังคับในทางธรรมอื่น ๆ ที่ ข้าฯ ได้บัญญัติไว้แล้ว ยังมีเป็นอันมากแต่หากได้อาศัยการนำไปพึงพิณิจ นั้นแล ความเจริญงอกงามแห่งธรรมจึง ได้เพิ่มพูนขึ้นแล้วอย่างมากมาย ในหมู่มนุษย์ทั้งหลายนำผลให้บังเกิดการ ไม่เบียดเบียน เหล่าสัตว์ และการไม่ฆ่าสัตว์เพื่อบูชา

เพื่อประโยชน์นี้ ข้าฯ จึงได้กระทำการจาริกอย่างนี้ขึ้น เพื่อว่าลูกหลานทั้งหลายของข้าฯ จักพึงเชื่อฟังความที่จาริกนั้น และจาริกนั้น จักได้ดำรงอยู่ตลอดไปตราบเท่าที่เดือน และตะวันยังส่องแสงอีกทั้งประชาชนทั้งหลาย ก็จะมีประพฤติปฏิบัติ เช่นนั้น ด้วยก็แลบุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติตามอยู่ เช่นนั้น ย่อมเป็นผู้ประสบประโยชน์สุขทั้งในโลกนี้ และโลกหน้าธรรมโองการนี้ ข้าฯ ได้ให้จาริกไว้เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๒๗ พรรษา

๑๐. สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพรรตีส ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้

หลักศิลา หรือแผ่นศิลามีอยู่ ณ สถานที่โคธรรมโองการนี้จะต้องถูกนำไปจาริกไว้ ณ สถานที่แห่งนั้น เพื่อให้ดำรงอยู่ชั่วนานาน (พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๘๐ - ๘๒)

สรุปสาระธรรมของศิลาจารึก ฉบับที่ ๗

(พบที่เคลฮี - โทปราแห่งเดียว) ทรงปรารถนา ทำไฉนประชาชนจะเจริญก้าวหน้าด้วยการเจริญทางธรรมแล้วทรงเห็นว่า ควรจัดให้มีการประกาศธรรมอบรมสั่งสอนธรรม และให้ข้าราชการทั้งหลายไปอบรมสั่งสอนธรรม และกล่าวถึง การทำนุบำรุงบ้านเมืองด้วยการปลูกต้นไม้ ใบบไม้ผล ขุดบ่อน้ำ สร้างที่พักคนเดินทาง และอ่างเก็บน้ำให้ข้าราชการ อนุเคราะห์บรรพชิต ทุกศาสนา ระบุธรรมที่ควรปฏิบัติ ๖ ข้อให้ทำจารึกต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก และให้ลูกหลานของพระองค์ เชื่อฟังความที่จาริกไว้ทรงหวังว่า จารึกเหล่านั้นจักดำรงอยู่ตลอดไป (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๔)

๕. ศิลาจารึกพิเศษแห่งกลิงคะ

๕.๑ ศิลาจารึกพิเศษแห่งกลิงคะ ฉบับที่ ๑

มีข้อความจารึกว่า มหาอำมาตย์ผู้ใหญ่ทั้งหลาย ผู้มีหน้าที่ดำเนินงานตุลาการในเมืองโตสตีพึงได้รับแจ้งตามพระดำรัสของพระเจ้าผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ว่า

ข้าฯ พิจารณาเห็นสิ่งใดก็ตาม ข้าฯ ย่อมมีความปรารถนาในสิ่งนั้นว่า ขอข้าฯ พึงดำเนินการในสิ่งนั้น ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยการลงมือกระทำ และขอข้าฯ พึงริเริ่มทำสิ่งนั้น ด้วยวิธีการ (อันเหมาะสม) ในเรื่องนี้ ข้าฯ ถือว่าคำสั่งสอนของข้าฯ แก่ท่านทั้งหลาย นั้นแล เป็นวิธีการอันสำคัญยิ่ง เพราะท่านทั้งหลายได้รับการแต่งตั้งให้มีหน้าที่ดูแลชีวิตจำนวนมากมายหลายพัน ด้วยความหวังว่าพวกท่านคงจะถนอมความรักของมนุษย์ทั่วทุกคนไว้โดยแน่แท้

ทุกคนเป็นลูกของข้าฯ ข้าฯ มีความปรารถนาต่อลูกของข้าฯ ว่าขอลูกทั้งหลายของข้าฯ จงประสบแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูล และความสุกทุกสิ่งทุกประการ ทั้งที่เป็นไปในโลกนี้ และโลกหน้า ฉะนั้น ข้าฯ ก็มีคำปรารถนาแม้ต่อมนุษย์ทั้งหลายทั่วทุกคน ฉะนั้น แต่ท่านทั้งหลายอาจไม่รู้ซึ่งว่าความประสงค์ของข้าฯ ข้อนี้ มีความหมายกว้างขวางเพียงใด อาจมีบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งในบรรดาพวกท่านนี้ที่เข้าใจถึงความหมายอันนี้ แต่กระนั้น บุคคลผู้นั้นก็คงรู้คงเข้าใจเพียงส่วนหนึ่ง

ส่วนเดียวหาได้เข้าใจโดยสิ้นเชิงไม่ ถึงแม้ท่านทั้งหลายจะได้รับการแต่งตั้งให้มีตำแหน่งสูง เพียงใดก็ตาม ท่านทั้งหลายก็ต้องใส่ใจ ทำความเข้าใจในเรื่องนี้ หลักการข้อนี้เป็นสิ่งที่จัดวางไว้เป็นอย่างดีแล้ว

อาจมีบุคคลผู้ใด ผู้หนึ่ง ต้องได้รับการจงจำ หรือการลงโทษด้วยการทรมาน และในกรณีนี้ ผลอาจปรากฏว่า เป็นการจับกุมลงโทษโดยปราศจากมูลเหตุ อันสมควร เนื่องจาก เหตุนี้ประชาชนอื่น ๆ อีก จำนวนมาก อาจจะพลอยได้รับความทุกข์ด้วย เป็นอย่างยิ่งเพราะ ฉะนั้น ท่านทั้งหลายควรตั้งใจแน่วแน่ว่า “เราจะวางตนเป็นกลาง (ให้เกิดความเที่ยงธรรม)” แต่กระนั้น ยังอาจไม่ประสบความสำเร็จก็ได้โดยเนื่องมาจากข้อบกพร่องบางประการอัน ได้แก่ ความริษยาความพลั้งจิตความเกรี้ยวกราดความหุนหันพลันแล่นการขาดการใส่ใจอย่างจริงจัง (หรือขาดความรอบคอบ) ความเกียจคร้าน และความเหนื่อยหน่าย ฉะนั้น ท่านทั้งหลายพึงตั้งใจว่า “ขอข้อบกพร่องเหล่านี้อย่าพึงเกิดมีแก่เราเลย”

รากฐานแห่ง (ความสำเร็จ) ทั้งหมดนี้อยู่ที่การไม่มีความพลั้งจิต และการไม่มีความหุนหันเร่ร่อนในการนำหลักการแห่งความยุติธรรมมาใช้บุคคลที่เหนื่อยหน่ายย่อมไม่สามารถลุกขึ้นทำงานได้โดยกระฉับกระเฉง แต่ท่านทั้งหลายจะต้องเคลื่อนไหวก้าวหน้า และดำเนินไป (เพื่อให้ถึงจุดหมาย) ท่านทั้งหลายจะต้องพิจารณาใส่ใจในเรื่องนี้ ดังกล่าวมา ฉะนั้น ด้วยเหตุนี้ จึงขอให้ท่านทั้งหลายพึงได้รับถือเป็นคำสั่งว่า “ท่านทั้งหลายจะต้องคอยเอาใจใส่ดูแล (ตักเตือน) ซึ่งกัน และกัน ว่าคำสั่งสอนของพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพมีอยู่อย่างนี้ ๆ” การประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนนี้ โดยเพียงพร้อมยอมอำนวยความสะดวก แต่การไม่ประพฤติปฏิบัติตามโดยชอบยอมนำมาซึ่งความเสื่อมเสียเป็นอันมากผู้ไม่ประพฤติปฏิบัติตามยอมไม่ประสบสวรรค์และไม่ทำให้พระเจ้าอยู่หัวพอพระทัยได้เพราะ ข้าฯ ถือว่าการฝึกฝนใจอย่างจริงจังต่อกิจ เช่นนั้น ย่อมมีผลสองประการ คือ ในการประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนของข้าฯ โดยเพียงพร้อมนี้ท่านทั้งหลายจักได้ประสบสวรรค์สมบัติด้วย และจักได้ปลดปล่อยหนี้ต่อข้าฯ ด้วย

จารีกนี้ พึงให้มีการสดับในวันดิษยนักษัตร และในบางโอกาสในระหว่างแห่งวันดิษยะถึงจะมีบุคคลอยู่คนเดียวก็พึงสดับฟัง เมื่อกระทำได้ เช่นนั้นแล ท่านทั้งหลายจึงจักชื่อว่า สามารถกระทำตามคำสั่งสอนของข้าฯ ได้เพียงพร้อมสมบูรณ์เพื่อประโยชน์นี้จึงได้ให้เขียนจารีกนี้ขึ้นไว้เพื่อให้เจ้าหน้าที่ตุลาการนครได้พยายามโดยสม่ำเสมอทุกเวลา (ที่จะปฏิบัติด้วยความมุ่งมั่นในใจ)ว่าจะมิให้เกิดมีการบังคับ หรือการลงโทษทัณฑ์แก่ชาวเมืองโดยไร้เหตุอันควร

เพื่อประโยชน์นี้ ข้าฯ จักส่งมหาอำมาตย์ทั้งหลายซึ่งจะไม่เป็นผู้หยาบคายไม่ครุร้าย และชื่อสัตย์ในการปฏิบัติงานออกเดินทางตรวจตราราชการทุก ๆ ๕ ปี มหาอำมาตย์เหล่านั้น เมื่อทราบความประสงค์อันนี้ ของข้าฯ แล้วจักปฏิบัติตามคำสั่งสอนของข้าฯ แม้จากนครอุชเชนี ก็เช่นกัน องค์อุปราชราชโอรสจักส่งกลุ่มเจ้าหน้าที่อย่างเดียวกัน ให้ออกเดินทางตรวจตราราชการเพื่อความ

มุ่งหมายอันเดียวกันนี้ แล (ในการส่งออกแต่คราวนี้) จักไม่ปล่อยให้เวลาล่วงไปเกิน ๑ ปี แม้จากนครตักศิลาที่เช่นเดียวกัน (องค์อุปราชราชโอรสจักส่งกลุ่มเจ้าหน้าที่ออกเดินทางตรวจราชการอย่างนี้) เมื่อมหาอำมาตย์เหล่านี้ ก็ยังคงออกเดินทางตรวจตราราชการอยู่ ไม่ทอดทิ้งหน้าที่ของตน เขาก็จักเข้าใจในคำสั่งสอนของข้าฯ และด้วยเหตุนั้น ก็จักปฏิบัติงานได้ตามคำสั่งสอนของพระเจ้าอยู่หัว (พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตฺโต), ๒๕๔๐, หน้า ๘๔ - ๘๘)

สรุปสาระธรรมของศิลาจารึก (พิเศษ) แห่งกลิงคะ ฉบับที่ ๑

แจ้งว่า ทรงนับถือศาสนิกชนของลัทธิศาสนาทั้งปวง แต่การให้ทาน หรือการบูชาใด ๆ ก็ผู้การเจริญอกงามแห่งสารธรรมในลัทธิศาสนาทั้งปวงไม่ได้การจะนำความเจริญแห่งสารธรรมมีหลายวิธี เช่น การสำรวมระวังวาจา (อย่ายกคนข่มท่าน) การสังสรรค์ปรองดองกัน เพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมสารธรรม จึงทรงตั้งธรรมมหาอำมาตย์, สตริธัชยัณห์มหาอำมาตย์, เจ้าหน้าที่วราฐุมิก (ห้องที่เกษตร) และเจ้าหน้าที่อื่น ๆ ให้ทำหน้าที่นี้ (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๘)

๕.๒ ศิลาจารึกพิเศษแห่งกลิงคะ ฉบับที่ ๒

มีข้อความจารึกว่า “พระเจ้าผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้

มหาอำมาตย์ทั้งหลาย ณ สมาปาฬิง ได้รับแจ้งตามกระแสพระราชดำรัสว่า เมื่อข้าฯ พิจารณาเห็นสิ่งหนึ่ง สิ่งใดก็ตาม ข้าฯ ย่อมมีความปรารถนาว่าขอข้าฯ จงจัดทำสิ่งนั้น ๆ ให้สำเร็จ ลุล่วงไปด้วยการลงมือกระทำ (จริง ๆ) และขอข้าฯ จงริเริ่มทำสิ่งนั้น ด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง ข้าฯ ถือว่าคำสั่งสอนของข้าฯ แก่ท่านทั้งหลาย นั้นแล เป็นวิธีการอันสำคัญยิ่งเพื่อให้บรรลุถึงจุดประสงค์ อันนี้ ประชาชนทุกคนเป็นลูกของข้าฯ ข้าฯ ย่อมปรารถนาเพื่อลูกชายหญิงของข้าฯ ว่าขอเขาทั้งหลายพึงประสบสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูล และความสุขทั้งที่เป็นไปในโลกนี้ และโลกหน้าทุกประการฉันใด ความปรารถนาของข้าฯ ต่อประชาชนทั้งปวงย่อมเป็น ฉะนั้น เหมือนกัน

ประชาชนชาวเขตแดนข้างเคียงทั้งหลายซึ่งข้าฯ ยังมิได้พิชิตอาจมีความคิดเกิดขึ้นอย่างนี้ว่า “พวกเราใคร่ทราบว่าจะพระราชาทรงมีความมุ่งประสงค์ต่อพวกเราเป็นประการใด” ข้าฯ มีความปรารถนาต่อประชาชนชาวเขตแดน ข้างเคียงอยู่เพียงว่าขอให้ประชาชนเหล่านั้น พึงเข้าใจเถิดว่า “พระราชาทรงมีความปรารถนาว่า ประชาชนเหล่านั้น ไม่พึงมีความครั่นคร้ามหวาดระแวงต่อข้าฯ และพึงมีความเชื่อมั่นวางใจในตัวข้าฯ พึงหวังได้รับความสุขเพียงอย่างเดียวจากข้าฯ หากได้รับความทุกข์มิได้เลย และพึงมีความเข้าใจ (ต่อไป) อีกว่าพระองค์จักทรงพระราชทานอภัยโทษแก่เราทั้งหลายเท่าที่จะทรงอภัยให้ได้ และเพื่อเห็นแก่ ข้าฯ ขอประชาชนเหล่านั้น พึงประพฤติปฏิบัติธรรมและพึงได้ประสบ (ประโยชน์สุข) ทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า”

เพื่อประโยชน์นี้ ข้าฯ จึงพราสาทอนท่านทั้งหลาย ด้วยการกระทำเพียงนี้ ข้าฯ ย่อมเป็นอันพ้นจากหนี้ (ที่มีต่อประชาชน) ปรนิชาน แลปฏิญญาใด ๆ ของข้าฯ ที่แจ้งในการสั่งสอนท่านทั้งหลาย

และในการประกาศเจตจำนงปณิธาน และปฏิญญานั้น ๆ เป็นสิ่งที่มั่นคงแน่นอนไม่แปรผัน ท่านทั้งหลายพึงปฏิบัติหน้าที่การงานด้วยการกระทำตามเช่นนั้นเถิด และประชาชนเหล่านั้น พึงได้รับการปลุกปลอบใจให้มีความเชื่อมั่นวางใจในตัว ข้าฯ จนทำให้เขาเข้าใจว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นเหมือนบิดาของพวกเขา พระองค์มีความรักใคร่ปรารถนาดีในเราทั้งหลาย เหมือนดังที่ทรงรักใคร่ปรารถนาดีต่อตัวพระองค์เอง พวกเราเป็นเหมือนลูกของพระเจ้าอยู่หัว

โดยเหตุที่ปณิธาน และปฏิญญาของข้าฯ อันบ่งแจ้งในการแนะนำพร้าสอน พวกท่าน และในการประกาศให้พวกท่านทราบเจตจำนงของข้าฯ เป็นสิ่งที่มั่นคงแน่นอนไม่แปรผันฉะนั้นในกรณีเช่นนี้ข้าฯจึงจัดให้มีท่านทั้งหลายเป็นผู้เป็นเจ้าพนักงานประจำท้องถิ่น เพราะว่าท่านทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้มีความสามารถ (แท้ที่เดียว) ในการปลุกปลอบใจประชาชนเหล่านั้น ช่วยทำให้เกิดประโยชน์ เกื้อกูลและความสุขทั้งที่เป็นไปในโลกนี้ และโลกหน้า แก่ประชาชนทั้งหลาย เหล่านั้น เมื่อปฏิบัติได้ดังนี้ท่านทั้งหลายจักได้ประสบสวรรค์สมบัติด้วย และจักเป็นผู้ได้ปลดเปลื้องหนี้ที่มีต่อ ข้าฯ ด้วยเพื่อประโยชน์นี้ จึงได้ให้เขียนจารึกนี้ขึ้นไว้ ณ สถานที่นี้ เพื่อให้บรรดามหาอำมาตย์ทั้งหลายเอาใจใส่อยู่โดยสม่ำเสมอตลอดกาลต่อไปเบื้องหน้า ในอันที่จะทำการแนะนำชักจูงพลเมืองชายแดนทั้งหลายให้เกิดมีความเชื่อมั่นวางใจ (ในตัวข้าฯ) และทำให้การประพฤติปฏิบัติธรรมเกิดขึ้น

พึงให้มีการสดับตรับฟัง จารึกนี้ในวันดิษยะในระหว่างทุก ๆ จาตุรมาส พึงให้มีการสดับฟัง แม้ในระยะเวลาระหว่างนั้น และเมื่อมีโอกาสดพิเศษ แม้จะมีบุคคลผู้เดียวก็พึงให้สดับฟังเมื่อปฏิบัติได้เช่นนั้น นั่นแล ท่านทั้งหลายจึงจักชื่อว่า สามารถปฏิบัติได้เพียบพร้อมตามคำสั่งสอนของข้าฯ (พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมปญฺญโก), ๒๕๔๐, หน้า ๕๐ - ๕๓)

สรุปสาระธรรมของศิลาจารึกพิเศษแห่งกลิงคะ ฉบับที่ ๒

ทรงปรารภว่า เมื่อ ปีที่ ๘ (พระชนม ๔๒ พ.ศ. ๒๒๖) เมื่อทำสงครามกับแคว้นกลิงคะ นั้น มีประชาชนถูกฆ่าแสนคน ถูกจับเป็นเชลยแสนห้าหมื่นคน อีกหลายเท่าล้มหายตายจาก เป็นที่สลดพระทัยยิ่งนัก นับเป็นกรรมอันหนักแต่ที่หนักกว่า คือ การที่สมณะพราหมณ์ผู้ประพฤติธรรมก็ ต้องพินาศลงด้วย จึงทรงยอมรับที่จะอดทน และอภัยโทษ แต่ผู้ที่จะทำผิดต่อพระองค์ ทรงปรารภนาให้สัตว์ทั้งปวงปลดปล่อย ทรงเห็นว่า ธรรมวิชัยเป็นชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ทรงสั่งสอนลูกหลานไม่ให้แสวงหาชัยชนะเพิ่มขึ้นอีก และพอใจในการให้อภัย และการลงโทษอาญาแต่น้อย (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๓)

๖. ศิลาจารึก ฉบับน้อยจารึกฉบับเหนือ

๖.๑ ศิลาจารึก ฉบับน้อย จารึกฉบับเหนือ ตอนที่ ๑

พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้

นับเป็นเวลานานกว่าสองปีครึ่งแล้วที่ข้าฯ ได้เป็นอุบาสกแต่ กระนั้นข้าฯ ก็มิได้กระทำความพากเพียรจริงจังเลย และนับเป็นเวลาได้อีก ๑ ปีเศษแล้ว ที่ข้าฯ ได้เข้าสู่สงฆ์ และได้กระทำ

ความพากเพียรอย่างจริงจังแต่ก่อนมาจนถึง บัดนี้ ทวยเทพทั้งหลายในชมพูทวีปยังไม่มีความสนิทสนมกลมกลืนกับมนุษย์ทั้งหลายแต่ บัดนี้ ทวยเทพเหล่านี้ (อันข้าฯ) ได้กระทำให้มาสนิทสนมกลมกลืนกับมนุษย์ทั้งหลายแล้ว ก็ข้อนี้อย่อมเป็นผลแห่งความพากเพียร และผลนี้อันบุคคลผู้เป็นใหญ่เท่านั้นจะพึงบรรลุถึงก็หามิได้แม้แต่บุคคลเล็กน้อยต่ำด้อยเมื่อพากเพียรอยู่ที่สามารถประสบสววรรค์อันไพบุลย์ได้

เพื่อประโยชน์อันนี้ ข้าฯ จึงได้ทำประกาศนี้ขึ้นไว้ ขอชนทั้งหลายทั้งคนต่ำด้อยเล็กน้อยและคนผู้เป็นใหญ่ จงพากันกระทำความพากเพียรเถิดแม้ชนชาวเขตแดนข้างเคียงทั้งหลายก็จงพากันทราบ ความข้อนี และขอความพากเพียรนี้จงดำรงอยู่ชั่วนาน เพราะวาประโยชน์ที่มุ่งหมายจักเพิ่มพูนขึ้นอีกมากมาย และจักเจริญไพบุลย์ขึ้นอย่างน้อยที่สุดถึงหนึ่งเท่าครึ่ง

อนึ่ง ท่านทั้งหลายจงจารึกความข้อนี้นี้ขึ้นไว้ตามภูผา โขดหิน ทั้งหลายในเมื่อมีโอกาสและณที่นี้ (ภายในแคว้นแคว้นของข้าฯ) มีหลักศิลาอยู่ ณ สถานที่ใด ก็ตามพึงให้เขียนจารึกไว้ที่หลักศิลานั้น พึงกระจายข้อความนี้ให้แพร่หลายออกไปทั่วทุกหนทุกแห่งที่อำนาจปกครองของท่านทั้งหลาย แม้ไปถึงโดยให้เป็นที่ไปตามข้อแนะนำ อันนี้

ประกาศนี้ ข้าฯ ได้กระทำ แล้วเมื่อเดินทางอยู่นอกพระนครหลวงการเดินทางนี้ ข้าฯ ได้ดำเนินมาแล้ว ๒๕๖ ราตรี

๗. ศิลาจารึก ฉบับน้อยจารึกฉบับใต้ ตอนที่ ๑

๗.๑ ศิลาจารึก ฉบับน้อยจารึกฉบับใต้ ตอนที่ ๑

(ไม่ระบุว่าพบที่ไหน)

มีข้อความจารึกว่า พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้

นับเป็นเวลานานเกินกว่าสองปีครึ่งแล้วที่ข้าฯ ได้เป็นอุบาสกแต่ตลอดเวลา ๑ ปี ข้าฯ มิได้กระทำความพากเพียรใด ๆ อย่างจริงจังเลย และนับเป็นเวลา ๑ ปีเศษแล้ว ที่ข้าฯ ได้เข้าหาสงฆ์ ข้าฯ จึงได้ลงมือทำความพากเพียรอย่างจริงจัง (นับแต่นั้นมา)

ตลอดระยะเวลา (ที่ผ่านมา) นี้มนุษย์ทั้งหลายยังมิได้คลุกคลีสนิทสนมกันกับเทวดาทั้งหลายเลย แต่มาบัดนี้ มนุษย์ทั้งหลายได้คลุกคลีสนิทสนม (กับทวยเทพทั้งหลาย) แล้วก็ข้อนี้อย่อมเป็นผลแห่งความพากเพียร (ในการทำความดี) (สววรรค์นั้น) มิใช่ว่า มหาบุรุษเท่านั้น จึงจะบรรลุถึงได้แม้คนเล็กน้อยต่ำด้อยเมื่อพากเพียรอยู่ที่สามารถประสบสววรรค์อันไพบุลย์ได้เช่นกัน เพื่อประโยชน์นี้ นั่นแล ข้าฯ จึงได้ให้ทำคำประกาศนี้ขึ้นไว้ ขอชนทั้งหลายทั้งที่ยากจน และมั่งมีจงกระทำความพากเพียรในเรื่องนี้ และชนชาวเขตแดนข้างเคียงทั้งหลายจงทราบความข้อนี ด้วยขอความพากเพียรนี้ดำรงอยู่ชั่วนานประโยชน์อันไพบุลย์ก็จักเจริญเพิ่มพูน และจักออกงามขึ้นอีกอย่างน้อยที่สุดถึง หนึ่งเท่าครึ่ง

คำประกาศนี้ ข้าฯ ได้กระทำแล้วในระหว่างการเสด็จประพาสนอกพระนครหลวง ครั้งที่ ๒๕๖ (พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมปญฺโญ), ๒๕๔๐, หน้า ๕๕)

สรุปสาระธรรมของศิลาจารึก ฉบับน้อยจารึกฉบับใต้ ตอนที่ ๑

(ปีที่ ๑๐ พระชนม์ ๔๔ พ.ศ. ๒๒๘) ทรงปรารภว่า หลังจากพากเพียรปฏิบัติธรรมมาสามปีครึ่ง ทำให้ทวยเทพ สนิทสนมกลมเกลียวกับมนุษย์มากขึ้นประชาชนทั่วไปทั้งชนชั้นสูงชั้นต่ำจึงควรพากเพียรปฏิบัติธรรมเพื่อจะได้เกิดประโยชน์มากขึ้น

๗.๒ ศิลาจารึก ฉบับน้อยจารึกฉบับใต้ ตอนที่ ๒

มีข้อความจารึกว่าพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ ดังนี้

“ท่านทั้งหลายพึงประพฤติปฏิบัติตามที่พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ตรัสสอนไว้ เข้าหน้าที่รัชชกะทั้งหลาย จักต้องได้รับคำสั่งแล้วเขาจักสั่งต่อไป แก่ชนชาวชนบท และเจ้าหน้าที่ราษฎริกะทั้งหลายว่าพึงตั้งใจฟังมารดา บิดา พึงตั้งใจฟังครู ทั้งหลาย เช่นเดียวกัน พึงมีความเมตตาต่อสัตว์ทั้งหลาย พึงกล่าวคำสัตย์พึงเผยแผ่คุณธรรมเหล่านี้ ให้แพร่หลายโดยทั่วไป” ขอท่านทั้งหลายจงสั่งการตามพระคำรัสของพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ด้วยประการ ฉะนี้

อนึ่ง ท่านทั้งหลาย พึงสั่งความอย่างเดียวกันนี้ แก่ครูทั้งหลายผู้เดินทางด้วยช้าง และแก่พราหมณ์ทั้งหลายผู้เดินทางด้วยรถ ในทำนองเดียวกันนี้ ท่านทั้งหลายจงประกาศแก่ศิษย์ ในปกครอง ทั้งหลายให้ทราบว่โบราณประเพณีมีอยู่อย่างไร พึงตั้งใจฟังตามคำสอนว่าดังนี้ ให้มีความเคารพยำเกรงอย่างจริงจัง ต่อท่านอาจารย์ของข้าฯ ที่เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติตนเหมาะสม พึงแนะนำญาติทั้งหลายให้ปฏิบัติต่อญาติตามที่เหมาะที่ควรประชาชนทั้งหลายเหล่านี้ พึงได้รับคำแนะนำให้ปฏิบัติต่อศิษย์ในปกครองทั้งหลาย ตามที่เหมาะที่ควรตามเยี่ยงอย่างโบราณประเพณีที่มีมาขอให้คำประกาศนี้จึงเป็นสิ่งที่ทรงไว้ ซึ่งความสำคัญของท่านทั้งหลายจงสั่งความ และประกาศแก่ศิษย์ในปกครองทั้งหลายตามนี้พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้มีพระราชโองการดำรัสสั่งไว้ด้วยประการ ฉะนี้ (พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมปญฺโญ), ๒๕๔๐, หน้า ๕๘)

สรุปสาระธรรมของศิลาจารึก น้อยจารึกฉบับเหนือ ตอนที่ ๒

ข้อความเช่นเดียวกับ ตอนที่ ๑ คือ ทรงประกาศให้ประชาชนพากันปฏิบัติธรรม ๓ ข้อ และให้ข้าราชการทั้งหลายช่วยสั่งสอนประชาชน หมู่เหล่าต่าง ๆ ด้วย (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๓)

๘. จารึกหลักศิลาเบ็ดเตล็ด

มีข้อความจารึกว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปริยทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้มีพระบรมราชโองการให้ประกาศแก่มหาอำมาตย์ทั้งหลาย ณ พระนครปาณดีบุตร และ ณ นครอื่น ๆ ว่า ข้าฯ ได้กระทำให้สงฆ์มีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว บุคคลใด ๆ จะเป็นภิกษุ หรือ

ภิกษุณีก็ตามก็ไม่อาจทำลายสงฆ์ได้ ก็แลหากบุคคลผู้ใดจะเป็นภิกษุ หรือภิกษุณีก็ตามจักทำสงฆ์ให้แตกกัน บุคคลผู้นั้นจักต้องถูกบังคับให้นุ่งห่มผ้าขาว และไปอาศัยอยู่ ณ สถานที่อื่น (นอกวัด) พึงแจ้งสาส์นพระบรมราชโองการนี้ให้ทราบทั่วกันทั้งในภิกษุสงฆ์ และภิกษุณีสงฆ์ ด้วยประการ ฉะนี้ พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพได้ตรัสไว้ ดังนี้

ก็ประกาศพระบรมราชโองการ เช่นนี้ ท่านทั้งหลายพึงนำไปติดไว้ ณ ทางสัญจรภายในเขตใกล้เคียงของท่านทั้งหลาย ฉบับหนึ่ง ทุก ๆ วันอุโบสถบรรดา อุบาสกเหล่านั้น พึงทำตนให้มีความรู้ความเข้าใจแนบแน่นในประกาศพระบรมราชโองการนี้ และทุก ๆ วันอุโบสถมหาอำมาตย์ทุก ๆ คนพึงไปร่วมในการรักษาอุโบสถด้วย เป็นประจำเพื่อจักได้เกิดความคุ้นเคยแนบสนิท และรู้เข้าใจทั่วถึงซึ่งประกาศพระบรมราชโองการ นั้นแล ทั่วทุกหนทุกแห่ง ที่อำนาจบริหารราชการของท่านทั้งหลาย แผลไปถึงท่านทั้งหลายพึงขับไล่ (บุคคลผู้ทำลายสงฆ์) ในเมืองค่าน และในท้องถิ่นทั้งหลายออกไปเสียโดยให้ไปเป็นไปตามข้อความในประกาศนี้ (พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตฺโต), ๒๕๔๐, หน้า ๑๐๐)

สรุปลักษณะของจารีกหลักศิลาเบ็ดเตล็ด

ประกาศว่า พระองค์ได้ทำให้สงฆ์มีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้วถ้าผู้ใดทำให้สงฆ์แตกแยกกัน ต้องถูกบังคับให้นุ่งห่มผ้าขาว และขับไล่ให้ไปอยู่ที่อื่น (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๕)

๕. จารีกหลักศิลาแห่งพระราชเทวี (อัคราหะบัด)

มีข้อความจารึกว่า มหาอำมาตย์ทั่วทุกสถาน พึงได้รับแจ้งตามกระแสพระราชดำรัสแห่งพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ว่า “สิ่งใด ๆ ก็ตามที่เป็นของอันพระทศุติราชเทวีพระราชทานแล้วณที่นี้จะ เป็นปามะม่วงก็ดี เป็นสวนก็ดี เป็นโรงทานก็ดี หรือแม้สิ่งอื่น ๆ สิ่งใด สิ่งหนึ่งอันพอจะนับได้ (ว่าเป็นของที่พระนางพระราชทาน) สิ่งนั้น ๆ ย่อมเป็นสมบัติของพระนาง นั่นเอง” โดยอาการอย่างนี้ให้พึงถือว่าสิ่งเหล่านั้น เป็นของอันพระทศุติราชเทวีพระนามว่า การุวากีผู้เป็นชนนีของตีวระพระราชทานแล้ว (พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตฺโต), ๒๕๔๐, หน้า ๑๐๒)

สรุปลักษณะของจารีกหลักศิลาแห่งพระราชเทวี (อัคราหะบัด)

(ไม่ระบุปี) เป็นการประกาศให้อำมาตย์ทั้งหลายทราบ ว่า สิ่งที่พระราชเทวีพระราชทานให้แก่ ประชาชนไปนั้นถูกต้องแล้ว (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๓)

๑๐. จารีกหลักศิลานิโคลีวะ (นิคิลีสาคร)

มีข้อความจารึกว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๑๔ พรรษา ได้โปรดให้ขยายพระสถูปแห่งพระพุทธเจ้ากมนิใหญ่โตขึ้นอีก เป็นสองเท่า

และเมื่ออภิเษกแล้วได้ ๒๐ พรรษา ก็ได้เสด็จมาด้วยพระองค์เอง ทรงกระทำการบูชาแล้วโปรดให้ประดิษฐานหลักศิลาจารึกไว้ (พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๑๐๓)

สรุปสาระธรรมของจารึกหลักศิลานิลลิวะ (นิลลิวาสคร)

(ปีที่ ๒๐ พระชนม์ ๕๔ พ.ศ. ๒๓๘) กล่าวถึง การขยายพระสถูปพระพุทธเจ้ากณภูมิเมื่อทรงครองราชย์ได้ ๑๔ ปี ครั้นถึง ปีนี้ ได้เสด็จมาบูชา และสร้างศิลาจารึกนี้ (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๒)

๑๑. จารึกถ้ำแห่งเขามารบารมี มีข้อความจารึกว่า

๑. ถ้ำไทรนี้อันสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพริศร์ พระราชทานแล้วแก่เหล่าอาชีวกะทั้งหลายเมื่อทรงอภิเษกแล้วได้ ๑๒ พรรษา

๒. ถ้ำแห่งนี้ (ซึ่งอยู่) ในเขาลดติกะ อันสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพริศร์พระราชทานแล้วแก่เหล่าอาชีวกะทั้งหลาย เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๑๒ พรรษา

๓. (บัดนี้) สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพริศร์ ทรงอภิเษกแล้วได้ ๑๕ พรรษา “ถ้ำในเขตลดติกะแห่งนี้ซึ่งเป็นที่โปรดปรานยิ่งอัน ข้าฯ ประทานแล้ว เพื่อเป็นที่พักพิงแห่งเหล่าบรรพชิตทั้งหลายให้พ้นจากอุทกภัยในฤดูฝน” (พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๑๐๑ - ๑๐๔)

สรุปสาระของพระบรมราชโองการแห่งเขามารบารมี

๑) จารึกถ้ำแห่งเขามารบารมี (ปีที่ ๑๕ พระชนม์ ๕๓ พ.ศ. ๒๓๗) กล่าวถึง การถวายถ้ำให้พวกอาชีวกะ อาศัยในฤดูฝน หลายถ้ำ เมื่อเสวยราชย์ได้ ๑๒ ปี และถวายอีกถ้ำหนึ่ง แก่บรรพชิต (พุทธศาสนา) เมื่อ ปี ๑๕ หลังที่ทรงประกาศเป็นพุทธมามกะแล้ว (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๘๒)

เมื่อได้ศึกษาในจารึกหลักศิลาทั้ง ๒๘ หลักตามที่ค้นพบ จากการแปลของท่าน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ครบทุกจารึกแล้วทำให้ทราบว่า การจารึกบนแผ่นศิลา ๑๔ ฉบับจารึกบนหลักศิลา ๗ ฉบับ และจารึกพิเศษในลักษณะอื่น ๆ อีก จำนวน ๗ แห่งนั้น ไม่ได้เรียงตามเหตุการณ์ในหัวข้อเรื่องเรื่องที่จารึก มีสั้นบ้างยาวบ้างแต่บางเรื่องก็ไม่ค่อยสัมพันธ์กันมากนัก โดยไม่มีการแบ่งหมวดหมู่ให้ชัดเจนส่วนมาก เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับธรรมะ ที่ทรงแนะนำสั่งสอนประชาชน และพระราชจริยาวัตร เพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และการแต่งตั้งข้าราชการโดยมอบหมายให้ข้าราชการไปตรวจราชการ และสั่งสอนธรรมแก่ประชาชน

นอกจากในจารึกเหล่านั้น ไม่มีหลักศิลาใดบ่งชี้ให้เห็นถึงการปกครองคณะสงฆ์ หรือการแบ่งฝ่ายพุทธจักร และอาณาจักร ไม่มีการมอบหมายงานในหมู่สงฆ์ ว่าสำนักไหนควรทำอะไร พระภิกษุสำนักใดจะสั่งสอนธรรมส่วนใด ที่ไหนมีแต่แต่งตั้งให้เจ้าหน้าที่ และข้าราชการทำการสอนธรรมให้กับประชาชนแม้แต่การส่งสมณทูตไปประกาศพระศาสนา หรือการสังคายนาพระ

ใครปีศาจก็ได้จารึกไว้ หรืออาจจะมีแต่ยังชุดคันยังไม่พบหรืออาจสูญหายสลายไปย่อมเป็นไปได้ตามกาลเวลา

คำที่ทรงจารึกไว้ เท่าที่พบแสดงให้เห็นว่า สิ่งต่าง ๆ ที่ทรงกระทำไปก็เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ทั้งภพนี้ และภพหน้า และสิ่งที่พระองค์ทรงปรารถนามากที่สุดคือ “บุญ” เพียงเท่านั้น หรือเพื่อเป็นการถ่ายบาปที่ได้ทรงกระทำไว้มากมาย เพราะจะอย่างไรก็ตามทุกอย่างในโลกนี้ก็ต้องเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ประเทศชาติ อาจมีผู้ปกครองที่เป็นธรรมราชา ประชาชนมีความสุขได้แต่ระบอบการปกครองอาจไม่ยั่งยืน เพราะพลเมืองมีคุณภาพไม่เท่าเทียมกัน ส่วนมากยังประกอบอกุศลกรรมเป็น อาจิม

ในที่สุดอาจจะกล่าวได้ว่า พระเจ้าอโศกมหาราช มิได้สถาปนาลัทธิธรรมาธิปไตย ทั้งในแนวปรัชญา และการกำหนดนโยบาย เพราะปรากฏว่า ระบบธรรมราชาของพระองค์ มีค้อยจะยั่งยืนนักเพราะราชวงศ์ของพระองค์ซึ่งมีอำนาจครอบครองอาณาจักรเกือบทั้งหมดของคาบสมุทรอินเดียนั้น ต้องสูญอำนาจไปหลังจากที่พระองค์สวรรคตเพียง ๕๐ ปี

๓.๒ บทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีต่อพระพุทธศาสนาจากจารึกอโศก

พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงเป็นธรรมราชาที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชาวโลก โดยเฉพาะชาวเอเชีย เป็นอนเนกอนันต์ เพราะถ้าไม่มีพระองค์ ศาสนาพุทธ ก็ไม่แผ่ขยายมาตลอดทวีปพระเจ้าอนุรุทธมหาราชแห่งพม่า และกษัตริย์วงศ์ศรีวิชัย ก็คงไม่มีฐานธรรมวิชัยในยุคต่อมาประเทศพม่า ไทย ลังกา เขมร ลาว ก็คงไม่เป็นแดนพุทธสาวยินยานแบบเถรวาท อยู่ในทุกวันนี้เพราะพระองค์เปรียบเสมือนกัลยาณมิตรผู้หยิบยื่นสิ่งที่ดีที่สุดในให้แก่ชาวโลก สิ่งนั้น ก็คือ ธรรมะของพระพุทธเจ้า พระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่เพียงข้อเดียวก็นับว่าเป็นคุณูปการที่ยิ่งใหญ่ต่อชาวพุทธทั่วโลก ที่มีส่วนได้รับประโยชน์ จาก หลักศิลาจารึกอโศก “เห็นถึงบทบาทที่มีต่อพระพุทธศาสนาจากจารึกอโศก ของพระเจ้าอโศกมหาราช โดยผู้วิจัย ได้แยกออกมา ๒ ด้าน คือ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและด้านการปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา โดยมีผลการศึกษา ดังนี้

๓.๒.๑ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๑. การสร้างมหาวิหาร ๘๔,๐๐๐ แห่ง และเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ องค์

พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงรับสั่งให้สร้างสถูปประดิษฐานไว้ทั่วชมพูทวีป (อินเดีย) เป็นจำนวน ๘๔,๐๐๐ องค์ ดังข้อความ ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกาตอนหนึ่ง พอสรุปความได้ว่า

เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานประมาณ ๒๑๘ ปี ณ เมืองปาฏลีบุตร พระเจ้าอโศกมหาราชเมื่อทำศึกสงครามมามาก (โดยเฉพาะที่แคว้นกาลิงคะ) รู้สึกสลดพระทัยที่ทอดพระเนตรเห็นคนล้มตายมากในศึกสงคราม วันหนึ่งทอดพระเนตรเห็นสามเณรนิโครธ เกิดศรัทธาเลื่อมใส ยิ่งเมื่อได้ฟังธรรม ก็ยิ่งเกิดศรัทธามา ถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์วันละ ๖๐๐,๐๐๐ รูป ต่อทรง

รับสั่งให้สร้างมหาวิหาร (วัดใหญ่) ชื่อว่า อโศการาม (แปลว่า ไม่เศร้า โศก) โดยพระสงฆ์ได้มอบหมายให้พระอินทกุตตเถระเป็นผู้ดูแลการก่อสร้าง ใช้เวลาสร้าง ๓ ปี นอกจากนี้ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงรับสั่งให้สร้างวิหาร (วัดเล็ก) อีก ๘๔,๐๐๐ แห่ง พร้อมกับเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ องค์ไว้ในเมือง ๘๔,๐๐๐ แห่งทั่วชมพูทวีป (อินเดีย)

สถูปเหล่านั้น ไม่ได้ประดิษฐานอยู่เฉพาะในอินเดียเท่านั้น แม้ในประเทศจีน และประเทศใกล้เคียง ก็มีสถูปของพระเจ้าอโศกมหาราชประดิษฐานอยู่ด้วย คตินิยมสร้างเจดีย์นี้แพร่หลายอย่างมากในอินเดียในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้เป็นกษัตริย์แห่งราชวงศ์โมริยะและสมัยหลังจากนั้น พระเจ้าอโศกมหาราชได้รับการนับถือว่า ทรงเป็นผู้ริเริ่มกระแสแห่งพระพุทธศาสนาแบบใหม่ คือ แบบที่มีฆราวาสผู้ครองเรือน มีบทบาทสำคัญเท่ากับพระภิกษุเหมือนฆราวาสหลายท่าน ได้ทำมาแล้วในสมัยพุทธกาล เช่น พระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าปเสนทิโกศล อนุชาบิดาพุทธศรัย นางวิสาขา มหาอุบาสิกา

การสร้างเจดีย์ในอินเดีย ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช หรือในสมัยหลังจากนั้น มิได้จุดประสงค์เพียงเพื่อเป็นสัญลักษณ์ว่า “นี่เป็นพุทธสถาน” เท่านั้น แต่ยังมีจุดประสงค์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือพระธาตุของพระอรหันต์ไว้เป็นที่บูชาสักการะของพวกฆราวาสผู้ครองเรือน ที่ต้องหมกมุ่นอยู่กับการประกอบอาชีพเลี้ยงตัวและครอบครัว ไม่มีเวลาไปวัดเพื่อฟังธรรม ไม่มีเวลาไปนั่งปฏิบัติธรรมรักษาศีล แต่ประสงค์ที่จะได้บุญ โดยเพียงแต่ไปกราบไหว้บูชาเจดีย์ที่อยู่ใกล้บ้านเสร็จแล้วก็ไปประกอบอาชีพของตน ที่สำคัญคือ เจดีย์นั้นสร้างไว้ที่ไหนก็ได้ ไม่จำเป็นต้องสร้างไว้ในวัด ฆราวาสผู้ประกอบอาชีพ บางที่ไม่ประสงค์จะเข้าวัด เพราะต้องเสียเวลามาก หรือบางกรณีอาจเกรงใจพระภิกษุที่อยู่ในวัด เกรงว่าจะเป็นการรบกวน แต่ก็ประสงค์บุญ เมื่อมีการสร้างเจดีย์ไว้ในสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งไม่ได้เป็นบริเวณของวัดใด วัดหนึ่ง ชาวบ้านก็ไปกราบไหว้บูชากันตามสะดวก โดยไม่ต้องเกรงว่าจะเป็นการรบกวนพระภิกษุ

พระมหากัสสปเถระได้อธิษฐาน และให้จารึกไว้ว่า “ในอนาคตพระเจ้าอโศกมหาราชจักเป็นผู้ทำให้พระบรมสารีริกธาตุแพร่หลายไป” ต่อมาเมื่อพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงครองราชสมบัติ ทรงสร้างวิหารและสถูป ๘๔,๐๐๐ แห่ง ประสงค์จะได้พระบรมธาตุ (สารีริกธาตุ) มาบรรจุไว้เป็นที่บูชาสักการะ ต่อมาได้ค้นพบ พระบรมธาตุที่ท้าวสักกะเก็บรักษา ไว้มาตั้งแต่ครั้งสมัยพระเจ้าอชาตศัตรูโน้น พระองค์รับสั่งให้บรรจุไว้ในสถูป ๘๔,๐๐๐ องค์ทั่วชมพูทวีป (อินเดีย)

พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงมีส่วนในการสร้างเจดีย์สำคัญทางพระพุทธศาสนาในอินเดีย ซึ่งประดิษฐานเป็นที่บูชาสักการะมาจนถึงปัจจุบัน เช่น เจดีย์ศรีมหาโพธิ์พุทธคยา สถานที่พระสิทธัตถโคตมตรัสรู้ สันนิษฐานว่าเริ่มก่อสร้างในสมัยพระเจ้าอโศก และสร้างต่อเติมแบบที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันประมาณ พ.ศ. ๗๐๐ ได้รับการบูรณะซ่อมแซมมาแล้วหลายครั้ง เจดีย์องค์ที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน มีความสูง ๑๘๐ ฟุต

ชั้นเมฆสถูปที่สารนาถ สถานที่แสดงปฐมธรรมเทศนาธรรมจักรโปรดคนสูตร โปรดพระปัญจวัคคีย์ สันนิษฐานว่าองค์เดิมสร้างขึ้นในสมัยราชวงศ์โมริยะ อาจสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชาก็ได้ แต่องค์ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน สันนิษฐานว่าแต่งเดิมขึ้นประมาณ พ.ศ. ๑๐๐๐ เป็นศิลปะแบบคุปตะ พระสถูป (เจดีย์) เป็นรูปทรงกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๒๘ เมตรครึ่ง สูง ๓๓ เมตร มีช่อง ๘ ช่องรอบองค์สถูป ซึ่งเป็นสัญลักษณ์บ่งถึง มรรคมงคล ๘

มหาสถูปที่สาญจิ สาญจิปัจจุบันอยู่ในรัฐมัธยประเทศของอินเดีย ที่นี่เป็นดินแดนแห่งสถูป (เจดีย์) วัด วิหาร และเสาศิลาจารึก สันนิษฐานว่า เริ่มสร้างขึ้นตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๒๕๐ จนถึง พ.ศ. ๑๗๐๐ สถูปที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคือสถูป ๑ ซึ่งเชื่อว่า พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงสร้างขึ้น สมัยเป็นอุปราชปกครองกรุงอุชเชนี และกรุงอุชเชนีนี้แหละเป็นที่ประดิษฐานของมหินทกุมารและพระนางสังฆมิตตา สถูปใหญ่มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๓๖.๕ เมตร สูง ๑๖.๔ เมตร เมื่อบวชเป็นพระแล้ว พระมหินทเถระกับพระสังฆมิตตาในตอนที่ถูกส่งไปลังกา ได้แวะพักที่สาญจินี้ก่อน ที่สถูปหมายเลข ๓ มีการค้นพบอัฐิธาตุของพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ ใน พ.ศ. ๒๓๕๔ เจดีย์ที่สาญจิเป็นรูปทรงโอคว่ำ ซึ่งถือเป็นรูปแบบที่เก่าแก่ที่สุด (พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ, ๒๕๔๗, บทความ)

๒. การบำเพ็ญสมณะธรรมและสั่งสอนประชาชน

ในจารึกศิลา ฉบับที่ ๑ ธรรมโองการนี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปริยทรรศีผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพได้โปรดให้จารึกไว้ณถื่นนี้บุคคลไม่ว่าเพศใด ๆ เพื่อการบูชาขัญ ไม่พึงจัดการขุมนุมเพื่อการเลี้ยงรื่นเริงใด ๆ เพราะ ว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปริยทรรศี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงมองเห็นโทษเป็นอันมากในการขุมนุม เช่นนั้น ก็แลการขุมนุมบางอย่างที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปริยทรรศีผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพทรงเห็นชอบว่าเป็นสิ่งที่คิยอมมีอยู่อีกส่วนหนึ่ง

แต่ก่อนนี้ในโรงครัวหลวงของพระเจ้าอยู่หัวปริยทรรศีผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ สัตว์ได้ถูกฆ่าเพื่อทำเป็นอาหารวันละหลายแสนตัว ครั้นมาในบัดนี้เมื่อธรรม โองการนี้อัน พระองค์โปรดให้จารึกแล้วสัตว์เพียง ๓ ตัว เท่านั้นที่ถูกฆ่า คือ นกยูง ๒ ตัว และเนื้อ ๑ ตัวถึงแม้เนื้อนั้นก็มิได้ถูกฆ่าเป็นประจำก็แลสัตว์ทั้ง ๓ นี้ (กาลภายหลัง) ก็จักไม่ถูกฆ่าอีกเลย (พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตฺโต), ๒๕๔๐, หน้า ๓๖)

พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงส่งเสริมการปฏิบัติธรรมตามแนวทางหลักธรรมในพระพุทธศาสนาในรัชสมัยของพระองค์เมืองชายแดนที่มีคนต่างชาติอยู่เป็นส่วนใหญ่การที่จะปกครองคนต่างชาติให้อยู่อย่างสงบสุขได้นั้นจะต้องใช้หลักการอะคัมพะสวาทหรือแสดงพระราชประสงค์ว่าให้ทุกคนเชื่อมั่นในพระองค์และทรงเอาพระทัยใส่ในประชาชนของพระองค์ เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขอย่างแท้จริงทรงถือว่า การปฏิบัติธรรมนั้นเป็นนโยบายโดยยึดหลักธรรมทาง

พระพุทธศาสนามาสั่งสอนประชาชนทรงโน้มน้าวให้ประชาชนมีศรัทธาในการปฏิบัติธรรมเข้าใจในหลักธรรมและดำเนินตามทางที่พระพุทธเจ้าทรงใช้กับพระสาวก

เมื่อประมาณกว่าสองพันห้าร้อยปีมาแล้ว ที่พระพุทธองค์ได้ประกาศให้โลกได้รู้จักราชรถคู่พระนิพพานอันเป็นราชรถแห่งพระธรรมเป็นครั้งแรก ในคราวที่ทรงแสดงปฐมเทศนา “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” หลังจากที่ได้ตรัสรู้ และก่อนที่พระองค์จะเสด็จอุบัติขึ้นมาในโลกสัตว์ทั้งหลายตกอยู่ในความมืดมิด แห่งอวิชชาไม่รู้จักริยมรรคมืองค์แปด ผู้ปลื้มตัวจากอนาคาริกนักพรตนักปราชญ์ทั้งหลายล้วนมีความคิดเห็นคาดคะเน และตั้งทฤษฎีเกี่ยวกับสังขารของตนเองไปต่าง ๆ นานา พระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นว่า ศรัทธามีอานุภาพอันยิ่งใหญ่ต่อจิตสำนึกของแต่ละบุคคล เพราะศรัทธา เป็นหนึ่งในอินทรีย์ทั้งห้า เมื่อมีศรัทธาวิริยะก็จะเกิดขึ้นได้ศรัทธา จะเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดแรงบันดาลใจในการปฏิบัติธรรม และเป็นบาทฐานของธรรมอื่นทั้งหมดเช่นสมาธิและปัญญาเมื่อพระพุทธองค์ทรงประกาศอริยมรรคมืองค์แปด พระองค์ทรงจุดประกายให้อินทรีย์ทั้งห้าเจริญขึ้นในหมู่ชนความเอาใจใส่ในสังขารก็เริ่มปรากฏขึ้นในหัวใจชาวโลกสามารถเข้าถึงอิสรภาพ และสันติสุขอันแท้จริง (พระกัมมัฏฐานาจารย์ พระบัณฑิตาภิวงส์, ๒๕๕๑, หน้า ๓๘๗) คือ การรู้แจ้งในปรมัตถ์ธรรม

ความมั่นพระทัยในการประกาศหลักคำสอน โดยให้ประชาชนหันมาปฏิบัติธรรมตามพระองค์ ทรงยึดหลักเรื่อง กรรมผลของกรรม เรื่องบุญทาน การให้ความแน่วแน่มั่นพระทัยที่จะสอนเรื่องนี้ตามสภาวะที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยตามความเป็นจริงจุดยืน ดังกล่าวนี้ ทรงถือว่า “กรรม” เกิดจากการกระทำที่พระองค์ทรงเล่าเรียนมาในพระพุทธศาสนาดังที่มี พระบรมราชโองการ ว่า

“คนมีนัยน์ตามองเห็นการกระทำของตนเอง เท่านั้น แล้วก็พูดกับคนว่า “เราทำเรื่องนี้แล้ว” เขาก็ได้คิดถึงบาปความชั่วโดยกล่าวกับตนเองว่า “เราได้กระทำความอื่นเป็นบาปแล้วหนอ” หรือ “สิ่งนี้คือสิ่งที่เรียกว่าบาปกรรม” ข้อนี้เป็นเรื่องที่ยากเชื่อกว่าจะฟังพิจารณาให้เกิดมีขึ้นมาได้ อย่างไรก็ตามก็ดูบุคคลควรฟังพิจารณาเรื่องต่าง ๆ ดังนี้ “กามตัณหาเหล่านี้ย่อมนำสู่บาปกรรมแน่นอน ความเลวร้ายความเหี้ยม โหดทารุณความ โกรธความริษยาความทะเลาะทะเลาะ ยันลามกย่อมนำไปสู่บาปกรรมเช่นเดียวกันขอเราอย่าได้ทำร้ายตนเองเพราะตกอยู่ในอำนาจของตัณหาเหล่านี้เลย (พันเอก (พิเศษ), นวม สงวนทรัพย์, ๒๕๔๓, หน้า ๒๗๗)

พระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ทรงเล็งเห็นว่า สุขภาพของประชาชน และสัตว์ทั้งหลาย เป็นสิ่งสำคัญเพราะทรงถือว่า ชีวิตเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทุกชีวิตต้องมีความปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บจึงทรงให้ความสำคัญ ในการปฏิบัติธรรม และหาอุบายที่จะให้ประชาชนทั้งหลายได้ปฏิบัติธรรมจึงทรงวางแนวทางในการปฏิบัติธรรมแบบง่าย ๆ ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติเพื่อดำเนินไปสู่ความดีงามของพระองค์ โดยที่ทรงนำหลักธรรมที่เป็นแนวทางแห่งพระพุทธศาสนา มาเผยแผ่

ประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะหลักของการให้ทาน ทรงเชิญชวนให้ทุกคนหันมาปฏิบัติธรรมทั้งภายใน และภายนอกพระราชอาณาจักรสิ่งที่ทรงกระทำ คือ

๑. เน้นทาน คือ ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อด้วยทรัพย์ และสิ่งของแต่อย่าธรรมทาน คือ การช่วยเหลือให้คำแนะนำในทางความประพฤติและการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องว่าเป็นกิจที่สำคัญที่สุด

๒. การคุ้มครองสัตว์วงเวียนการเบียดเบียนสัตว์ โดยเฉพาะให้ยกเลิกการฆ่าสัตว์เพื่อบูชายัญอย่างเด็ดขาด

๓. ให้ระงับความสนุกสนานบันเทิงแบบมัวเมาชั่วสุมรินเริงหันมาใฝ่ในกิจกรรมทางการปฏิบัติธรรม และเจริญปัญญาเริ่มตั้งแต่ องค์พระมหากษัตริย์เอง เลิกเสด็จเที่ยวหาความสำราญโดยการฆ่าสัตว์ เป็นต้น เปลี่ยนมาเป็น ธรรมเนียมตราเสด็จไปนมัสการปูชนียสถานเยี่ยมเยียนชาวชนบท และแนะนำประชาชนให้ปฏิบัติธรรมแทนการประกอบพิธีมงคลต่าง ๆ

๔. ย้ำการปฏิบัติธรรมที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง บุคคลในสังคม เช่น การเชื่อฟังบิดา มารดา การเคารพนับถือครูอาจารย์ การปฏิบัติชอบต่อทาสกรรมกร

๕. เสรีภาพในการนับถือศาสนา และความสามัคคีปองดองเอื้อเฟื้อ นับถือกันระหว่างชนต่างลัทธิศาสนา (พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๗)

จารึกศิลา ฉบับที่ ๓ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพรรตย์ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ดังนี้ ข้าฯ เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๑๒ ปี ได้สั่งประกาศความข้อนี้ไว้ว่า ทุกหนทุกแห่งในแว่นแคว้นของข้าฯ เจ้าหน้าที่ยูกตะเจ้าหน้าทีรัชชูกะ และเจ้าหน้าที่ปราเทศิกะจงออกเดินทาง (ตรวจตรา) ทุก ๆ ๕ ปี เพื่อประโยชน์อันนี้ คือ เพื่อการสั่งสอนธรรมนี้ พร้อมไปกับการปฏิบัติหน้าที่ราชการอย่างอื่น (เจ้าหน้าที่เหล่านั้น ฟังสั่งสอน) ว่า

- การเชื่อฟังมารดาบิดาเป็นความดี
- การเผื่อแผ่แบ่งปันแก่มิตรสหายญาติ และแก่สมณะพราหมณ์เป็นความดี
- การไม่ทรมาณผลาญชีวิตเป็นความดี
- การประหยัดใช้จ่ายแต่น้อยการไม่สะสมสิ่งของเครื่องใช้ให้มากเป็นความดี

อนึ่ง แม้สภาพณะมนตรีก็จะสั่งกำกับ แก่เจ้าหน้าที่ยูกตะให้คิดคำนวณ (ค่าใช้จ่ายทั้งปวงของเจ้าหน้าที่ผู้เดินทาง) ให้เป็นไปตามความมุ่งหมาย และตามลายลักษณ์อักษร (แห่งพระราชกำหนด)

พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงให้ถือ การปฏิบัติธรรมเป็นการปฏิบัติบูชา หรือเรียก อีกอย่างหนึ่งว่า "ธรรมบูชา" คือ การบูชาด้วยธรรม ซึ่งตรงกับการปฏิบัติธรรม นั่นเอง เพราะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองอย่างแท้จริง นอกจากนี้ ก็ให้น้อมนำจิตใจมาระลิกนึ่กถึงธรรม ในความหมายดังกล่าว คือ การระลึกถึงความเป็นจริงของสังขารทั้งหลายที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล่วงลับ และแตกดับไป ดังที่เห็นกันอยู่ นั่นคือ ความเปลี่ยนแปลงของสังขารแม้แต่ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมดินน้ำลมไฟก็เปลี่ยนแปลงสภาพไปตามกาลเวลา

จาริกศิลา ฉบับที่ ๔ กาลอันยาวนานล่วงไปแล้วตลอดเวลาหลายร้อยปีการฆ่าสัตว์ เพื่อ
 บูชายัญการเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย การไม่ปฏิบัติชอบต่อหมู่ญาติ การไม่ปฏิบัติชอบต่อสมณ
 พราหมณ์ทั้งหลาย ได้เจริญพอกพูนขึ้นฝ่ายเดียวแต่มาในบัดนี้ เพราะอาศัยการประพฤติธรรมของ
 พระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ เสี่ยงกลอง (เกริโฆษ) ได้กลายเป็นเสี่ยงประกาศ
 ธรรม (ธรรมโฆษ) ไปแล้ว แลทั้งการแสดงแก่ประชาชน ซึ่งภาพวิมานขบวนช้างคบบเพลิง และทิพย
 รูปอื่น ๆ ก็ได้มีขึ้นด้วย การไม่ฆ่าสัตว์ เพื่อบูชายัญ การไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย การปฏิบัติชอบ
 ต่อหมู่ญาติ การปฏิบัติชอบต่อสมณพราหมณ์ การเชื่อฟังมารดาบิดา ซึ่งไม่เคยมีมาก่อนตลอดเวลา
 หลายร้อยปี ได้เจริญงอกงามขึ้นแล้วในบัดนี้ เพราะการสั่งสอนธรรมของพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสีผู้
 เป็นที่รักแห่งทวยเทพ จักทำให้การปฏิบัติธรรมนี้เจริญยิ่งขึ้นไปอีก และพระราชโอรสพระราช
 นัดดาพระราชปนัดดาของพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ก็จักส่งเสริมการปฏิบัติ
 ธรรมนี้ให้เจริญยิ่งขึ้นต่อไปจนตลอดกาลทั้งจักสั่งสอนธรรมด้วยการตั้งมั่นอยู่ในธรรม และในศีล
 ด้วยตนเอง เพราะว่า การสั่งสอนธรรม นี้แล เป็นการกระทำอันประเสริฐสุด และการประพฤติธรรม
 ย่อมไม่มี แก่ ผู้ไร้ศีล ก็แลความเจริญงอกงาม และความไม่เสื่อมถอยในการปฏิบัติธรรมนี้ย่อมเป็น
 สิ่งที่ดีเพื่อประ โยชน์ อันนี้ จึงได้จาริกธรรม โองการนี้ขึ้นไว้ ขอชนทั้งหลายจงช่วยกันประกอบกิจ
 เพื่อความเจริญงอกงามแห่งประ โยชน์นี้ และจงอย่าได้กล่าวถึง ความเสื่อมเลย ธรรมโองการนี้
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ โปรดให้จาริกไว้เมื่ออภิเษกได้ ๑๒ พรรษา
 (พระธรรมปิฎก (ประยูร ชาญโต), ๒๕๕๐, หน้า ๓๘ - ๔๐)

ฉะนั้น เราจึง ไม่ควรประมาท เพราะไม่ว่าเราจะมองอย่างไรก็เป็นอนิจจัง ทั้งสิ้น จึงต้อง
 เร่งสร้างความดีงามสิ่งดีที่ประเสริฐให้เกิดขึ้นแก่ชีวิตของเราด้วยการปฏิบัติธรรม เพื่อชีวิตที่ประเสริฐ

อานิสงส์ ของการเผยแผ่ธรรมที่พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงหวังว่าจะส่งผลในโลกหน้า
 เป็นหลักธรรมสำหรับสังคมคฤหัสถ์ ตามคำสอนในพระพุทธศาสนาที่มุ่งเน้น ในเรื่องการปกครอง
 ตนเองมากที่สุด เช่น การประพฤติทาง กายวาจา และใจ โดยมีความคิดที่เป็นมโนสุจริตเป็นพื้นฐาน
 ให้กาย และวาจาดำเนินไปด้วยดี และเป็นแหล่ง แห่งสาระธรรมที่พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงจารึก
 ไว้ในศิลาจารึกของพระองค์ ที่บางท่านเรียกว่า อโศกธรรม

ยิ่งกว่านั้น พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงก้าวขึ้นไปสู่งานที่เป็นเป้าหมายของพระองค์อีก
 อย่างหนึ่ง คือ การให้ประชาชนหันมาปฏิบัติธรรมซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญเหมือนกับว่าท่าน นั้นเป็น
 ฐานรากเพื่อเตรียมวัตถุ และสังคมให้เอื้อแก่คนที่จะพัฒนาให้สูงขึ้นไป และเป็นหลักการใหญ่ที่เป็น
 แกนกลางแห่งแนวความคิดภาคปฏิบัติของพระเจ้าอโศก การทำศิลาจารึกสั่งสอนธรรม ก็ตั้งอยู่บน
 ฐานของหลักการนี้ ดังความตอนหนึ่งของศิลาจารึก ฉบับที่ ๔ ทรงกล่าว ว่าความดีงามนี้ และการ
 ปฏิบัติธรรมอย่างอื่น ๆ อีกหลายประการ ได้เจริญงอกงามขึ้นแล้ว พระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสีผู้เป็นที่
 รักแห่งทวยเทพ จักทำให้การปฏิบัติธรรมนี้เจริญยิ่งขึ้นไปอีก พระราชโอรสพระราชนัดดา และพระ

ราชบัณฑิตฯ ก็จักส่งเสริมการปฏิบัติธรรมให้เจริญยิ่งขึ้นต่อไป จนตลอดกาลปีทั้งจักสั่งสอนธรรม ด้วยการตั้งมั่นอยู่ในธรรม และในศีลด้วยตนเอง เพราะว่าการสั่งสอนธรรมนี้แล เป็นการกระทำอัน ประเสริฐสุด และการปฏิบัติธรรมย่อมไม่มีแก่ผู้ไร้ศีล ก็แลความเจริญออกงาม และความไม่เสื่อม ถอยในการปฏิบัติธรรมนี้ย่อมเป็นสิ่งที่ดี ธรรมโองการนี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพริยธรรมคีติผู้เป็นที่รัก แห่งทวยเทพ โปรดให้จารึกไว้เมื่ออภิเชกได้ ๑๒ พรรษา (พระธรรมปิฎก (ประยูร ญฺ ปยุตฺโต), ๒๕๔๐, หน้า ๔๐)

มนุษย์ที่มีปัญญาได้พัฒนาดีแล้ว เมื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการ แห่งเหตุปัจจัย ของธรรมชาติย่อมเป็นปัจจัยที่มีประสิทธิภาพ อย่างยิ่ง ที่จะช่วยให้กระบวนการแห่งเหตุปัจจัย ทั้งหมดดำเนินไปในทางที่จะก่อให้เกิดผลดี ที่พึงปรารถนาแก่ชีวิต และสังคมของมนุษย์

พระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ดำเนินตามธรรมของพระพุทธเจ้าอย่างเคร่งครัดธรรมที่ พระองค์ ทรงประพาดปฏิบัติรวมลงในอริยสัจ ๔ ได้ เพราะธรรมแต่ละบทนั้น เป็นเครื่องเกื้อหนุน แก่ธรรมที่ทรงประพาดปฏิบัติที่มีคุณค่าที่ช่วยให้ธรรมนั้นเจริญออกงาม เป็นประ โยชน์แก่ชีวิต และ สังคมมนุษย์ คือ ช่วยให้คนพัฒนายิ่งขึ้นไปในธรรมนั่นเอง

พระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ทรงได้รับแรงบันดาลใจจากเรื่องราวธรรม จักรพรรดิราชในพระสูตรของพระพุทธศาสนา จึงปฏิบัติพระองค์เป็นพระธรรมจักรพรรดิราช และ ทรงประกาศความรู้สึกไว้ในศิลาจารึกดังนี้

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพริยธรรมคีติ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงปรารถนาความ ไม่ ประทุษร้ายในสรรพสัตว์ความสังวรตนความประพาดสมาธิ และความสุภาพ โดย ประการนั้น พระเจ้าอยู่หัวได้พิจารณาประจักษ์แล้วว่า ธรรมวิชัย คือ ชัยชนะ โดยธรรม นับเป็นชัยชนะอันสูงสุด พระเจ้าอยู่หัวได้ทรงรับผลสำเร็จ ในชัยชนะดังกล่าวสืบต่อกันมิรู้สิ้น (ทั้งในราชอาณาจักรของ พระองค์) และแผ่ตลอดไปบรรดาเผ่าพันธุ์มนุษย์อื่น ๆ ที่อาศัยอยู่รอบพระราชอาณาเขต แม้ในแคว้น แคว้น ซึ่ง ไกลออกไปตั้ง ๖๐๐ โยชน์ อันมีกษัตริย์ชาวโยนก ทรงพระนามว่า อันติโยคะ และถึง อาณาจักรแห่งพระราช ๔ พระองค์ ทรงพระนามว่า พระเจ้าตุรมายะ พระเจ้าอันติโกนะ พระเจ้ามณะ และพระเจ้าอลิคุนทระ ก็เหมือนกับภาคใต้ (ของอาณาจักรมคธ) ลงไปถึงดินแดนของพวกโจฬะ พวกปาณฑยะและกระหังตามพินธิ (เกาะลังกา) ในประการเดียวกัน ณ แคว้นแคว้นทั้งหลาย ของ พระราชาธิบดีแห่งพวกขวนะ และกัมโปชะพวกนากะ และนาภันติพวกเจ้าโกชะผู้ครองโดยสืบ สันตติพวกอันธระ และพวกปารินทะเหล่านี้ ทุกหนทุกแห่งปฏิบัติตามธรรมานุสาสน์ ของสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวแม้ชนชาวประเทศอื่น ซึ่งคณะทูตของพระองค์ มิได้ไปถึงครั้นได้ทราบถึงการปฏิบัติ ธรรมของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และธรรม โฆษณาของพระองค์ ชนชาวประเทศทั้งหลายเหล่านั้น ก็ ลงมือปฏิบัติ และชักชวนกันให้ปฏิบัติตาม และชัยชนะเห็นปาน เช่นนี้ ได้นำมาซึ่งความปิติ และ ความรักใคร่ความรักใคร่โดยประการนี้ จึงจักดำรงคงมั่นอยู่ได้เพราะผลิตผลจากธรรมวิชัย ถึง

กระนั้นความปีติพึงใจดังกล่าว ก็ยังนับว่าเป็นผลเล็กน้อย (ข้อนี้เพราะเหตุไร) เพราะว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมุ่งหมายผลอัน โอฬารยิ่งกว่า คือ ผลที่รับในโลกหน้าพระราชโองการ โดยธรรมนี้โปรดเกล้าให้จารึกไว้ก็เพื่อประสงค์ ให้พระราชบุตรพระราชนัดดา และพระราชปนัดดา ทั้งผองของข้าฯ ทราบชัดถึงชัยชนะแบบใหม่ของข้าฯ จักได้ไม่ไปเที่ยวเสาะแสวงหาชัยชนะแบบอื่น ขอให้เขาเหล่านั้นพึงเข้าใจเถอะว่าชัยชนะที่จริงแท้มีแต่ชัยชนะโดยธรรมานุภาพ เท่านั้น

ความเป็นธรรมราชา ของพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นการยืนยัน ถึงการที่พระองค์ทรงปฏิบัติได้จริงในเรื่องของการปกครองโดยธรรม จะเห็นได้ว่า ทรงนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนา มาเป็นหลักในการปกครองประเทศ และประกาศไว้ในจารึกหลักศิลาจารึก ทว่าพระราชอาณาจักรของพระองค์

๓. การอุปถัมภ์พระสงฆ์

จารึกหลักศิลา ฉบับที่ ๘

มีข้อความจารึกว่า “ตลอดกาลยาวนานที่ล่วงไปแล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งหลายได้เสด็จไปในการวิหารยาตรา (การท่องเที่ยวหาความสำราญ) ในการวิหารยาตรานั้น ๆ ได้มีการล่าสัตว์ และการแสวงหาความสนุกสนานอื่น ๆ ในทำนองเดียวกันนั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ เมื่ออภิเษกแล้วได้ ๑๐ พรรษา ได้เสด็จไปสู่สัม โภธิ (พุทธคยา สถานที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า) จากเหตุการณ์ครั้งนั้น จึงเกิดมีธรรมยาตรา (การท่องเที่ยวโดยทางธรรม) นี้ขึ้นในการธรรมยาตรานั้นย่อมมีกิจดังต่อไปนี้ คือ การเยี่ยมเยียนสมณะพราหมณ์ และการถวายทานแก่ท่านเหล่านั้นการเยี่ยมเยียนผู้เฒ่าผู้สูงอายุ และการพระราชทานเงินทองเพื่อ (ช่วยเหลือ) ท่านเหล่านั้นการเยี่ยมเยียนราษฎรในชนบทการสั่งสอนธรรม และการชกถามปัญหาธรรมแก่กัน ความพึงพอใจอันเกิดจากการกระทำ เช่นนั้น ย่อมมีเป็นอันมากนับเป็น โชคลาภ ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสีอีกอย่างหนึ่งทีเดียว” พระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ทรงมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และได้มีการเยี่ยมเยียนสมณะพราหมณ์และการถวายทานแก่ท่านเหล่านั้น

สรุปได้ว่า พระเจ้าอโศกมหาราชพระองค์ ทรงเป็นอุบาสกที่เข้าถึงพระพุทธศาสนา ทั้งการศึกษาหลักธรรมและสามารถนำหลักธรรมเหล่านั้น มาปฏิบัติจนเห็นผล พร้อมนำมาสอนให้ประชาชน โดยทั่วไปได้รับรู้และให้ปฏิบัติตาม ซึ่งพระองค์สามารถปฏิบัติภารกิจของพระองค์ โดยการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างเต็มความสามารถ และมีประสิทธิภาพ

๓.๓ ด้านการปกป้องพระพุทธศาสนา

พระเจ้าอโศกทรงกำจัดภัยภายนอก และภัยภายใน

๓.๓.๑ กำจัดพวกเดียรถีย์ปลอมบวช

พวกเคิร์ทเธีย หรือพวกนักบวชในศาสนาอื่นมาปลอมบวชในพระพุทธศาสนา ด้วยเห็นแก่ลาภสักการะ และเพื่อป้อนทำลายพระพุทธศาสนา ได้แสดงลัทธิและความเห็นของตนว่า “เป็นพระพุทธศาสนา เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า” จึงมีการทำสังคายนา ก่อนที่จะทำสังคายนา ก็มี การชำระพระศาสนา ประกาศให้นักบวชทั้งหมดมารวมกัน ใครเป็นนักบวชในพระพุทธศาสนา ให้ออกมาข้างหน้า พอออกมาแล้วก็กวาดต้อนเข้าไปข้างใน ปิดประตูวัง ถามว่าใครปลอมบวชมา ถ้าหากว่ายอมสละผ้ากาสาวพัสตร์ออกแต่โดยดีจะไม่เอาโทษ เปิดประตูให้ออกได้ ก็มีพวกผู้ตัวรีบแผ่นกันเยอะ แต่ก็ยังมีพวกหน้าด้านอยู่ เพราะเห็นว่าลาภผลมาก เพราะพระเจ้าแผ่นดินอุปถัมภ์ทุกวัน จึงไม่ยอมไปพระเจ้าอโศกมหาราช จึงถามพระ โมคคัลลิตบุตรศิษยะเถระว่า ควรจะแก้ไขอย่างไร ท่านทูลว่า ให้ออกมาว่าพระพุทธเจ้าสอนอะไร ถ้าเป็นพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจริงต้องตอบได้ สรุปว่าครั้งนั้น โคนประหารไปประมาณ ๒-๓ หมื่นคน ผลการสังคายนาครั้งนี้ นอกจาก จะได้กำจัดพวกเคิร์ทเธียปลอมบวช ให้ออกจากพระพุทธศาสนาแล้ว ยังได้สอบทานพระธรรมวินัยให้ถูกต้อง และ ได้ตอบคำถาม ๕๐๐ข้อ คำตอบ ๕๐๐ข้อ เพิ่มเข้าไปในคัมภีร์กถาวัตถุด้วย เมื่อเสร็จการสังคายนาแล้ว ได้มีการส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนต่าง ๆ (สนทนากับพระครูวิลาศกาญจนธรรม (พระอาจารย์เล็ก สุทตฺตมปญฺโญ) เก็บตกจากบ้านวิริยบารมี ต้นเดือน มกราคม ๒๕๕๕)

๓.๓.๒ เอื้อเพื่อต่อทุกศาสนาหรือลัทธิอื่น

จารึกศิลา ฉบับที่ ๘ มีข้อความจารึกว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพรรตีส ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงมีพระทัยปรารถนาทั่วไปในที่ทุกหนทุกแห่งว่าขอศาสนิกชนแห่งลัทธิศาสนาทั้งหลายทั้งปวง จงอยู่ร่วมกันเถิด เพราะว่าศาสนิกชนทั้งปวงนั้น ล้วนปรารถนาความสำรวมตน และความบริสุทธิ์แห่งชีวิตด้วยกันทั้งสิ้น กระนั้น ก็ตามธรรมคานมนุษย์ย่อมมีความพอใจ และความปรารถนาสูง ต่ำแตกต่างกัน ไปศาสนิกชนเหล่านั้น จึงจักปฏิบัติตามลัทธิความเชื่อถือของตน ๆ ได้ครบถ้วนบ้างได้เพียงส่วนเดียวบ้างแต่ กระนั้น ถึงแม้บุคคลผู้ใด (ในลัทธิศาสนาเหล่านั้น) จะมีได้ทำการบริจาดทานอย่างมากมาย (บุคคลผู้นั้น) ก็ยังมีความสำรวมตน ความทำใจให้บริสุทธิ์ความกตัญญู และศรัทธาอันมั่นคงอยู่อย่างแน่นแท้หย่อนบ้างยิ่งบ้าง (หมายความว่า ถึงแม้ว่าคนบางคนจะไม่สามารถบริจาดทานได้มากถึง กระนั้น ทุกคนก็มีคุณธรรม เช่น การสำรวมตนเอง เป็นต้น อยู่โดยแน่นอนทั่วทุกนิกายแม้จะยิ่งหย่อนกว่ากันบ้าง) (พระธรรมปิฎก (ประยูร ญฺ โท), ๒๕๔๐, หน้า๔๖)

จารึกศิลา ฉบับที่ ๑๒ มีข้อความจารึกว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพรรตีส ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ย่อมทรงยกย่องนับถือศาสนิกชนแห่งลัทธิศาสนาทั้งปวง ทั้งที่เป็นบรรพชิต และคฤหัสถ์ด้วยการพระราชทานสิ่งของ และแสดงการยกย่องนับถืออย่างอื่น ๆ แต่พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพย่อมไม่ทรงพิจารณาเห็นทาน หรือการบูชาอันใด ที่จะเทียบได้กับสิ่งนี้เลยสิ่งนี้ คือ อะไรสิ่งนั้น ก็คือ การที่จะพึงมีความเจริญงอกงามแห่งสารธรรมในลัทธิศาสนาทั้งปวง ก็ความเจริญงอกงามแห่งสารธรรมนี้มีอยู่มากมายหลายประการ แต่ส่วนที่เป็นรากฐานแห่งความเจริญอันนั้น ได้แก่ สิ่งนี้

คือ การสำรวจระว่างวาจา ระว่างอย่างไร คือ ไม่เพียงมีการยกย่องลัทธิศาสนาของตน และการดำเนินลัทธิศาสนาของผู้อื่น ในเมื่อมิใช่โอกาสอันควร หรือแม้เมื่อถึงโอกาสอันสมควรอย่างใด อย่างหนึ่ง (การยกย่องลัทธิศาสนาของตน และการดำเนินลัทธิศาสนาของผู้อื่น) นั้น ก็พึงมีแต่ส่วนเล็กน้อย เพราะว่าลัทธิศาสนาทั้งหลายอื่นก็ย่อมเป็นสิ่งควรแก่การเคารพบูชาในแง่ใดแง่หนึ่งบุคคลผู้กระทำ (การเคารพบูชาลัทธิศาสนาทั้งหลายอื่นด้วย) เช่นนี้ ชื่อว่า เป็นผู้ส่งเสริมลัทธิศาสนาของตนเอง ด้วย ให้เจริญขึ้นด้วย และทั้ง (ในเวลาเดียวกัน) เป็นการเอื้อเพื่อแก่ลัทธิศาสนาอื่นด้วย แต่เมื่อกระทำโดยวิธีตรงข้ามย่อมชื่อว่าเป็นการทำลายลัทธิศาสนาของตนเองด้วย และทั้งเป็นการทำร้ายแก่ลัทธิศาสนาของผู้อื่นด้วยอันบุคคลผู้ยกย่องลัทธิศาสนาของตน และกล่าวติเตียนลัทธิศาสนาของผู้อื่นนั้นย่อมทำการทั้งปวงนั้นลงไปด้วยความภักดีต่อลัทธิศาสนาของตน นั่นเอง ชื่อนั้นอย่างไร คือ ด้วยความตั้งใจว่า “เราจะแสดงความเคียดแค้นแก่ลัทธิศาสนาของเรา” แต่เมื่อกระทำลงไป ดังนั้น ก็กลับเป็นการทำอันตรายแก่ลัทธิศาสนาของตนหนักลงไปอีก

ด้วยเหตุ ฉะนั้น การสังสรรค์ปรองดองกัน นั้นแล เป็นสิ่งดีงามแท้ จะทำอย่างไร คือ ต้องรับฟัง และยินดีรับฟังธรรมของกัน และกัน จริง ดังนั้น พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงมีความปรารถนาว่า เหล่าศาสนิกชนในลัทธิศาสนาทั้งปวง พึงเป็นผู้มีความรอบรู้และเป็นผู้ยึดมั่นในกรรมดี ชนเหล่าใดก็ตามซึ่งมีศรัทธาเลื่อมใสในลัทธิศาสนาต่าง ๆ กัน ชนเหล่านั้น พึงกล่าว (ให้รู้กันทั่วไป) ว่าพระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพไม่ทรงถือว่า ทาน หรือการบูชาอันใดจะทัดเทียมกับสิ่งนี้เลยสิ่งนี้ คือ อะไرسสิ่งนี้ ได้แก่ การที่จะพึงมีความเจริญอกงามแห่งสารธรรมในลัทธิศาสนาทั้งปวง และ(ความเจริญอกงามนี้) พึงมีเป็นอันมากด้วยเพื่อประโยชน์อันนี้ จึงได้ทรงแต่งตั้งไว้ซึ่งธรรมมหาอำมาตย์ สตรีหรืออัศวินมหาอำมาตย์ (มหาอำมาตย์ผู้ดูแลสตรี) เจ้าหน้าที่วราชภูมิ (ผู้ดูแลท้องถิ่นเกษตรกรรม) พร้อมทั้งเจ้าหน้าที่หมวดอื่น ๆ และการกระทำ เช่นนี้ ก็จะบังเกิดผลให้มั่งทั้งความเจริญอกงามแห่งลัทธิศาสนาของตน ๆ และความเจริญแห่งธรรมด้วย (พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๔๔ - ๔๕)

พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงให้ความคุ้มครองแก่ศาสนาทุกศาสนา เนื่องด้วยพระพุทธศาสนาไม่รังเกียจเคียดแค้น ศาสนาหรือลัทธิอื่น เป็นศาสนาที่ถือเสรีภาพเป็นใหญ่ จึงทำให้ ศาสนิกชนในพระพุทธศาสนามีแต่ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ต่อทุกศาสนา พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเจริญรอยตามธรรมเนียมทรงให้ประชาชนของพระองค์ มีการสมัคสมานสามัคคีกันระหว่างศาสนิกต่างศาสนา (สมวายะ) ซึ่งนำหน้า และควรเป็นแบบอย่างของหลักการแห่งเสรีภาพทางศาสนาและขันติธรรม (Freedom of religion และ tolerance) ที่แม้แต่มนุษย์ในยุคที่ถือว่าพัฒนาสูงยิ่งแล้วในปัจจุบันก็ยังปฏิบัติไม่ได้จริงพระองค์ทรงมีน้ำพระทัยกว้างขวางและให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาเดิมพระองค์ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์ มาก่อนแม้ภายหลังทรงหันมานับถือ พระพุทธศาสนา และเป็นพุทธศาสนิกชนแล้ว แต่มิได้เบียดเบียนศาสนาอื่นพระองค์ยังทรงพระราชทานความอุปถัมภ์แก่

ลัทธิศาสนาอื่นตามสมควร เช่น ทรงอุทิศถ้ำอชันดาให้แก่ นักบวชศาสนาเช่นดังที่ทรงตรัสว่า “ให้ประชาชนมั่นคงในศาสนาของตน เพราะความเจริญงอกงามในธรรมย่อมมีในศาสนาทั้งปวง และปรากฏว่า ได้พระราชทานอุปถัมภ์แก่ศาสนาพราหมณ์ เช่น คาบสาอาชีวคปริพาชกพราหมณาจารย์เสมอทุกถ้วนหน้า ฉะนั้น พระเกียรติคุณของพระองค์จึงไปปรากฏในคัมภีร์ศาสนานั้น ๆ และศาสนาเหล่านั้นก็ถือว่า พระองค์เป็นผู้เลื่อมใสในลัทธิของตนตามหลักฐานข้อเท็จจริง

ความใจกว้างนี้ในทางพุทธศาสนาถือเป็นหลักธรรมที่สำคัญ ใครทำได้ก็จะเป็นสุข แต่ถ้าใครทำไม่ได้ก็จะเป็นทุกข์ เรื่องนี้มีกล่าวไว้ใน “สังโยชน์ ๑๐” (ธรรมที่มีดัดสั่วไว้กับทุกข์) ธรรมที่ว่านี้ต้องข้ามให้ได้ถ้าไม่ได้ก็จะจมอยู่ในกองทุกข์ หนึ่งในธรรมที่ว่านี้คือ “มังจลริยะ” หมายถึง ความตระหนี่ หวงแหน ใจแคบ ซึ่งมีอยู่ ๕ ประการ และหนึ่งในธรรมข้อนี้ ก็คือ “อวาสมังจลริยะ” คือ ความตระหนี่ หวงแหน ใจแคบ

สรุปได้ว่า จากภายนอก และภายใน นี้ส่งผลต่อพระพุทธศาสนาอย่างมาก แต่พระเจ้าอโศกพระองค์ทรงมีวิธีป้องกันได้ โดยการกำจัดพวกที่ปลอมบวชเข้ามาในพระพุทธศาสนา พร้อมกับ สร้างความสัมพันธ์ให้ศาสนาแต่ละศาสนา จึงทำให้ไม่เบียดเบียนซึ่งกัน และกัน

เรื่องหนึ่ง ที่น่าสนใจเป็นอย่างมากเกี่ยวกับศิลาจารึกเหล่านี้ นักปราชญ์เมืองฝรั่งและในอินเดียส่วนมาก อ่าน หรือศึกษาศิลาจารึกแล้ว มักลงความเห็น ว่า พระเจ้าอโศกมหาราช แม้จะทรงเป็นพุทธมามกะที่มีศรัทธาแรงกล้า และเอาพระทัยใส่ในการดูแลรักษาพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง แต่ในเวลาที่ยิ่งเผยแผ่สั่งสอนธรรมในศิลาจารึกได้ทรงวางพระองค์อย่างกลาง ๆ ไม่ตรัสถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเลยแต่ทรงสอนธรรมที่เป็นหลักความประพฤติทั่วไปที่เป็นที่ยอมรับในทุก ๆ ศาสนา

ยกตัวอย่าง T.W Rhy Davids กล่าวว่า (ในศิลาจารึกนั้น) “ไม่มีสักคำที่พูดถึง พระพุทธเจ้า พระพุทธศาสนา อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท นิพพาน และหลักธรรมสำคัญข้ออื่น ๆ ของพระพุทธศาสนาไม่ปรากฏในศิลาจารึกเลย”

ท่านผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้ ก็บอกอีกว่า นั่นเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ส่วนพระองค์กับพระพุทธศาสนาหนังสือ The Cambridge History of India (5 vols., 1922 - 37) เขียนว่าเราไม่ได้ฟังพระเจ้าอโศก ตรัสถึงธรรมที่ลึกซึ้ง หรือหลักพื้นฐานของพุทธศาสนาเลย ไม่มีการ กล่าวถึง อริยสัจ ๔ มรรคมีองค์ ๘ ปฏิจจสมุปบาท พระอัญจริยคุณของพระพุทธเจ้า (อีกทั้ง) ไม่มีคำกล่าวถึง หรือแสดงหลักแห่งนิพพานเลย” R.K Mookerjee กล่าวไว้ในหนังสือ Asoka ว่า “ธรรมที่นำเสนออย่างนั้น ในธรรมโอองการเหล่านี้ เป็นเพียงอีกชื่อหนึ่ง สำหรับเรียกชีวิตที่ดีงาม มีศีลธรรม และตั้งอยู่บนฐานร่วมของทุกศาสนาสามารถนำไปใช้ได้ และเป็นที่ยอมรับได้ ทั้งหมดว่า เป็นสาระของทุกศาสนาเมื่อได้ศึกษาในจารึกหลักศิลาทั้ง ๒๘ หลัก ตามที่ค้นพบ จากการแปล ของท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ครบทุกจารึกแล้ว ทำให้ทราบว่า การจารึกบนแผ่นศิลา ๑๔ ฉบับ จารึกบนหลักศิลา ๑๖ ฉบับ และจารึกพิเศษใน

ลักษณะอื่น ๆ อีก จำนวน ๗ แห่งนั้น ไม่ได้เรียงตามเหตุการณ์ ในหัวข้อเรื่องเรื่องที่จารึก มีสั้นบ้างยาวบ้าง แต่บางเรื่องก็ไม่ค่อยสัมพันธ์กันมากนัก โดยไม่มีการแบ่งหมวดหมู่ ให้ชัดเจน ส่วนมากเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับธรรมะ ที่ทรงแนะนำสั่งสอนประชาชน และพระราชจริยาวัตรเพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และการแต่งตั้งข้าราชการโดยมอบหมายให้ข้าราชการไปตรวจราชการ และสั่งสอนธรรมแก่ประชาชน ได้ทรงวางพระองค์อย่างกลาง ๆ ไม่ตรัสถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเลย แต่ทรงสอนธรรมที่เป็นหลักความประพฤติทั่วไปที่เป็นที่ยอมรับในทุก ๆ ศาสนา

นอกจากในจารึกเหล่านั้น ไม่มีหลักใดบ่งชี้ให้เห็นถึงการปกครองคณะสงฆ์ หรือการแบ่งฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักร ไม่มีการมอบหมายงานในหมู่สงฆ์ว่า สำนักไหนควรทำอะไร พระภิกษุสำนักใดจะสั่งสอนธรรมส่วนใด ที่ไหน มีแต่แต่งตั้งให้เจ้าหน้าที่ และข้าราชการทำการสอนธรรมให้กับประชาชน แม้แต่การส่งสมณทูตไปประกาศพระศาสนา หรือการสังคายนาพระไตรปิฎกก็มีได้จารึกไว้ หรืออาจจะมีแต่ยังขุดค้นยังไม่พบ หรืออาจสูญหายสลายไป ย่อมเป็นไปได้ตามกาลเวลา

คำที่ทรงจารึกไว้ เท่าที่พบ แสดงให้เห็นว่าสิ่งต่าง ๆ ที่ทรงกระทำไปก็เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนทั้งภพนี้ และภพหน้า และสิ่งที่พระองค์ทรงปรารถนามากที่สุดคือ “บุญ” เพียงเท่านั้น หรือ เพื่อเป็นการถวายเป็นทานที่ได้ทรงกระทำไว้มากมาย เพราะจะอย่างไรก็ตาม ทุกอย่างในโลกนี้ก็ต้องเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ประเทศชาติอาจมีผู้ปกครองที่เป็นธรรมราชา ประชาชนมีความสุขได้ แต่ระบอบการปกครองอาจไม่ยั่งยืน เพราะพลเมืองมีคุณภาพไม่เท่าเทียมกันส่วนมากยังประกอบอกุศลกรรมเป็นอาชญา

๓.๔ สรุป

พระราชกรณียกิจของพระเจ้าอโศกมหาราช ในด้านต่าง ๆ ที่ปรากฏ เช่น ในด้านการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาใน ด้านเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในด้านการปกป้องพระพุทธศาสนา ในด้านการปฏิบัติธรรมปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ในศิลาจารึก ซึ่งพระองค์โปรดให้เขียนสลักไว้ ณ สถานที่ต่าง ๆ ทั่วพระราชอาณาจักร ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงความมีวิริยะอุตสาหะของพระองค์ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ แนวทาง ดังนี้

๓.๔.๑ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา (ปรากฏในศิลาจารึก)

๑.๑ ทรงก่อสร้างพุทธสถานต่าง ๆ มากมาย เช่น ทรงสร้างเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ แห่ง และได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ในพระเจดีย์ เหล่านั้นด้วย สร้างโรงพยาบาลสำหรับรักษาคน และสัตว์ ปลูกสวนสมุนไพร ขุดบ่อน้ำ ปรับปรุงถนนหนทาง เป็นต้น

๑.๒ ทรงอุทิศพระองค์เป็นอุบาสก และเสด็จออกทรงผนวชเป็นพระภิกษุอยู่ ระยะเวลาหนึ่งทรงเสด็จไปนมัสการสังเวชนียสถานทั้ง ๔ ตำบล ทรงอุปถัมภ์การทำสังคายนา พระไตรปิฎก ครั้งที่ ๓ ทรงขจัดลัทธิพราหมณ์ที่ปลอมเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เป็นต้น

๑.๓ การปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นแนวทางการปฏิบัติในส่วนของพระองค์ คือ

๑.๓.๑ ทรงห้ามฆ่าสัตว์ในครัวหลวง

๑.๓.๒ ทรงยกเลิกการประพาสป่าเพื่อล่าสัตว์

๑.๓.๓ เสด็จธรรมยาตราโดยเสด็จเยี่ยมสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ การบริจาคทานและการสนทนาธรรม เป็นต้น

๑.๓.๔ ย้ำการปฏิบัติธรรมที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ ระหว่างบุคคลในสังคม เช่นการเชื่อฟังบิดามารดาการเคารพนับถือครูอาจารย์การปฏิบัติชอบต่อทาสกรรมกร

๑.๓.๕ เสรีภาพในการนับถือศาสนาและความสามัคคีป้องกันเอื้อเฟื้อกันระหว่างชนต่างลัทธิศาสนา

เรื่องพระเจ้าอโศกมหาราชกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนานี้ เปรียบเสมือนเป็นบันทึกพระราชกรณียกิจของพระองค์ ในทุกแง่มุมรวมถึงพระบรมราชโองการด้านต่าง ๆ ในศิลาจารึกของพระองค์สะท้อนให้เห็นถึงภาพเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ ได้ชัดเจนยิ่งกว่าคำใด ๆ เนื่องจากเป็นหลักฐานที่ได้ถูกขุดค้นพบขึ้น และนอกจากนโยบายต่าง ๆ เหล่านี้แล้ว พระองค์ยังทรงมีนโยบายนอกประเทศอีกมากมาย และนโยบายเหล่านั้น ก็ประสบความสำเร็จอย่างยิ่ง โดยเฉพาะที่ศรีลังกาและสุวรรณภูมิ

๓.๔.๒ การปกป้องพระพุทธศาสนา

๒.๑ การปกครองทรงดำเนินนโยบายปฏิรูปการปกครองโดยธรรม เพื่อแก้ปัญหาที่ประชาชนไม่ได้รับ ความยุติธรรมจากเจ้าหน้าที่บ้านเมือง และเพื่อความอยู่ดีกินดีของประชาชน เช่น

๒.๑.๑ โปรดเกล้าแต่งตั้งหน่วยราชการพิเศษ เพื่อตรวจระบบการปกครองในเขตต่าง ๆ ประชาชนคนใดไม่ได้รับความเป็นธรรมก็มีสิทธิ์เรียกร้องขอความเป็นธรรมได้

๒.๑.๒ ตั้งระบบถวายฎีกา โดยมีเจ้าพนักงานรับเรื่องราวร้องทุกข์ จากประชาชน และเข้าถวายฎีกาได้ตลอดเวลา

๒.๑.๓ กำหนดพระราชทานอภัยโทษ ปีละ ๑ ครั้ง ทุกปี ส่วนนักโทษที่มีความผิดขึ้นประหารชีวิตก็ให้โอกาสทำบุญก่อนถูกประหาร ๓ วัน เพื่อความสุขในโลกหน้า

ด้วยประการทั้งปวงที่กล่าวมา พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงเป็นธรรมราชาที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชาวโลก โดยเฉพาะชาวเอเชียเป็นอเนกอนันต์ เพราะถ้าไม่มีพระองค์ศาสนาพุทธ ก็ไม่แผ่ขยายมาตลอดทวีป พระเจ้านุรุทมหาราชแห่งพม่า และกษัตริย์วงศ์ศรีวิชัย ก็คงไม่มีฐานธรรมวิชัยในยุคต่อมาประเทศพม่า ไทย ลังกา เขมร ลาว ก็คงไม่เป็นแดนพุทธสาวยหินยานแบบเถรวาท อยู่

ในทุกวันนี้ เพราะพระองค์เปรียบเสมือนกัลยาณมิตร ผู้หยิบยื่นสิ่งที่ดีที่สุดในให้แก่ชาวโลก สิ่งนั้น ก็คือ ธรรมะของพระพุทธเจ้า พระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่เพียงองค์เดียวก็นับว่าเป็นคุณูปการที่ยิ่งใหญ่ต่อชาวพุทธทั่วโลก ที่มีส่วนได้รับประโยชน์ “เพราะธรรมวิชัยเป็นชัยชนะของสัจธรรมที่ยั่งยืนแน่แท้ เป็นอกาลิโก” (ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ราชบัณฑิต, เสฐียรพงษ์ วรรณปก, ๒๕๔๘, หน้า ๕๖)

บทที่ ๔

วิเคราะห์คุณค่าบทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีต่อพระพุทธศาสนา จากจารึกอโศก

ในบทนี้จะได้ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าบทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีต่อพระพุทธศาสนา จากจารึกอโศก โดยแบ่งการศึกษาเป็น ๒ ประเด็นใหญ่ ๆ คือ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และด้านการปกป้องพระพุทธศาสนา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑ ด้านบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๔.๑.๑ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

จารึกศิลา ๑๔ ฉบับ (ในฉบับที่ ๒) ทรงกล่าวถึง การทำนุบำรุง บ้านเมืองด้วยการปลูกต้นไม้ใบไม้ผล ขุดบ่อน้ำ สร้างที่พักคนเดินทาง และอ่างเก็บน้ำให้ข้าราชการอนุเคราะห์บรรพชิตทุกศาสนา ทรงมีพระราชศรัทธาสั่งสร้างมหาวิหาร ๘๔,๐๐๐ แห่ง เป็นแหล่งให้พระภิกษุได้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย ทว่าพระราชอาณาจักรของพระองค์ และวัดเหล่านั้นได้เป็นศูนย์กลางทางการศึกษา บางแห่งได้เจริญเติบโตจนเป็นมหาวิทยาลัย เช่น มหาวิทยาลัยนาลันทา ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ จำนวน ๘๖ โกฎิเพื่อบูชาธรรม สร้างที่พักคนเดินทาง ขุดบ่อน้ำ สร้างโรงพยาบาลคนและโรงพยาบาลสัตว์ ปลูกป่าปลูกสวนสมุนไพรบำรุงพระภิกษุสงฆ์ ฯลฯ (พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตฺโต), ๒๕๔๐, หน้า ๓๗)

การที่พระองค์ โปรดให้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์สถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาขึ้นใหม่ พร้อมทั้งเสาศิลา และการจารึก หลักฐานทางพระพุทธศาสนาไว้ในสังเขกนียสถาน ๔ ตำบล และที่อื่น ๆ เพื่อเป็นการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้มั่นคง จากการศึกษาหลักศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจะเห็นได้ว่า พระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาส่งพระธรรมทูตออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาถึง ๘ สาย แสดงถึงความเป็นผู้นำในการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในแผ่นดินพุทธภูมิ พร้อมทั้ง เป็นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ และสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นแก่ประชาชน และประเทศข้างเคียง โดยการนำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทมาเป็นแกนกลางในการพัฒนา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช เกิดจากความเมตตา กรุณาที่ พระองค์ประสงค์ที่จะเข้าไปช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ โดยเฉพาะประชาชนทั่วไป ที่ต้องพบกับความทุกข์ โดยต้องการให้หลุดพ้น เป็นอิสรภาพเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยตรง ส่วนงานการปกครอง งานสาธารณูปการ งานสาธารณะสงเคราะห์ต่าง ๆ และงานการปฏิบัติธรรมเหล่านี้ เป็นการเผยแผ่โดยอ้อมหลักการ และวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช คือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวนโยบายของพระพุทธเจ้า การปฏิบัติธรรม และการสร้างสถาปัตยกรรม

พระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อพระองค์ เติบวันกลึงคะได้ใน ปีที่ ๘ แห่งรัชกาล (พ.ศ. ๒๒๒ = ๓๒๑ B.C แต่ฝรั่งนับ = ๒๖๑ B.C.) ทรงสลดพระทัยต่อความทุกข์ยากของประชาชน และหันมานับถือวิถีแห่งสันติ และเมตตาของพระพุทธศาสนา ทรงประกาศละเลิกสังคัมมิชย หันมาดำเนินนโยบายธรรมวิชัย เน้นการสร้างสิ่งสาธารณูปโภคบำรุงความสุข และศีลธรรมของประชาชน อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ ประกาศหลักการแห่งเสรีภาพแบบสมัครสมานทางศาสนาสร้างศิลาจารึกสื่อสารเสริมธรรมแก่ประชาชน ตลอดจนอุปถัมภ์การสังคายนา ครั้งที่ ๓ และส่งสมณทูตไปประกาศพระศาสนาในดินแดนห่างไกล (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ๒๕๕๒, หน้า ๒๕)

เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และได้รับความร่วมมือจากประชาชนเพื่อผลในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และนโยบายทางการเมืองระหว่างประเทศในด้านการปกครองทรงถือว่า พลเมืองของประเทศเดียวกันเหมือนเป็นครอบครัวเดียวกันดังที่ทรงปรารถนาว่า “ประชาชนทุกคนเป็นลูกข้าฯ” เป็นพี่น้องกัน หรือคน โดยสารเรือลำเดียวกัน ชีวิตสุขทุกข์ความเสื่อมความเจริญของเราข้อมเนื่องกันผู้มีภูมิธรรม หรือมีภูมิน้ำใจสูงข้อมไม่นิ่งดูคายไม่เพิกเฉยข้อมจะพยายามชวนช่วยหาทางที่จะปลดเปลื้องช่วยเหลือเพื่อนร่วมชาติ ซึ่งเป็นหนทางที่ทำให้ประเทศชาติมีความเจริญ บ้านเมืองก็จะเจริญรุ่งเรือง และมีความร่มเย็นเป็นสุขสมควรที่ทุกคนจะต้องรับผิดชอบในความทุกข์ยากของประชาชนพลเมืองในชาติเดียวกัน และคิดหาทางช่วยเหลือปลดเปลื้องความทุกข์ยากของพลเมืองทั้งหมด

๑. หลักการและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระเจ้าอโศกมหาราช ดำเนินการเผยแผ่โดยนำเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาใช้ในการเผยแผ่ธรรม จนประสบผลสำเร็จ คือวิธีสอนธรรมของพระพุทธเจ้า เป็นการนำการสื่อสารมาเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ประกาศพระศาสนาเพื่อพัฒนามนุษย์ให้หลุดพ้นจากปัญหาชีวิตตามขีดความสามารถของเขาเองจุดเริ่มต้นแห่งการเผยแผ่ หรือการสื่อสารอาจมีพื้นฐานที่ต่างกัน หากจะกล่าวในอีกแง่มุมหนึ่งของพระพุทธศาสนาแล้ว ถือว่า เป็นการสื่อสารให้

บุคคลอื่นได้ทราบถึงวัตถุประสงค์ ตามแนวนโยบายของพระพุทธเจ้า จนสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคล จากไม่รู้เป็นรู้จากบุญคุณคนธรรมค่า ๒,๕๐๐ กว่าปี มาแล้ว โดยที่พระพุทธองค์ ทรงใช้การสื่อสารเป็นพระอริยะบุคคล พระพุทธศาสนารุ่งเรืองมาจนทุกวันนี้ ก็เพราะการสื่อสารแต่มีการใช้ศัพท์เรียกแตกต่างกันออกไปเป็นธรรมชาติบ้าง การเผยแพร่บ้าง การประกาศพระศาสนาบ้าง (อง.จตุกก. เล่ม ๒๐, ข้อ ๑๓๗, หน้า ๓๘๕) ซึ่งหมายถึง การสื่อสารแต่เป็นการสื่อสารในการเผยแพร่พุทธธรรมของพระพุทธเจ้า

๒. วิธีสอนธรรมของพระพุทธเจ้ามีลักษณะวิเคราะห์

การสอนธรรมของพระพุทธเจ้า ไม่ได้มีวิธีเดียว แต่จำแนกไปตามสถานการณ์ ที่เกี่ยวข้อง สังคิติสูตรแห่งทีมนิกาย (ที. ปา. เล่ม ๑, ข้อ ๒๕๕, หน้า ๒๑๗) ได้แสดงวิธีตอบปัญหาของพระพุทธเจ้า ที่ควรถือว่าเป็นการสอนของพระองค์ไว้ ๔ ลักษณะ ดังนี้

๒.๑ เอกังสลักษณะ

สอนแบบตรงไปตรงมา คือ ยืนยันไปข้างเดียว ว่าสิ่งใดเหมาะ ไม่เหมาะ ควร ไม่ควร เช่น “การไม่คบคนพาล คบแต่บัณฑิต และการบูชาคนควรบูชา นี้เป็นอุดมมงคล” “เราไม่พิจารณาเห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ที่มีโทษมากเหมือนมิจฉาทิฎฐินี้เลย สิ่งที่เป็นโทษทั้งหลาย มีมิจฉาทิฎฐิเป็นอย่างไร”

“เอกบุคคล เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลเพื่อความสุขแก่คนส่วนมากเพื่อความสุขแก่ท้าวและมนุษย์ทั้งหลาย เอกบุคคลนั้นคือใคร ได้แก่ ผู้มีสัมมาทิฎฐิมิทัสนะไม่วิปริต”

๒.๒ ปฏิปุจฉาลักษณะ

สอนโดยการข้อนถามเสียก่อน แล้วจึงตอบ การถาม และการตอบนั่นเอง จะนำไปสู่คำตอบของปัญหา ดังตัวอย่าง การทรงอธิบายความเป็นอนัตตาของขันธ ๕ ระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระสาวก ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเห็นเป็น ไฉน”

“รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง” (ตรัสทีละอย่างจนถึงวิญญาณ)

“ไม่เที่ยงพระเจ้าข้า (อนิจจตา)”

“สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า”

“เป็นทุกข์พระเจ้าข้า (ทุกข์ตา)”

“สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะเห็นสิ่งนั้นว่านั่นเป็นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา ”

“ไม่ควรเห็นอย่างนั้นพระเจ้าข้า (อนัตตา)”

“ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล รูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคตและปัจจุบันทั้งภายในหรือภายนอกหยาบหรือละเอียดเลวหรือประณีต ทั้งที่ไกลหรือใกล้ทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันถูกต้องตามที่มันเป็นว่า

“นั่นมิใช่ของเรา เรามีใช้นั้น นั่นมิใช่ตัวตนของเรา”

การย่อนถามเช่นนี้ ปราภฏทั่วไปในพระไตรปิฎกคัมภีร์พระพุทธศาสนายุคหลัง โดยเฉพาะในมิลินทปัญหา พระนาคเสนได้ใช้ปฏิปจฉาลักษณะสำหรับปัญหาบางข้อ เช่นกัน จนพระเจ้ามิลินท์ผู้ตรัสถามปัญหาเกิดความแจ่มแจ้งอย่างไม่ทรงคาดคิดมาก่อน

ที่จริงเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า ปฏิปจฉาลักษณะเป็นการวิเคราะห์อย่างหนึ่ง เป็นแยกกล่าววิภาษลักษณะที่จะกล่าวในข้อ ๓ ให้ชัดเจนมากขึ้นดังพระพุทธพจน์ที่ยกมาข้างต้น พระพุทธเจ้ามีประสงค์จะให้พระภิกษุเข้าใจว่าขั้น ๕ เป็นอนัตตาจึงทรงตั้งคำถามแยกให้ดูทีละประเด็น ถึงเหตุผลที่ขั้น ๕ ไม่เที่ยง และเป็นทุกข์จนผู้ฟังเกิดความแจ่มแจ้งด้วยตนเองว่าสิ่งใดไม่เที่ยงและเป็นทุกข์ สิ่งนั้นย่อมเป็นอนัตตาไปด้วย

๒.๓ วิภาษลักษณะ

สอนแบบวิเคราะห์ โดยแยกประเด็นให้ชัดเจน เช่น พระพุทธเจ้าตรัสกับอภยราชกุมารถึงวาทที่สมควรตรัสหรือไม่ ๖ แบบ ซึ่งมีใจความดังนี้ว่า

“วาทที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตลาคดไม่กล่าววาทนั้น

วาทที่จริง ที่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตลาคดไม่กล่าววาทนั้น

วาทที่จริง ที่แท้ ประกอบด้วยประโยชน์ แต่ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตลาคดรู้กาลที่จะกล่าววาทนั้น

วาทที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่เป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตลาคดไม่กล่าววาทนั้น

วาทที่จริง ที่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่เป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตลาคดไม่กล่าววาทนั้น

วาทที่จริง ที่แท้ ที่ประกอบด้วยประโยชน์ และเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของผู้อื่น ตลาคดรู้กาลที่จะกล่าววาทนั้น”

จากพระพุทธพจน์ที่ยกมาถ้อยนี้ แสดงว่าจะตรัสวาทที่จริง และที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมในเวลาอันเหมาะสมเท่านั้นส่วนจะถูกใจของใครหรือไม่ ไม่ใช่ประเด็นหลัก

แม้สิ่งที่ผ่านมาทาง ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ก็ทรงสอนให้รู้จักแยกแยะไม่ให้ปิดหู ปิดตาไม่รับรู้อะไรไปเสียทั้งหมดความสำคัญจึงอยู่ที่ให้รู้จักแยกแยะในสิ่งที่รับรู้โดยอาศัยหลักกุศล และอกุศลประกอบการรับรู้อารมณ์จึงจะไม่มีปัญหาพระพุทธพจน์เกี่ยวกับเรื่องนี้มีดังนี้

“สารีบุตร แม้รูปที่รู้ได้ด้วยตา (ตรัสทีละอย่างจนถึงธรรมารมณ์)เรากล่าวเป็น ๒ อย่าง คือ ที่ควรดูและที่ไม่ควรดู ก็มี เมื่อเห็นรูปที่รู้ได้ด้วยตาอย่างใด อกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญยิ่งขึ้น กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมถอย รูปที่รู้ได้ด้วยตาอย่างนี้ไม่ควรดูเมื่อเห็นรูปที่รู้ได้ด้วยตาอย่างใด อกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อมถอยกุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญขึ้นรูปที่รู้ได้ด้วยตาอย่างนี้ควรดู”

หลักการที่กล่าวมาข้างต้นสามารถนำไปใช้ประกอบการพิจารณาในเรื่องของการคบ คน การบริโภคปัจจัย ๔ และการเลือกสถานที่ควรเกี่ยวข้อง เป็นต้นได้ โดยจะขอยกตัวอย่างเรื่อง การคบคนดังนี้

“ดูก่อนสารีบุตร เมื่อคบบุคคลเช่นใด อกุศลธรรมย่อมเจริญยิ่งกุศลธรรมย่อมเสื่อมไป บุคคลเช่นนี้ไม่ควรคบ และเมื่อคบบุคคลเช่นใด อกุศลธรรมเสื่อมไป กุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง บุคคลเช่นนี้ควรคบ”

บางครั้ง พระพุทธเจ้าทรงใช้วิถีชีวิตลักษณะแบบการตีความทางภาษา เพื่อทรงชี้ให้เห็นว่าภาษาที่เข้าใจกันนั้นมาจากความเข้าใจ ไม่ถูกต้อง พระองค์จึงต้องทำความเข้าใจเสียใหม่ ให้ถูกต้องตามข้อเท็จจริง ตัวอย่าง เช่น วรรณะพราหมณ์เชื่อว่าตนเกิดจากปากของพรหม ฉะนั้น การเป็นพราหมณ์จึงเป็น โดยชาติกำเนิด แต่พระพุทธเจ้าทรงอธิบายเสียใหม่ว่า พราหมณ์เกิดจาก กรรมมารดาเช่นเดียวกับวรรณะอื่น ๆ และการได้ชื่อว่าพราหมณ์มาจากการแบ่งงาน (กรรม) ใน สังคมเช่นเดียวกับกษัตริย์ แพศย์ และศูทร หาใช่ได้มาโดยชาติกำเนิดไม่ พระพุทธพจน์เกี่ยวกับ เรื่องนี้มีดังนี้

บุคคลไม่เป็นคนถ้อยเพราะชาติกำเนิด ไม่เป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิดแต่เป็นคน คนถ้อยเพราะกรรม เป็นพราหมณ์เพราะกรรม

พระพุทธพจน์นี้แสดงว่า“กรรม” หรือการกระทำจะเป็นสิ่งตัดสินว่าควรเรียกคนว่า เป็นอะไร เช่นเดียวกับที่เราเรียกใคร ๆ ว่าเป็น ตำรวจ ทหาร ครู อาจารย์ นิสิต นักศึกษา และศิลปิน เป็นต้น ก็ด้วยกรรม (อาชีพ) ของคนเหล่านั้น ไม่เกี่ยวกับชาติกำเนิดแต่อย่างใด

จากคำอธิบายข้างต้น เราสามารถสร้างบทนิยามของ “พราหมณ์” ระหว่างความเข้าใจ ของคนวรรณะพราหมณ์และจากการตีความใหม่ของพระพุทธเจ้า ดังนี้

วรรณะพราหมณ์ : พราหมณ์คือสถานภาพหนึ่งในสังคมที่มาจากชาติกำเนิด

พระพุทธเจ้า : พราหมณ์คือสถานภาพหนึ่งในสังคมที่มาจากกระทำ การตีความ เช่นนี้มีมิติทางจริยธรรมอย่างมีนัยสำคัญยิ่ง เพราะความประพฤติ (พฤติกรรมทางจริยธรรม) ของคน

ขึ้นกับบทนิยาม (ความเข้าใจ) ที่คน ๆ นั้นมีต่อสิ่งที่ตนรู้จัก หากบทนิยามเป็นความจริง จะนำไปสู่การปฏิบัติอย่างถูกต้อง ทั้งต่อตนเอง และผู้อื่นตรงกันข้าม หากไม่ตรงกับความจริงการปฏิบัติผิดย่อมตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จากตัวอย่างที่ยกมา ผู้ที่เข้าใจว่าสถานะของตนได้มาจากชาติกำเนิดย่อมขาดแรงจูงใจที่จะพัฒนาตนเอง หากเป็นสถานะที่สูงส่งกว่าทางสังคมก็อาจจะดูถูกดูหมิ่นผู้มีสถานะทางสังคมที่ต่ำต้อยกว่าตนได้ ตรงกันข้าม หากเข้าใจว่าสถานะเช่นนั้นมาจากการกระทำของตนเอง แรงจูงใจที่จะปรับปรุงพัฒนาตนเองย่อมดีกว่ และความเข้าใจเช่นนี้ยังส่งเสริมความเท่าเทียมระหว่างมนุษย์อีกด้วย เพราะเปิดโอกาสให้การกระทำของคนเป็นตัวตัดสินตัวบุคคลเอง

ตลอดพระชนม์ชีพในการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้า จะทรงนิยมใช้การตีความแบบนี้เสมอ ไม่ว่าจะคำว่า “พรหม” “คบะ” “อัคริ” “อริยะ” “ชัญญ” “อภิกิริยาทนะ” “อุจเฉทวาท” เป็นต้น เพื่อสร้างฐานความคิดหรือบทนิยามในใจที่ถูกต้อง (สัมมาทิฏฐิ) ให้เกิดขึ้น ซึ่งจะเป็ประโยชน์ต่อความก้าวหน้าในทางธรรมต่อไป

ยังมีตัวอย่างอีกมากเกี่ยวกับการสอนแบบวิภาษลักษณะของพระพุทธเจ้า เท่าที่ยกมาแสดงก็น่าจะเพียงพอแล้ว

๒.๔ รูปนียลักษณะ

วิธีสอนด้วยการพักปัญหาไว้ กล่าวคือไม่ทรงตอบ เพราะปัญหานั้นไม่นำไปสู่การพันทุกข์ซึ่งเป็นจุดยืนของพระพุทธศาสนา เช่น ปัญหาว่า โลกเที่ยงหรือไม่ ร่างกายกับวิญญาณ เป็นสิ่งเดียวกันหรือไม่ เป็นต้น เมื่อใดที่ทรงถูกถามปัญหาเช่นนี้ นอกจากจะไม่ทรงตอบแล้ว ขณะเดียวกันนั้น จะทรงชี้ไปที่อริยสัจจ์ ๔ และปฏิจจนสมุปบาทแทน

กล่าวโดยสรุป ที่เรียกว่าวิธีสอนของพระพุทธเจ้ามีลักษณะวิเคราะห์ ก็เพราะจำแนกได้หลายลักษณะ นอกจากนั้นใน ๔ ลักษณะที่กล่าวถึง วิธีที่ ๒ และ ๓ เป็นเรื่องของการสอนแบบวิเคราะห์ โดยเฉพาะ เช่นเดียวกับที่เราไม่ผลไม้มหลายชนิด แต่มังคุดเป็นหนึ่งในบรรดาผลไม้ ที่บางคนอาจจะให้ความสนใจเป็นพิเศษเพราะเป็นราชินีของผลไม้

๓. พุทธวิธีการสื่อสาร (Communication in the Buddhist)

การสื่อสารที่มีมาแต่ครั้งพุทธกาลนั้นในการประกาศหรือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าพระพุทธองค์ทรงใช้การสื่อสารเป็นหลักโดยพิจารณาได้จากหลักฐานที่ปรากฏในพระวินัยปิฎกมหาวรรคเล่ม ๔ ซึ่งเมื่อพระพุทธเจ้าเมื่อทรงตรัสรู้แล้วได้เสด็จจาริกไปโปรดพระปัญจวัคคีย์ซึ่งเคยไปเฝ้าปรนนิบัติพระพุทธองค์และได้ลาไปอยู่ ณ อสิปตนมฤคทายวันก่อนที่พระองค์จะตรัสรู้พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร อยู่ธรรมจักขุ (ดวงตาเห็นธรรม) อันปราศจากธุลีปราศจากมลทิน ได้เกิดแก่ พระโกณฑัญญะ (หนึ่งในพระปัญจวัคคีย์ ๕ รูป) ว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวง มีความดับเป็นธรรมดา” ๕ หมายความว่า ท่านได้

บรรลุลักษณะเปลี่ยนภาวะจากพระภิกษุธรรมดา กลายมาเป็นพระอริยบุคคลทันที จึงแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จแห่งการประกาศพระศาสนา หรือการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธองค์ ที่ได้อุบัติขึ้นแล้วในบัดนั้น ซึ่งเป็นการ หมายถึง พระพุทธเจ้าทรงใช้การสื่อสารในการเผยแผ่ธรรมะได้อย่างมีประสิทธิภาพผลแล้วนั่นเอง ในการนี้เพื่อให้มองเห็นถึงพุทธวิธีการสื่อสารได้ชัดเจน

๔. หลักธรรมและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช

วิธีการเผยแผ่ธรรมของพระเจ้าอโศกมหาราช ถือเป็นปรัชญาพื้นฐานที่เป็นองค์ประกอบของหลักการ และวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีอยู่ ๓ ประการ ได้แก่

๔.๑ ผู้แสดงธรรม หมายถึง พระเจ้าอโศกมหาราช

๔.๒ ส่วนหลักธรรม หมายถึง การนำเอาหลักธรรมของพระพุทธเจ้าที่เป็นปรัชญาพื้นฐานในการแก้ปัญหาชีวิตที่พระเจ้าอโศกนำมาเผยแผ่สั่งสอน

๔.๓ ประชาชน หมายถึง พุทธศาสนิกชน และประชาชนทั่วไป

พระธรรม แปลว่า สภาพที่ทรงไว้ หรือสิ่งที่ทรงความเป็นตัวของตัวเองไว้ และทรงคุณสมบัติของตนเองไว้ หมายถึง สิ่งที่ดีงามคุณความดี ความจริง ความถูกต้องตามหลักปฏิบัติทางศาสนา (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), ๒๕๔๘, หน้า ๗๕) นี่คือ พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงไว้ในพระไตรปิฎก มีทั้งสิ้น ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ทั้งที่เป็นกุศลธรรม อกุศลธรรม และอัปยาคธรรมเมื่อย่อกลงแล้วเรียกว่าไตรสิกขา คือ สิล สมาธิ ปัญญา (ถ.นิ. เล่ม ๑๖, ข้อ ๓๗, หน้า ๗๕) เป็นสิ่งที่พุทธบริษัทจำสืบกันมา ดังนั้น หลักธรรมที่พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงนำมาเผยแผ่นั้น เป็นหลักธรรมที่มีความถูกต้อง ตามหลักพุทธธรรมที่พระองค์ทรงนำมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาชีวิต และเพื่อให้ทันกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับสังคมในขณะนั้น เป็นการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า “ปัญหาชีวิต” ที่มนุษย์จะต้องประสบอย่างแน่นอนไม่ว่ามนุษย์จะต้องการหรือไม่ก็ตามทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า “ความทุกข์” หากมนุษย์ต้องการจะหลุดพ้นจากปัญหาชีวิตเหล่านี้ ก็ต้องยอมรับความจริงข้อนี้ และพร้อมที่จะเผชิญหน้าหาวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ด้วยปัญญา ที่เกิดจากความรู้อย่างเข้าใจซึ่งพัฒนาขึ้นในตัวของมนุษย์เอง

พระเจ้าอโศกมหาราช ถือเป็นบุคลากรที่มีฝีมือการเผยแผ่ในระดับการกำจัดกิเลสนั้นก็ไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะผู้ที่สอนผู้อื่นได้ในระดับนี้ นอกจากจะต้องฝึกตนเองให้เป็นต้นแบบการดำเนินชีวิตและต้นแบบการรักษาศีลแล้ว สิ่งที่เขาไม่ได้เลยก็คือ ต้องเป็นต้นแบบการฝึกสมาธิเพื่อการเข้าถึงธรรมอย่างเอาชีวิตเป็นเดิมพันอีกด้วย โดยผู้ที่ทำหน้าที่เผยแผ่จะต้องปฏิบัติตนอย่างทุ่มเทตามแนวทางที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงได้กำหนดไว้ในโอวาทปาฏิโมกข์ที่ว่า

๑. อนุปวาโท คือ ห้ามกล่าววาจาว่าร้ายล่วงเกินผู้หนึ่งผู้ใดในประเทศนั้น ๆ ไม่ว่าเด็ก ผู้ใหญ่ หญิงหรือชาย

๒. อนุปมาโต คือ ห้ามทำร้ายเบียดเบียนใคร ๆ แม้แต่สัตว์

๓. ปาฏิโมกฺเข จ สังวโร คือ ตั้งใจรักษาศีล และมารยาทของตน ตลอดจนกฎหมายอย่างเคร่งครัด

๔. มตฺตณฺณตา จ ภคตฺสฺมี คือ ต้องเป็นต้นแบบการใช้ปัจจัย ๔ ในการดำเนินชีวิต ด้วยความประหยัด และตามความจำเป็น

๕. ปนฺตณฺจ สยนาสนํ คือ ต้องระมัดระวังในการเข้าไปอยู่อาศัยตลอดจนพักค้างในสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งต้องเหมาะสมแก่ ผู้ทรงศีล ไม่ไปในสถานที่ไม่ควรไป (อโคจร) เพราะแม้ไม่ผิดกฎหมาย แต่ผู้คนในสังคมอาจตำหนิตืดเบียนเอาได้

๖. อธิจิตฺเต จ อาโยโค คือ ต้องตั้งใจฝึกสมาธิอย่างเอาชีวิตเป็นเดิมพัน เป็นประจำทุกวัน โดยเฉพาะเมื่อถึงกำหนดเวลานั่งสมาธิ ในแต่ละวันห้ามมีข้อแม้เงื่อนไขไปทำอย่างอื่นโดยเด็ดขาด

ผู้ที่ปฏิบัติตนในแต่ละวันตามนี้ เท่านั้น จึงจะสามารถเป็นนักเผยแผ่ได้ เพราะเมื่อผู้คนใน ท้องถิ่นเห็นข้อวัตรปฏิบัติเช่นนี้แล้วเขาขอมเชื่อถือว่า บุคคล ท่านนี้สามารถเป็นครูสอนศีลธรรม และวิธีกำจัดกิเลสให้แก่เขาได้จริง เพราะได้ปฏิบัติตนเป็นต้นแบบทั้งในการดำเนินชีวิต การรักษาศีล และการทำภาวนาได้จริง ทำให้เขาเกิดความเชื่อถือว่า พระพุทธศาสนามีคุณค่าต่อชีวิตของเขาจริง และนั่น คือ โอกาสที่จะเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าไปสู่คนท้องถิ่น ได้สำเร็จ

จากจารีกถ โศก สิ่งที่สำคัญ คือ พระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ทรงเป็นผู้ที่สามารถโน้มน้าวใจของบุคคลอื่นให้คล้อยตามได้ อย่างสนิทใจ ดังทฤษฎีการ โน้มน้าวใจหมายถึงการสื่อสารเพื่อจูงใจชี้แนะและชักชวนให้บุคคลทำตามในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยอาศัยกระบวนการสื่อสารเป็นเครื่องมือในการ โน้มน้าวใจโดยมุ่งไปที่เป้าหมายคือผู้รับสารสถานการณ์ข่าวสารและช่องทางในการรับสารในการสื่อสารเพื่อการ โน้มน้าวใจแต่ละครั้งนั้นจะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ ๔ อย่าง คือ

๑. ผู้ส่งสาร

๒. สาร

๓. ส่งผ่านช่องทางการสื่อสารและ

๔. ผู้รับสารจะปรากฏอยู่ในทุกสภาพการณ์ของการสื่อสาร

การสื่อสารเพื่อโน้มน้าวใจว่า คือ วิธีการที่มนุษย์พยายามจะมีอิทธิพลเหนือพฤติกรรมของบุคคลอื่นเป็นความพยายามโดยจงใจของคน ๆ หนึ่ง หรือหลายคน หรือสถาบันใน การที่จะเปลี่ยนแปลงทัศนคติความเชื่อ ค่านิยม และพฤติกรรมของบุคคลอื่น โดยกล่าวสรุปว่า การโน้มน้าวใจมีลักษณะ ดังนี้

๑. ผู้โน้มน้าวใจมีความตั้งใจที่จะมีอิทธิพลบางประการเหนือผู้ถูกโน้มน้าวใจ

๒. โดยปกติผู้ถูกโน้มน้าวใจจะมีทางเลือกมากกว่าหนึ่ง และผู้โน้มน้าวใจจะพยายามชักจูงผู้ถูกโน้มน้าวใจให้ยอมรับทางเลือกที่ตนเสนอ

๓. สิ่งที่ผู้โน้มน้าวใจต้องการ คือ การเปลี่ยนแปลง หรือการสร้างหรือการดำรงไว้ซึ่งความเห็นคือทัศนคติค่านิยม และความเชื่อของผู้ถูกโน้มน้าวใจซึ่งจะส่งผลกระทบต่อปัจจัยอื่นอันได้แก่อารมณ์พฤติกรรม เป็นต้น

ทั้งนี้หากพิจารณาดังกล่าวแล้ว เราจะมองเรื่องการโน้มน้าวใจได้หลาย ๆ ประเด็นดังนี้

๑. การโน้มน้าวเป็นทั้งกิจกรรม (Act) และเป็นทั้งกระบวนการ (Process) การโน้มน้าวใจเป็นกิจกรรมเมื่อเราได้กระทำการเสร็จแล้ว (จะสำเร็จหรือไม่ก็ตาม) การโน้มน้าวใจถือเป็นกระบวนการเมื่อเราพิจารณาถึงองค์ประกอบของมันอันได้แก่แหล่งสาร หรือผู้ส่งสาร สารช่องทางสื่อผู้รับสารปฏิกริยาตอบกลับ และสภาพการณ์ของการสื่อสาร

๒. การโน้มน้าวใจ (Persuasion) และการข่มขู่ (Coercion) ถือว่าเป็นกระบวนการต่อเนื่องกัน (Continuum) แต่อยู่กันคนละปลายขั้วมีระดับ (Degree) ของความรุนแรงต่างกันแต่ไม่ใช่คนละชนิดกัน

๓. การโน้มน้าวใจทำให้เปลี่ยนความเชื่อทัศนคติ และบางครั้งอาจเปลี่ยนพฤติกรรมได้ซึ่งเป็นขั้นที่ยาก และสลับซับซ้อนอย่างไรก็ตามการโน้มน้าวในอาจจะไม่ประสบผลสำเร็จใด ๆ เลยก็เป็นได้

๔. การโน้มน้าวใจบางครั้งกระทำโดยความตั้งใจ และบางครั้งกระทำโดยความไม่ตั้งใจแต่ที่หนังสือเรียนนี้จะเน้น คือ การโน้มน้าวใจที่ผู้สื่อสารตั้งใจเน้นกระทำแก่ผู้รับสาร

๑. องค์ประกอบขั้นพื้นฐานในการโน้มน้าวใจ

๑.๑ มองจากภายนอกของผู้รับสารองค์ประกอบในการโน้มน้าวใจมีอยู่ ๔ ประการ คือ

๑.๑.๑ ความแตกต่างภายในผู้ส่งสารผู้ส่งสารแต่ละคนมีปัจจัยต่าง ๆ กัน ซึ่งทำให้มีความน่าโน้มน้าวใจไม่เหมือนกัน อาทิ ความน่าเชื่อถือ อำนาจทางสังคมบทบาทในสังคมสัมพันธภาพกับผู้รับสาร และลักษณะทางประชากรอื่น ๆ เช่น อายุ เพศ อาชีพ

๑.๑.๒ ความแตกต่างภายในสาร สารแต่ละชิ้นจะมีความน่าโน้มน้าวใจแตกต่างกันการพูด หรือการเขียนมีความน่าโน้มน้าวใจไม่เหมือนกันความแตกต่างในหัวข้อ หรือเนื้อหาของสารลักษณะของการโน้มน้าวใจที่ใช้การจัดเรียงเรียงสารข้อโต้แย้งที่ใช้ภาษาตลอดจนลักษณะของท่วงทำนองลีลา

๑.๑.๓ ความแตกต่างของสื่อ ความน่าไว้น้ำใจของสารจะแตกต่างกันเมื่อเป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลเปรียบเทียบกับสื่อสารโดยผ่านสื่อ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น

๑.๑.๔ ความแตกต่างภายในสภาพการณ์สภาพการณ์ที่มีบุคคลหนึ่ง บุคคลใด หรือขาดบุคคลหนึ่ง บุคคลใด ความคุ้นเคย หรือไม่คุ้นเคยของผู้รับสารต่อสภาพการณ์หนึ่ง ๆ การมีตัวเร้าบวก หรือลบ ในสภาพการณ์ เช่น การ โน้มน้ำใจให้บริจาคเงิน โดยมีสื่อมวลชนคอยถ่ายภาพรายล้อมอยู่อาจจะเป็นตัวเร้าบวกในการโน้มน้ำใจก็เป็นได้

๑.๒ สำหรับตัวผู้รับสารเอง การที่ผู้รับสารคนหนึ่ง ๆ จะมีความละเอียดอ่อน (Susceptible) ต่อการถูกโน้มน้ำใจเพียงใดอาจพิจารณาได้จาก

- ลักษณะของประชากร ได้แก่ เพศ อายุ เชื้อชาติ การศึกษา อาชีพ
- ทรรศนะ และทัศนคติ
- ความรู้ซึ่งผู้รับสารมีเกี่ยวกับสารนั้น ๆ
- ลักษณะด้านอารมณ์

๒. สิ่งที่มีผลต่อการโน้มน้ำใจ

นักการสื่อสารนั้น นอกจะต้องคำนึงถึงข้อพิจารณาต่าง ๆ ในการสื่อสารโน้มน้ำใจ ดังที่ได้กล่าวแล้วนั้น นักการสื่อสารยังต้องคำนึงถึงปัจจัยของผู้รับสาร ที่จะมีผลต่อการโน้มน้ำใจ โดยทั่วไป คือ

๒.๑ ลักษณะบุคคล เช่น การศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจสังคม และสภาพแวดล้อม บุคคลที่มีการศึกษามีแนวโน้มที่ยอมรับฟังข้อมูล และคิดหาเหตุผลมากกว่าผู้มีการศึกษาน้อยผู้ ฐานะทางเศรษฐกิจดีจะมองเหตุการณ์กว้างไกล ได้มากกว่า เพราะฉะนั้น พื้นฐานของบุคคลสำคัญ สำหรับการที่จะโน้มน้ำใจ

๒.๒ ประโยชน์ของสิ่งที่นำเสนอสิ่งไหนจงใจ มากกว่าให้ประโยชน์ในการปฏิบัติ มากกว่าบุคคล อาจจะรับปฏิบัติตามโดยถือประโยชน์สูงสุด ทั้งที่อาจจะไม่เห็นด้วยกับสิ่งนั้น

๒.๓ ความเชื่อมั่นในตนเอง ผู้ที่มีความมั่นใจในตนเองสูง การ โน้มน้ำใจจะยากกว่า ต้องใช้ความพยายาม ในการให้ข้อมูล และใช้เวลาแต่จะมีข้อดีกว่าผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตนเองจะยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น แม้จะขัดแย้งกับความคิดเห็นของตน ซึ่งต่างจากผู้ที่มีความมั่นใจในตนเองต่ำจะรับเฉพาะความคิดเห็นข้างเดียวกับตนเองเท่านั้น จะไม่ยอมรับในสิ่งที่ตรงข้ามหรือสิ่งที่ขัดแย้งกับตนเอง

๒.๔ การรับรู้ดั้งเดิม ถ้าบุคคลรับรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งมากพอแล้ว จะไม่สนใจสิ่งนั้น อีกหากไม่ใช่ของใหม่กว่า ฉะนั้น การ โน้มน้ำใจต้องนำเสนอเรื่องราว หรือข้อมูลใหม่ ๆ เสมอ หากเป็นของเก่าก็ต้องทำดูเสมือนเป็นสิ่งใหม่กว่าด้วยลีลาใหม่ซึ่งจะขึ้นอยู่กับเทคนิคการนำเสนอ

๒.๕ บุคลิกภาพส่วนบุคคล ผู้มีบุคลิกภาพแบบเผด็จการแบบอำนาจนิยม จะไม่มีความยืดหยุ่น และจะสื่อสารโน้มน้าวใจได้ยากมาก บุคคลกลุ่มนี้จะได้รับรู้จากผู้ส่งสาร ที่เหนือกว่า เป็นที่น่าเชื่อถือมากกว่า เท่านั้น ส่วนผู้ที่มีใจกว้างมองโลกในแง่ดีจะโน้มน้าวใจได้ง่าย ยินดีจะรับฟังและปฏิบัติตาม แต่ผู้มีใจแคบมองโลกในแง่ร้ายจะไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นใหม่ ซึ่งนับได้ว่าเป็นผู้ที่โน้มน้าวใจได้ยากกว่า

๓. ความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสาร

ความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสาร ได้มีการศึกษาโดยนักวิชาการสื่อสารที่สำคัญหลายคน ความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสารนั้น อริสโตเติล ได้กล่าวถึงเมื่อ ๒๐๐๐ ปีที่แล้วว่าบุคลิกของผู้พูดเป็นสาเหตุสำคัญของการโน้มน้าวใจ โดยการพูดโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อผู้ฟังไม่รู้จริงในเรื่องที่ฟังหรือความเห็นที่ถูกแบ่งแยกเมื่อนั้นผู้พูดมีความหมายมากการโน้มน้าวใจด้วยบุคลิกมาจากเหตุ ๓ ประการ คือ

๓.๑ ผู้พูดต้องเป็นผู้มีสติปัญญาลึกซึ้งมีไหวพริบไหวพริบปัญญาทอปรด้วยวิจารณ์ญาณอย่างดี(Intelligence)

๓.๒ ผู้พูดต้องแสดงให้เห็นว่ามีความปรารถนาดีต่อผู้ฟังมีความตั้งใจจริงที่จะรักษาประโยชน์ให้ (Good will)

๓.๓ ผู้พูดต้องแสดงให้เห็นว่าเป็นผู้มีนิสัยดีมั่นอยู่ในศีลธรรม (Good Character) คือเป็นผู้รักความยุติธรรมกล้าหาญยับยั้งชั่งใจเมตตากรุณาโอบอ้อมอารีเสรีนิยมสุภาพสุขุมรอบคอบพูดจริงทำจริงรักษาคำพูด (อรวรรณ ปีถันท์โอวาท, ๒๕๓๗, หน้า ๑๒-๒๔)

๔.๑.๒ ทรงอุปถัมภ์การทำตบตีสังคายนาและการส่งสมณทูตไปประกาศพระศาสนา

ในการสังคายนา ครั้งที่ ๓ พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองด้วยความอุปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อพระองค์เสวยราชย์ได้เป็นปีที่ ๘ ตลอดทั้งให้การอุปสมบทพระราชโอรสพระราชธิดา เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา ทรงมีพระราชดำริที่จะเผยแผ่พระศาสนาไปยังประเทศต่าง ๆ ด้วยการจัดส่งพระสมณทูต ๘ สาย พร้อมกับอัญเชิญกัจฉินศรีมหาโพธิ์เป็นเครื่องบรรณาการ พุทธบูชาทำให้สมณทูตมีความสะดวกสบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ครั้งนั้น ซึ่งมีต้นศรีมหาโพธิ์เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา (วิ.ม. เล่ม ๑, ข้อ ๔๒, หน้า ๕๕)

ในสมัยพุทธกาลพระสาวกถือว่าเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ให้เข้าถึงประชาชนโดยพระสาวกแต่ละองค์มีเทคนิคและวิธีการสร้างศรัทธาให้เกิดกับประชาชนแตกต่างกันออกไป เช่น พระอัสสชิ ตำรวมระว่างอินทรีขี้ดิน บิณฑบาตอยู่นอกเมืองราชคฤห์ วันหนึ่ง อุปติสสะ (พระสารีบุตร) ได้เห็นอาการสำรวมระว่างเกิดความเลื่อมใสจึงตามไป เพื่อสอบถามธรรมว่า “ท่านบวชเพราะธรรมของใคร ใครเป็นศาสดาของ

ท่าน” ตอบว่า “ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตเจ้าตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และตรัสความ
ดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้” พระอัสสชิมีลักษณะบุคลิกภาพเรียบร้อย
สร้างศรัทธาเป็นผู้พูดน้อยตรงประเด็นทำให้อุปนิสัยขึ้นชอบ และเกิดศรัทธาเลื่อมใส (ที.ม. เล่ม
๑๐, ข้อ ๕๐, หน้า ๕๐)

ในสมัยต่อมา นิโครธสามเณร ผู้มีอินทรีย์สงบทอดสายตาต่ำเดินผ่านหน้าพระลาน
พระเจ้าอโศกมหาราช เกิดความเลื่อมใสได้ฟังธรรมโดยพิสดารเมื่อทรงคลายข้อสงสัย ทำให้การเผย
แผ่พระพุทธศาสนาในยุคนั้น เจริญรุ่งเรืองที่สุด เหล่านี้เป็นเทคนิคในวิธีการเผยแผ่ด้านบุคลิกภาพ
และการกล่าวธรรมโดยพิสดารของนิโครธสามเณร

ซึ่งเป็นคุณสมบัติตามแนวโอวาทปาฏิโมกข์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาถือเป็นหัวใจ
สำคัญที่พระสาวกจะต้องปฏิบัติตาม ซึ่ง พระพุทธองค์ได้ตรัสโอวาทปาฏิโมกข์ แก่ภิกษุในวัน
มาฆบูชา ณ วัดเวฬุวันมหาวิหาร ในแคว้นมคธ โดยมีหลักการอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. คุณสมบัติเฉพาะตัวตามพระโอวาทปาฏิโมกข์ พระคาถาที่ ๑ ตรัสไว้ว่า

“ความอดทน คือ ความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ตรัสว่า
นิพพานเป็นบรมธรรม ผู้ทำร้ายผู้อื่นไม่ถือว่าเป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนผู้อื่นไม่ถือว่าเป็นสมณะ”

พระธรรมทูตนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องยึดมั่นอยู่ในอุดมการณ์ ๔ ประการ คือ

๑.๑ มีขันติธรรมมีความอดทนต่อความลำบาก ความตรากตรำไม่บ่นขี้จู้จุกจิก
มีความอดกลั้นต่อกิเลส ไม่แสดงกิเลสอวดชาวบ้าน เป็นผู้ใจเย็นสุขุมรอบคอบเก็บอารมณ์เก่ง

๑.๒ ไม่นินทาใคร ถ้ามีความจำเป็นจะต้องพูดถึงความไม่ดีของคนอื่นก็พูดเพื่อ
หาทางแก้ไข

๑.๓ ไม่เบียดเบียนใคร ไม่กระทบกระทั่งใคร บำเพ็ญตนเป็น “อิตถจารีบุคคล”

๑.๔ มีสมณสัญญาคือความสำนึกรู้ตัวอยู่เสมอว่า “เราเป็นสมณะเป็นผู้สงบ
ระงับเราเป็นพระเป็นผู้ประเสริฐเราเป็นปูชนียบุคคลเป็นผู้ที่ควรหวั่นไหวคารพนับถือบูชา”

๒. เป้าหมายหรือกรอบในการเผยแผ่ ตามนัยพระบาลีพุทธพจน์พระโอวาทปาฏิโมกข์
พระคาถาที่ ๒ ตรัสสอนว่า พระธรรมทูตนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องยึดหลัก ๓ ประการ คือ

๒.๑ การไม่ทำบาปทั้งปวง

๒.๒ การทำกุศลให้ถึงพร้อม

๒.๓ การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว นี่คือ คำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

๓. หลักการในการสร้างสัมพันธ์กับสังคม ตามนัยพระบาลีพุทธพจน์ พระโอวาทปาฏิ
โมกข์ พระคาถาที่ ๓ ตรัสสอนว่าการไม่กล่าวร้ายผู้อื่นการไม่เบียดเบียนผู้อื่น การสำรวมใน

ปาฏิโมกข์ การเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด การประกอบความเพียรใน
อธิจิต นี่คือ คำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

พระธรรมทูตนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องประพฤติปฏิบัติตนดำรงมั่นอยู่ในวิธีการ
ประกาศพระศาสนาของพุทธสาวก ๖ ประการ คือ

๓.๑ ไม่ด่าหาหนิติเตียนใคร

๓.๒ ไม่เบียดเบียนใคร

๓.๓ สำนวมระวังเคร่งครัดต่อพระวินัยพุทธบัญญัติแต่ไม่ใช่เคร่งเครียด

๓.๔ ไม่เป็นผู้เห็นแก่ปากท้อง ไม่เป็นผู้เห็นแก่กินยึดถือ

๓.๕ ยินดีพอใจอยู่ณสถานที่สงบสงัด

๓.๖ มีความขยันหมั่นเพียรในการเจริญสมาธิภาวนา (พระธรรมทูตสาย
ต่างประเทศรุ่นที่ ๕, ๒๕๔๐, หน้า ๓๑-๓๓)

โอวาทปาฏิโมกข์นี้ ถือเป็นคุณสมบัติหลักการ และวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ
พระพุทธองค์ที่ได้วางรากฐานไว้เพื่องานพระศาสนาอย่างแท้จริง

วิธีการเผยแผ่ โอวาทปาฏิโมกข์ที่พระพุทธองค์ทรงใช้เป็นผลสำเร็จ โดยเฉพาะส่วน
สุดท้าย คือ อนุปวาโท อนุปมาโต ไม่ว่าร้ายใคร ไม่กระทบกระทั่งใคร พระธรรมทูตจะต้องเป็นมิตร
กับทุกฝ่าย จงเป็นคนปากช้าแต่หูตาไว พุคน้อยทำให้มาก ดูให้มากนิ่งให้มาก ปาฏิโมกข์ จ สัมโ
สัณณการักษาวินัยให้มากที่สุด มคตญญุต จ ภคตสฺสมี รู้ประมาณในการรับ การบริโภคอาหาร
ปนุตถ จ สยนาสน์ อยู่น่าย และสุดท้าย สำคัญที่สุด คือ อธิจิตเต จ อาโยโค เป็นการทำความเพียรทาง
จิต อยู่ด้วยอารมณ์กรรมฐานอย่างเอาจริงเอาจัง ฝึกความอดทนให้มาก เพราะนั่นเป็นหนทางให้
บรรลุเป้าหมาย หรืออุดมการณ์อันสูงส่งของพระธรรมทูต

โอวาทปาฏิโมกข์สามารถจัดเข้าในด้านต่าง ๆ ได้ ๓ ด้าน ดังนี้

๑. ด้านบุคลิกภาพ พระธรรมทูตจะต้องเป็นผู้มีความอดทน ไม่แสดงกิริยาท่าทีอัน
จะทำให้เสียบุคลิกภาพ “ความอดทน คือ ความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง” เป็นผู้รู้จักข่มจิตในการ
ปฏิบัติหน้าที่ไม่เห็นแก่ความยากลำบากยอมตรากตรำทำงานเพื่อพระศาสนา

๒. ด้านคุณธรรม พระธรรมทูตจะต้องเป็นผู้มีคุณธรรมเป็นอุดมคติประจำตัว ซึ่ง
คุณธรรมลักษณะพื้นฐานของพระธรรมทูต ในโอวาทปาฏิโมกข์ “การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศล
ให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว” ถือเป็นคติประจำตัว ที่พระธรรมทูตไม่ทำบาปด้วยกาย
วาจา และใจ เป็นผู้ทำแต่ความดีสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตน และผู้อื่น เป็นผู้มึจิตใจเบิกบานมีความ
เมตตาปราณีต่อทุกคนมีความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์

๓. ด้านการดำเนินชีวิต พระธรรมทูตจะต้องดำเนินชีวิตเป็นแบบอย่างแก่ประชาชนมีชีวิตแบบเรียบง่าย ไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่นเป็นผู้สำรวมระวังในการบริโภคใช้สอยเสนาสนะ ยกตัวอย่าง เช่น พระขทิรวนิยเววตะ เป็นผู้ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความสัจดี ไม่เบียดเบียนใครมีแต่แผ่เมตตาธรรมให้แก่ บุคคลอื่น (บรรจบ บรรณรุจิ, ๒๕๔๔, หน้า ๑๔๕) ซึ่งเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของพระธรรมทูต โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่างที่พระสาวกควรนำมาเป็นแบบอย่าง ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระพุทธองค์มีคุณสมบัติภายนอก อันประกอบด้วย มหาบุรุษลักษณะ ๓๒ อานุพยัญชนะ ๘๐ เป็นคุณสมบัติที่เนื่องอยู่ในตัวพระพุทธองค์ทรง มีพระกำลังกาย และกำลังประสาทดี ทรงมีพระพักตร์ที่เอิบอิ่มอยู่เสมอ ทรงมีพระสุรเสียงไพเราะชัดเจนกังวาน และนุ่มนวล ทรงมีสติในการเผยแผ่ที่ชัดเจนแจ่มแจ้ง ชักจูงให้เห็นจริงเร้าใจให้แก้ตัวกล้า บังเกิดกำลังใจปลุกใจให้มีอุตสาหะที่แข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก ขโลมจิตใจให้ชุ่มชื่นร่าเริงเบิกบานฟัง ไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ และทรงสร้างบรรยากาศในการสนทนาธรรม และการฟังธรรมโดยผู้ฟังไม่รู้สึกรู้สึกเบื่อหน่าย นอกจากนั้น พระสาวกที่ได้รับการยกย่องว่ามีคุณสมบัติควรเป็นพระธรรมทูต ยกตัวอย่าง เช่น พระลลิตกฤททิตยยะ เป็นผู้มึเสียงไพเราะคนฟังเกิดความหลงใหลอยากฟังอีก ถือเป็นประโยชน์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระธรรมทูตควรมีคุณสมบัติ ดังนี้

๑. สัมปรีติธรรม หมายถึง ธรรมของสัตบุรุษธรรมของคนดีธรรมของท่านผู้รู้พระสาวกผู้ที่มีคุณธรรมเหล่านี้ ทำให้การทำงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่

๑.๑ ชัมมัตญญาตา รู้หลัก และรู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริงของธรรมชาติรู้หลักการกฎเกณฑ์ แบบแผน หน้าที่ ซึ่งจะเป็เหตุให้กระทำการ ได้สำเร็จผลตามความมุ่งหมาย

๑.๒ อัตถัญญาตา รู้ความมุ่งหมาย และรู้จักผล คือ รู้ความหมาย และความมุ่งหมายของหลักธรรมหรือหลักการกฎเกณฑ์หน้าที่รู้ผลที่ประสงค์ของกิจที่จะต้องทำ

๑.๓ อัตถัญญาตา รู้จักตน คือ รู้ฐานะภาวะเพศ กำลังความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ของตนตามเป็นจริงเพื่อประพฤติได้เหมาะสม และให้เกิดผลดี

๑.๔ มัตถัญญาตา รู้จักประมาณ คือ รู้จักความเหมาะสมในงานที่ทำ

๑.๕ กาลัญญาตา รู้จักกาล เช่น รู้ว่าเวลาไหนควรทำอะไร รู้จักเวลาทำงานเวลาพักผ่อน เป็นต้น

๑.๖ ปริสัญญญา รู้จักชุมชน คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมชน รู้จักมารยาทระเบียบวินัย ขนบธรรมเนียมประเพณี และข้อควรรู้ควรปฏิบัติอื่น ๆ ต่อชุมชนนั้น ๆ

๑.๗ ปุคคลัญญตา รู้จักบุคคล คือ รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยอาศัยความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น เพื่อปฏิบัติต่อผู้นั้น โดยถูกต้อง เช่น ควรจะคบหรือไม่ จะเกี่ยวข้อง จะใช้ จะยกย่อง จะตำหนิ หรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไร จึงจะได้ผลดี เป็นต้น เมื่อกล่าวโดยสรุป คือ รู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชน และรู้บุคคล (ที.ปา. เล่ม ๑๑, ข้อ ๓๓๐, หน้า ๓๓๓)

๒. หลักกัลยาณมิตร หมายถึง ความเป็นกัลยาณมิตร เป็นผู้แนะนำแนวทางดำเนินชีวิต แก่ประชาชนเป็นหน้าที่ของพระธรรมทูต จะต้องนำหลักธรรมมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินงานพระธรรมทูต เป็นผู้นำแสงสว่างมาสู่ประชาชนในถิ่นต่าง ๆ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัยย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิต ฉนฺได ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตรก็เป็นตัวนำเป็นบุพนิมิตเพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ฉนฺนํ” เมื่อพระธรรมทูตไปในสถานที่ใด จะต้องมีการกัลยาณมิตร เพื่อจะไปแนะนำประชาชนได้ทุกคนชั้น ทำหน้าที่เป็นพระสาวกเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งองค์ประกอบของหลักกัลยาณมิตรมี ๗ ประการ คือ

๒.๑ ปิโย

เป็นผู้ที่น่ารัก สร้างความคุ้นเคย สนิทสนม กับประชาชนทุกหมู่เหล่าให้คำปรึกษาในเรื่องต่าง ๆ ได้

๒.๒ ครุ

เป็นผู้นำเคารพเลื่อมใสประพฤติเป็นแบบอย่างประชาชนมีความหนักแน่นในเรื่องราวต่าง ๆ เป็นผู้รับฟัง และแนะนำได้

๒.๓ ภาวะนีโย

เป็นผู้น่ายกย่อง มีความประพฤติเรียบร้อยเป็นที่รักของชุมชนเป็นผู้มีภูมิธรรมทั้งทางโลกและทางธรรม

๒.๔ วัตตา จะ

เป็นผู้มีเหตุผลสามารถ แนะนำเหตุผล แก่ประชาชนได้ทุกโอกาส เมื่อประชาชนสงสัยอะไรพระธรรมทูตสามารถนำเหตุผลมาชี้แจงได้ชัดเจน

(๕) ว่าจะนิกขโม

เป็นผู้ทนต่อคำวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ ได้ พร้อมจะรับฟังคำชี้แนะมาปรับปรุงให้เข้ากับชุมชนท้องถิ่น

(๖) คัมภีร์ญจะ กะถัง กัตตา

เป็นผู้มีความรู้แจ่มแจ้งสามารถตอบข้อสงสัยให้แก่ประชาชนได้

(๗) โน จัฎฐาเน นีโยชะเย

พระธรรมทูตไม่เป็นผู้แนะนำไปในทางเสียหาย อันเป็นหนทางแห่งความเสื่อม (อง.สตุตท. เล่ม ๒๓, ข้อ ๓๗, หน้า ๕๗)

ดังนั้น งานของพระธรรมทูตนั้นเป็นงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา ที่จะต้องช่วยกันทำให้สำเร็จ โดยพระพุทธองค์ได้กำหนดคุณสมบัติของพระธรรมทูตไว้ เพื่อให้พระสาวกใช้เทียบเคียงเป็นแนวทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังพระพุทธดำรัส ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๘ ประการ ควรทำหน้าที่ทูตได้ ดังนี้

๑. รู้จักฟัง เป็นผู้รู้จักฟังความคิดเห็นของผู้อื่นเพื่อนำมาเป็นแนวทางปฏิบัติ
๒. สามารถพูดให้ผู้อื่นฟัง ได้เป็นผู้สามารถพูดธรรมให้ผู้อื่นฟังได้ด้วยวิธีการแนะนำ
๓. ใฝ่ศึกษาเป็นผู้รู้จักแสวงหาความรู้ด้านการศึกษายู่ตลอดเวลา
๔. ทรงจำได้ดีเป็นผู้มีความจดจำเรื่องราวต่าง ๆ ได้อย่างแม่นยำ และถูกต้องตามความเป็นจริง
๕. เป็นผู้รู้ได้เข้าใจชัดเป็นผู้รู้ความหมายของสิ่งที่ประ โยชน์ และ ไม่เป็นประโยชน์
๖. สามารถพูดให้ผู้อื่นเข้าใจเป็นผู้สามารถใช้ทักษะวิธีการให้ผู้อื่นฟังได้และเข้าใจอย่างชัดเจน
๗. ฉลาดในสิ่งที่ประ โยชน์และไม่เป็นประโยชน์มีความฉลาดในการทำงาน นำสิ่งที่ประ โยชน์มาสู่ประชาชน (อง. อฎฐก. เล่ม ๒๓, ข้อ ๑๖, หน้า ๒๔๒ – ๒๔๓)
๘. ไม่ก่อความทะเลาะวิวาท เป็นผู้รู้หลักการสร้างความสัมพันธ์ให้แก่ชุมชน กับสังคมได้อย่างผสมกลมกลืน

๔.๑.๓ การบำเพ็ญสมณะธรรมและสั่งสอนประชาชน

ด้านการปฏิบัติธรรม ทรงเน้นเรื่องการให้ทาน การช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกันด้วยทรัพย์และสิ่งของ แต่ย้าธรรมทาน คือ การช่วยเหลือด้วยการแนะนำในทางความประพฤติ และการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ว่าเป็นกิจสำคัญที่สุด จะเห็นได้ชัดว่า การห้าม หรือ ขการให้เลิกบุญชายัญ เป็นหลักการที่ทรงเน้นย้ำของพระเจ้าอโศกมหาราช และเป้าหมายสำคัญของพระองค์ คือ การสอนธรรมการปฏิบัติธรรมเพื่อให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติ เหมือนกับว่าทานนั้น เป็นฐานเพื่อเตรียมวัตถุ และสังคมให้เอื้อต่อการที่คนจะพัฒนาให้สูงขึ้น ไป และตรงจุดนี้จึงทรงเน้นธรรมทาน เพราะธรรมทานนั้นจะเป็นหลักประกันให้ทาน คือ การให้วัตถุดำเนินอยู่ต่อไป และให้คนก้าวไปสู่การอยู่ร่วมกันด้วยดีไม่เบียดเบียนกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และเจริญในธรรมยิ่งขึ้น ไปนี้ คือ หลักการใหญ่ที่เป็นแกนกลางแห่งแนวความคิด ภาคปฏิบัติของพระเจ้าอโศกมหาราช ที่พระองค์ทรงเอาพระทัยใส่อย่าง

จริงจัง และย้ายอยู่เสมอ คือ การที่จะให้คนผู้ห้ามฆ่ามนุษย์ และให้สำรวจคนต่อสัตว์ทั้งหลาย คือ การไม่เบียดเบียน และเอื้ออาหารต่อสัตว์ทุกชนิด แล้วยังตั้งโรงพยาบาลสัตว์ และปลูกสมุนไพรที่เป็นยาสำหรับรักษาสัตว์ เช่นเดียวกับ ที่จัดไว้สำหรับคน และยังมีประกาศร่วมสังคมาใจใส่ต่อกัน และปฏิบัติต่อกันโดยชอบทั้งยังเอาพระทัยใส่ต่อสัตว์ทั่วไปทั้งหมด นอกจากการเกี่ยวกับการอภิเษกและการสงวนพันธุ์สัตว์อีกด้วย

พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงส่งเสริมการปฏิบัติธรรมตามแนวทางหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ในรัชสมัยของพระองค์ เมืองชายแดนที่มีคนต่างชาติดำรงอยู่เป็นส่วนใหญ่ การที่จะปกครองคนต่างชาติให้อยู่อย่างสงบสุขได้นั้น จะต้องใช้หลักการอะลุ่มอล่วยทรงแสดงพระราชประสงค์ว่า ให้ทุกคนเชื่อมั่นในพระองค์ และทรงเอาพระทัยใส่ในประชาชนของพระองค์ เพื่อนำบัดทุกข์บำรุงสุขอย่างแท้จริง ทรงถือว่าการปฏิบัติธรรมนั้น เป็นนโยบายโดยยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาสั่งสอนประชาชน ทรงโน้มน้าวให้ประชาชนมีศรัทธาในการปฏิบัติธรรมเข้าใจในหลักธรรม และดำเนินตามทางที่พระพุทธเจ้าทรงใช้กับพระสาวก

เมื่อประมาณกว่าสองพันห้าร้อยปีมาแล้ว ที่พระพุทธองค์ได้ประกาศให้โลกได้รู้จักราชรถคู่พระนิพพาน อันเป็นราชรถแห่งพระธรรม เป็นครั้งแรกในคราวที่ทรงแสดงปฐมเทศนา “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” หลังจากที่ได้อริสรู้ และก่อนที่พระองค์จะเสด็จอุบัติขึ้นมาในโลก สัตว์ทั้งหลายตกอยู่ในความมืดมิด แห่งอวิชชาไม่รู้จักริยมรรคมีองค์แปด ผู้ปลื้มตัวจากอนาคาริกนักพรต นักปราชญ์ทั้งหลาย ล้วนมีความคิดเห็นคาดคะเน และตั้งทฤษฎีเกี่ยวกับสังขารของตนเองไปต่าง ๆ นานา พระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นว่า ศรัทธามีอานุภาพอันยิ่งใหญ่ต่อจิตใจของแต่ละบุคคล เพราะศรัทธาเป็นหนึ่งในอินทรีย์ทั้งห้าเมื่อมีศรัทธา วิริยะก็จะเกิดขึ้น ได้ศรัทธาจะเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดแรงบันดาลใจในการปฏิบัติธรรม และเป็นรากฐานของธรรมอื่นทั้งหมด เช่น สมาธิและปัญญา เมื่อพระพุทธองค์ทรงประกาศอริยมรรคมีองค์แปด พระองค์ทรงจุดประกายให้อินทรีย์ทั้งห้าเจริญขึ้นในหมูชน ความเอาใจใส่ในสังขารก็เริ่มปรากฏขึ้นในหัวใจชาวโลก สามารถเข้าถึงอิสรภาพ และสันติสุขอันแท้จริง (พระกัมมัฏฐานาจริยะ และพระบัณฑิตาภิวงศ์, ๒๕๕๑, หน้า ๑๘๗) คือ การรู้แจ้งในปรมัตถ์ธรรม

ความพยายาม และวิธีการย่อมแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับกาลเวลา สถานที่ และบริบททางสังคม ของแต่ละยุค เป็นสำคัญ โดยกำหนดขอบเขต แห่งการพัฒนาเริ่มตั้งแต่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงครองราชย์สมบัติถึงพัฒนาการแห่งการแก้ปัญหาในนิภายต่าง ๆ ที่แตกออกไปถึง ๑๘ นิภาย และเป็นจุดยืน ที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงมั่นพระทัยที่จะทรงจารึกไว้เป็นหลักฐาน

จุดยืนในการปฏิบัติธรรมของพระเจ้าอโศกมหาราช

คำว่า “จุดยืน (Standing point)” ในที่นี้ หมายถึง ความมั่นพระทัยในการประกาศหลักคำสอน โดยให้ประชาชนหันมาปฏิบัติธรรมตามพระองค์ ทรงยึดหลักเรื่องกรรมผลของกรรม เรื่องบุญทานการให้ ความแน่วแน่พระทัยที่จะสอนเรื่องนี้ ตามสภาวะที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยตามความเป็นจริง จุดยืนดังกล่าวนี้ ทรงถือว่า “กรรม” เกิดจากการกระทำ ที่พระองค์ทรงเล่าเรียนมาในพระพุทธศาสนา ดังที่มีพระบรมราชโองการ ว่า

“คนมีนัยน์ตา มองเห็นการกระทำของตนเองเท่านั้นแล้วก็พูดกับตนว่า “เราทำเรื่องนี้แล้ว” เขามีได้คิดถึงบาปความชั่วโดยกล่าวกับตนเองว่า “เราได้กระทำความอื่นเป็นบาปแล้วหนอ” หรือ “สิ่งนี้คือสิ่งที่เรียกว่าบาปกรรม” ข้อนี้เป็นเรื่องที่ยากเชย จะเพ่งพิจารณาให้เกิดมีขึ้นมาได้ อย่างไรก็ดี บุคคลควรเพ่งพิจารณาเรื่องต่าง ๆ ดังนี้ กาม ตัณหา เหล่านี้ ย่อมนำสู่บาปกรรมแน่นอน ความเลวร้ายความเหี้ยม โหด ทารุณ ความโกรธ ความริษยา ความทะเยอทะยานอันลามก ย่อมนำไปสู่บาปกรรม เช่นเดียวกัน ขอเราอย่าได้ทำร้ายตนเอง เพราะตกอยู่ในอำนาจของตัณหาเหล่านี้เลย (พันเอก (พิเศษ), นวม สวงวรินทร์, ๒๕๔๓, หน้า ๒๗๗)

ประโยชน์จากการรู้กฎธรรมชาติ (ไตรลักษณ์) ทำให้มองเห็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริง การศึกษาวิเคราะห์ถึงจุดยืน ของพระเจ้าอโศกมหาราช ในเรื่องกฎธรรมชาตินี้ จะเป็นประโยชน์ทำให้ผู้ศึกษา ได้รู้ และเข้าใจในสรรพสิ่งตามสภาพความเป็นจริงของมัน ที่ว่าสรรพสิ่งเกิดขึ้นมาได้อย่างไร แล้วจะเป็นไปอย่างไร โดยการวิเคราะห์กระบวนการอย่างมีเหตุผล เช่น เรารู้ว่าชีวิตจะต้องเป็นไปตามกฎธรรมชาติ ๓ กฎ โดยไม่มีข้อยกเว้นกฎ ทั้ง ๓ นี้ ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งที่มีชีวิต และไม่มีชีวิต ทำให้เรามองเห็นสรรพสิ่งครบทุกด้าน กฎธรรมชาติ ๓ กฎ หรือ ไตรลักษณ์ จะเป็นกฎที่แท้จริงยุติธรรม และเป็นไปตามธรรมชาติโดยอาศัยเหตุ ปัจจัย เช่น ไฟมีคุณสมบัติ คือ ร้อน หากเราไม่รู้ไม่เข้าใจว่าไฟร้อนเราเอื้อมมือไปจับ มือก็จะพอง และความร้อนของไฟนี้ก็จะร้อนตลอดไปไม่ว่าจะอยู่ ณ ที่ใดเวลาใดไม่มีข้อยกเว้น นี้คือ กฎธรรมชาติ

ดังนั้น การที่เราเรียกว่า ดี ไม่ดี สุข ทุกข์ สมหวัง ผิดหวัง ย่อมจะเกิดจากเหตุ ปัจจัยทั้งสิ้น เมื่อเรารู้ และเข้าใจในทางใดเราจะสามารถดำเนินชีวิตให้ราบรื่นได้อย่างเหมาะสมกับสภาวะแห่งคนทำให้เราไม่ยึดถือ “ตัวเรา” “ของเรา” มากเกินไป กล่าวโดยสรุป ทุกสิ่งทุกอย่างไม่เที่ยงแท้แน่นอนมีการเปลี่ยนแปลง (อนิจจัง) เพราะการเปลี่ยนแปลงจึงทำให้คนเราเกิดความทุกข์ (ทุกขัง) เหตุที่เกิดทุกข์ก็เพราะการเข้าไปยึดติดอยู่กับตัวตน (อหังการ) ว่าเป็นของจริง จึงเกิดความมีความเป็นขึ้น เช่น ข้าพเจ้าเป็นนายพลเป็นคนมั่งมีเป็นนายกรัฐมนตรี ฯลฯ เมื่อเกิดมีตัวเรา (ตัวกู) ก็จะเกิดมี “ของเรา” ขึ้นซึ่งเป็นสาเหตุให้คนมีความเห็นแก่ตัวมากขึ้นหากจะถามว่า “ทำไมคนเราจึงเห็นแก่ตัว” ก็ตอบได้ว่า “เพราะมีตัวให้เห็น” หากคนเราไม่ยึดมั่นถือมั่นความเป็นตัวเป็นตนแล้ว (อนัตตา)

ก็ย่อมจะไม่เห็นแก่ตัว แน่นอน ดังนั้น หลักอนัตตา จึงเป็นหลักที่ทำให้คนไม่เห็นแก่ตัวลดความ
 ออยาก (ตัณหา) และความยึดมั่น (อุปาทาน) ลงโดยเกิดการรู้แจ้งเห็นจริงในสภาวะของธรรมชาติ
 และกฎของธรรมชาติบุคคลก็จะพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้ (ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, ๒๕๓๔,
 หน้า ๑๕๐)

สิ่งเหล่านี้ คือ จุดเปลี่ยนในพระชนม์ชีพของพระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อพระองค์ทรง
 พิษิตสงครามในแคว้นกถิงคะ ทรงสดพระทัยต่อความทุกข์ยากของประชาชน ไม่เป็นเพียงทำให้
 ทรงละเลิกการรุกรานทำสงครามเท่านั้น แต่กลายเป็นแรงเหวี่ยงให้พระองค์ไปในทางตรงข้าม แทบ
 จะสุดทางพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ยังทรงก้าวต่อไปอีก ฐานะอันเป็นเป้าหมายของพระองค์
 คือ การสอนธรรม เพื่อให้เป็นธรรมทานแก่ประชาชน และประเพณีธรรมเหมือนกับว่าการให้ทาน
 ด้วยธรรมนั้น เป็นรากฐานเพื่อเอื้อแก่คน ที่จะพัฒนาให้สูงขึ้น ไป และตรงนี้เองที่พระองค์ทรงเน้น
 เรื่องธรรมทานดังในศิลาจารึก ฉบับที่ ๕ และฉบับที่ ๑๑

ที่ว่าใน ฉบับที่ ๕

การให้ทานเป็นความดีก็แต่ว่าทาน หรือการอนุเคราะห์ที่เสมอด้วยธรรมทาน หรือ
 ธรรมานุเคราะห์ย่อมไม่มี

ที่ว่าใน ฉบับที่ ๑๑

ไม่มีทานใดเสมอด้วยธรรมทาน ธรรมสังวิภาค (การแจกจ่ายธรรม) และธรรม
 สัมพันธ์อาศัยธรรม (ธรรมทาน) เป็นต้นนี้ย่อมบังเกิดมีสิ่งต่อไปนี้คือ

- การปฏิบัติชอบต่อคนรับใช้และคนงาน
- การเชื่อฟังมารดาบิดา
- การเผื่อแผ่แบ่งปันแก่มิตรคนคุ้นเคยญาติ และแก่สมณะพราหมณ์
- การไม่ฆ่าสัตว์เพื่อบูชายัญ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๔๐, หน้า ๖๓)

เหล่านี้ เป็นหลักการที่เป็นแกนกลางแห่งแนวคิดของพระเจ้าอโศกมหาราช คือ
 การจารึกสั่งสอนธรรม ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานที่พระองค์ได้ตั้งไว้เป็นหลักการ เช่น หลักการไม่บูชายัญ
 แต่หันมาสู่การให้ทาน และให้ทุกหมู่เหล่าเกื้อกูลกันประพฤติปฏิบัติชอบต่อกัน พร้อมกันนั้น ก็
 จัดเป็นศูนย์รวมที่อโศกธรรมมา บรรจบกับแหล่งเดิมของหลักธรรมเดียวกัน ดังที่พระพุทธเจ้า ได้
 ตรัสไว้ในพระสูตร ดังนี้

ภิกษุทั้งหลายเราเป็นพราหมณ์ ผู้ควรแก่การขอ มีมืออันล้างแล้ว (พร้อมที่จะ
 ประกอบอภัยพิธี (แบบใหม่) แห่งการบริจาคธรรม) ทุกเวลา

ภิกษุทั้งหลายทานมี ๒ อย่างนี้ คือ อามิสทาน ๑ ธรรมทาน ๑ บรรดาทาน ๒ อย่าง
 นี้ธรรมทานเป็นเลิศ

ภิกษุทั้งหลายการแจกจ่ายมี ๒ อย่างนี้ คือ การแจกจ่ายอามิส ๑ การแจกจ่ายธรรม ๑ บรรดาการแจกจ่าย ๒ อย่างนี้ การแจกจ่ายธรรม (ธรรมสังวิภาค) เป็นเลิศ

ภิกษุทั้งหลายการอนุเคราะห์มี ๒ อย่างนี้ คือ การอนุเคราะห์ด้วยอามิส ๑ การอนุเคราะห์ด้วยธรรม ๑ บรรดาการอนุเคราะห์ ๒ อย่างนี้ การอนุเคราะห์ด้วยธรรม (ธรรมานุเคราะห์) เป็นเลิศ

ภิกษุทั้งหลายขัณฐูชา (ธรรมยาตะ) มี ๒ อย่างนี้ คือ ขัณฐูชาด้วยอามิส ๑ ขัณฐูชาด้วยธรรม ๑ บรรดาขัณฐูชา ๒ อย่างนี้ บรรดาขัณฐูชาด้วยธรรม (ธรรมยาตะ) เป็นเลิศ (ขุ.อิติ. เล่ม ๒๕, ข้อ ๑๐๐, หน้า ๔๗๗)

ธรรมของพระพุทธเจ้าทุกอย่างนั้นถ้าเราจับถูกจุดแล้วมันอยู่ในระบบความสัมพันธ์ซึ่งโยงถึงกันหมดทุกอย่างจับที่นี้ก็ถึงที่อื่นทั้งหมดดังนั้นถ้าจับหลักการนี้ไม่ว่าใครจะพูดธรรมไหนมาก็จับโยงได้หมดว่าธรรมนี้อยู่ที่จุดนั้น ๆ อยู่ในระดับนี้ส่งผลต่อไปยังข้อโน้นโดยมองเห็นธรรมเหล่านั้นเป็นภาพรวม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๔๗, หน้า ๔๑๗)

ธรรมทั้งหมดนี้ที่พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงนำมาประพฤติปฏิบัติสามารถรวมลงในอริยสัจ ๔ ได้ทั้งหมด คือ ทุภข์ สมุทัย นิโรธ มรรค และพระองค์ยังปฏิบัติต่ออริยสัจ ๔ อย่างถูกต้องคือ ทรงรู้จักกิจในอริยสัจ ๔ ด้วย

ทุภข์ เป็นสภาวะสำหรับปัญญารู้ทุภข์อริยสัจนั้นเป็นสิ่งที่ต้องปริยญาหน้าที่ต่อทุภข์คือ ปริยญา

ปริยญา แปลว่า กำหนดรู้ เช่น กิจในอริยสัจ ดังนี้

๑. ทุภข อริยสัจ ปริยญฺเวยย ทุภขอริยสัจ เป็นสิ่งที่พึงกำหนดรู้
๒. ทุภข สมุทโย อริยสัจ ปหาตพฺพ ทุภขสมุทัยอริยสัจ เป็นสิ่งที่พึงละ
๓. ทุภข นิโร โธ อริยสัจ สจฺจิกาดพฺพ ทุภขนิโรธอริยสัจเป็นสิ่งที่ต้องทำให้แจ้งทำให้จริงบรรลุถึง
๔. ทุภขนิโรธคามินีปฏิปทา อริยสัจ ภาเวตพฺพ ทุภขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ เป็นสิ่งที่พึงเจริญปฏิบัติลงมือทำ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ๒๕๔๗, หน้า ๑๑๘)

ดังนั้น ธรรมทั้งสี่บทนั้น พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงประพฤติปฏิบัติแล้วทั้งหมดเรียกว่า ทรงประพฤติตามแนวทางอริยสัจ ๔ หรืออริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ จากหลักฐาน และเรื่องราวที่ยกมาจะเห็นว่า โดยทั่วไปพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงสอนธรรมแบบไม่ออกชื่อของหลักธรรม หรือหัวข้อของธรรม (ถ้าทรงเรียกชื่อหัวข้อธรรมออกมาราชฎีที่อยู่กระจายห่างกันไปทั่วส่วนใหญ่มักไม่รู้เรื่อง หรือสื่อกันยาก) พระองค์ตรัสออกชื่อธรรมเพียงไม่กี่อย่าง เมื่อจะเน้นออกมาเฉพาะที่เป็นคำที่รู้ ๆ กันหรือง่าย ๆ แต่ที่ทรงสอนเอาจริงเอาจัง และตรัสอยู่เสมอ ก็คือ ธรรม

ที่เป็นการปฏิบัติต่อกันระหว่างคนในหมู่ชน ทำนองเดียวกับพระสูตรในพระไตรปิฎก ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนคฤหัสถ์

สรุปได้ว่า

๑. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ การขยายโอกาสให้ผู้อื่น ได้ศึกษาวิธีทำภาวนา เพื่อเข้าถึงสันติสุขที่แท้จริงอันเป็นความดีสากลที่ทุกคนทำได้ และเป็นหนทางที่นำไปสู่ปัญญา และความบริสุทธิ์ภายในที่ใช้ขจัดความไม่รู้ ความทุกข์ และความกลัว ให้หมดสิ้นไปจากใจของมวลมนุษยชาติอย่างเด็ดขาด อันเป็นที่มาของการขยายสันติภาพ ภายในไปสู่การบังเกิดขึ้นของสันติภาพ โลกได้อย่างแท้จริง

๒. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ไม่ใช่การเปลี่ยนเชื้อชาติ ไม่ใช่การเปลี่ยนศาสนา ไม่ใช่การเปลี่ยนเผ่าพันธุ์ และไม่ใช่การเผยแผ่วัฒนธรรมของประเทศใดประเทศหนึ่งไปยังประเทศอื่น ๆ เพราะนอกจากไม่ใช่วัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแล้ว ยังเป็นการจำกัดขอบเขต การเข้ามาศึกษาพระพุทธศาสนาของคนในท้องถิ่นอีกด้วย ทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในช่วงเวลาที่ผ่านมา จึงจำกัดวงอยู่เฉพาะคนเชื้อชาติเดียวกันที่ไปทำมาหากินอยู่ในประเทศนั้น ไม่ขยายตัวออกไปอย่างสมควรจะเป็น

๓. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ต้องมุ่งทำในระดับการกำจัดกิเลสอย่างเอาชีวิตเป็นเดิมพันเพราะคุณค่าของการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่ที่

๓.๑ พระองค์สามารถเอาชีวิตเป็นเดิมพัน ในการกำจัดกิเลสได้หมดสิ้นเชื่อ ไม่เหลือเศษได้สำเร็จด้วยพระองค์เอง

๓.๒ พระองค์สามารถสอนให้ผู้อื่น สามารถเอาชีวิตเป็นเดิมพันในการกำจัดกิเลสได้หมดสิ้นเชื่อ ไม่เหลือเศษได้สำเร็จเช่นเดียวกับพระองค์

ย่อมาหมายความว่า คุณค่าของพระพุทธศาสนาที่มีต่อชาวโลก ก็คือ การเป็นศาสนาเดียวในโลกนี้ที่มุ่งสอนให้ทุกคนสร้างสันติสุขให้แก่ตนเองและ โลกใบนี้ด้วยการทำภาวนาเพื่อขจัดกิเลสภายในให้หมดสิ้นไปอย่างเด็ดขาด

๔.๒ ด้านบทบาทการปกป้องพระพุทธศาสนา

๔.๒.๑ การปกครองโดยธรรม

ด้านการปฏิบัติธรรม ทรงเน้นเรื่อง การให้ทาน การช่วยเหลือเอื้อเฟื้อกันด้วยทรัพย์ และสิ่งของแต่อย่างธรรมเนียม คือ การช่วยเหลือด้วย การแนะนำในทางความประพฤติ และ การดำเนินชีวิตที่ถูกต้องว่าเป็นกิจสำคัญที่สุดจะเห็น ได้ชัดว่าการห้ามหรือการให้เลิกบูชาอัญเป็นหลักการที่ทรงเน้นย้ำของพระเจ้าอโศกมหาราช และเป้าหมายสำคัญของพระองค์ คือ การสอนธรรมการ

ปฏิบัติธรรมเพื่อให้ประชาชน ประพฤติปฏิบัติเหมือนกับว่าท่านนั้นเป็นฐาน เพื่อเตรียมวัดถุ และ สักคมให้เอื้อต่อการที่คนจะพัฒนาให้สูงขึ้น และตรงจุดนี้ จึงทรงเน้นธรรมทาน เพราะธรรมทาน นั้นจะเป็นหลักประกันให้ท่าน คือ การให้วัดถุดำเนินอยู่ต่อไป และให้คนก้าวไปสู่การอยู่ร่วมกัน ด้วยดี ไม่เบียดเบียนกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และเจริญในธรรมยิ่งขึ้นไปนี้ คือ หลักการใหญ่ที่เป็น แกนกลางแห่งแนวความคิดภาคปฏิบัติของพระเจ้าอโศกมหาราช ที่พระองค์ทรงเอาพระทัยใส่อย่าง จริงจัง และย้ายอยู่เสมอ คือ การที่จะให้คนผู้ร่วมสักคมเอาใจใส่ต่อกัน และปฏิบัติต่อกัน โดยชอบทั้ง ยังเอาพระทัยใส่ต่อสัตว์ทั่วไปทั้งหมดนอกจากการห้ามฆ่ามนุษย์ และให้ตำรวจตบต่อสัตว์ ทั้งหลาย คือ การไม่เบียดเบียน และเอื้ออาหารต่อสัตว์ทุกชนิดแล้วยังตั้งโรงพยาบาลสัตว์ และปลูก สมุนไพรที่เป็นยาสำหรับรักษาสัตว์ เช่นเดียว กับที่จัดไว้สำหรับคน และยังมีประกาศเกี่ยวกับการ อกัฏทาน และการสงวนพันธุ์สัตว์อีกด้วย

การสร้างสถาปัตยกรรม (พุทธศิลป์) เป็นที่รู้กันว่า พระสถูปโบราณที่ปรากฏใน ประเทศอินเดีย ปัจจุบันที่เห็นอยู่ส่วนมากสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกฯ ทั้งสิ้น โดยเฉพาะมหา สถูปสาญจิ ที่ปรากฏอยู่ในสภาพที่ดีที่สุด พุทธสถานมหาสถูปสาญจินี้ เป็นตัวอย่าง ที่ช่วยให้คนใน ปัจจุบันมีจินตนาการมองเห็นภาพวิวัฒนาการทั้งหลายที่พระเจ้าอโศกฯ ได้สร้างไว้ ซึ่งก็ได้สูญสิ้น ไปแล้ว นอกจากนี้ ศิลปะยุคพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งนอกจากจะได้เห็นเสาศิลาจารึกต่าง ๆ ใน คำบาลที่เป็นภูเขา พระองค์ก็โปรดให้จารึกไว้ตามหน้าผา ก็มีที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในประเทศ อินเดีย ตามที่กล่าวกันว่า งานจำหลักทั้งหลายล้วนงดงามนักทำให้ทราบถึงศิลปะกระบวนช่างในยุค พระเจ้าอโศกมหาราช ว่าเจริญรุ่งโรจน์เพียงใด

๔.๒.๒ แนวคิดพื้นฐานของพระเจ้าอโศกมหาราช

พระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ทรงมีพระราชภาระต้องรับผิดชอบงานหลายด้าน ที่ ทรงกำหนดขึ้นมาในฐานะที่พระองค์ ประกาศตนเป็นศาสนทายาทของพระพุทธเจ้า โดยมีมุ่งไปทำงาน ด้านการปกครอง ด้านการศึกษาสงเคราะห์ หรือสาธารณประโยชน์ และงานด้านการเผยแผ่ ล้วนแต่ มีความสำคัญทั้งสิ้น ซึ่งพระองค์ไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่เหล่านี้ เพื่อหวังยศ หรืออำนาจใด ๆ เพียงแต่ พระองค์ ไม่นิ่งดูตาย และเพิกเฉยทรงพยายามชวนขวายหาทางที่จะปลดเปลื้องความทุกข์ยากของ ประชาชน และช่วยเหลือเพื่อนร่วมชาติ ซึ่งเป็นทางที่ทำให้ประเทศของพระองค์ มีความ เจริญรุ่งเรือง และมีความร่มเย็นเป็นสุขเจ้าหน้าที่ของรัฐ จะต้องรับผิดชอบคอยสอดส่องดูแลใน ความทุกข์ยากของพลเมืองในชาติเดียวกัน และคิดหาทางช่วยเหลือปลดเปลื้องความทุกข์ยาก และ ความยากจนของพลเมืองทั้งหมด

แนวความคิดนี้ ถือเป็นปรัชญาพื้นฐานในการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราช ที่ เป็นเหตุให้พระองค์ดำเนินงานด้านต่าง ๆ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขของประชาชนในชาติ

อย่างแท้จริง สิ่งที่เป็นเครื่องยืนยันว่าพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์มิได้ทำงานเพื่อยศ หรืออำนาจ หากแต่เป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ประการหนึ่งทรงดำริว่า ทรัพย์สินเงินทองอำนาจไม่ใช่ ความหมายที่แท้จริง เพราะทรัพย์สินเงินทองเป็นของนอกกาย ไม่มีคุณค่าที่แท้จริง นี่คือ ทำทิวอย่างหนึ่งของพระเจ้าอโศกมหาราช ที่มีต่อทรัพย์ และอำนาจเมื่อพระองค์ดำริ ดังนี้ แล้วก็ทรงทำสิ่งหนึ่ง ที่ถือได้ว่าเป็นแบบอย่างต่อชาวพุทธที่สำคัญ คือ พระองค์ไม่ละทิ้งทรัพย์ และอำนาจ แต่ทรงเปลี่ยน ความหมายของทรัพย์ และอำนาจเสียใหม่ ว่าทรัพย์ และอำนาจนั้น สามารถใช้เป็นเครื่องมือของ ธรรมได้ คือ ใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างสรรค์ทำความดีงาม และประโยชน์สุขให้แก่ประชาชน ด้วยความที่ทรงคิด เช่นนี้ พระเจ้าอโศกมหาราช ก็ทรงนำเอาทรัพย์ และอำนาจที่พระองค์มีอยู่มาใช้ แต่เปลี่ยนใหม่ คือ แทนที่จะเอามาบำรุงบำเรอตนเอง ก็เอามาสร้างสรรค์ความดีงาม เช่น ทรงสร้าง โรงพยาบาลคน โรงพยาบาลสัตว์ ทัวพระราชอาณาจักร สร้างถนนหนทาง และสร้างอ่างเก็บน้ำ พร้อมทั้งให้การศึกษแก่ประชาชน ทำศิลาจารึกประกาศธรรม ที่จะให้ผู้บริหารปกครองท้องถิ่น นำไปสั่งสอนประชาชน ตลอดจนอุปถัมภ์บำรุงพระศาสนาอีกมากมาย

สิ่งเหล่านี้ คือ ความเป็นมาในอดีตของพระเจ้าอโศกมหาราชที่ทรงให้ความหมาย ใหม่แก่ทรัพย์ และอำนาจของพระองค์ ดังที่ทรงจารึกไว้ในศิลาจารึก ตอนหนึ่งมีใจความว่า “ยศ” คือ ความยิ่งใหญ่ของพระองค์นั้น จะไม่มีความหมายเลยถ้าไม่เป็นที่ช่วยให้ประชาชนได้ ประพฤติธรรม” และในศิลาจารึก ฉบับที่ ๑๐ ซึ่งเป็นการจารึกธรรม โองการที่ ว่า

“สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรติ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ไม่ทรงถือว่า ยศ หรือ เกียรติจะเป็นสิ่งมีประโยชน์มาก เว้นแต่จะทรงปรารถนายศ หรือเกียรติเพื่อความมุ่งหมายนี้ว่าทั้ง ใน บัดนี้”

จะเห็นได้ว่าสิ่งที่ป็นสาระธรรมเหล่านี้ คือ การอยู่ร่วมกันด้วยดีในสังคม ใน ครอบครั้ว และในชุมชน โดยเอาใจใส่ดูแลประชาชนที่พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงปกครอง และ ประพฤติปฏิบัติหน้าที่ต่อราษฎร ด้วยการให้ทาน คือ เพื่อแบ่งปันในการบำรุงเลี้ยง และช่วยเหลือ ตามวิธีปฏิบัติข้างต้นทำชีวิตไปในทางสร้างสรรค์ รวมทั้งเน้นที่จะให้ผลดีเกิดขึ้นเป็นประโยชน์ตาม คติอิฐโลก ปรโลก ซึ่งพบได้ทั่วไป ในพระไตรปิฎก พระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ปกครองไพร่ฟ้า ข้าแผ่นดิน โดยความยุติธรรม ทรงวางแผนการปกครองการศึกษาบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชน ทรงลงโทษ ผู้ควรลงโทษ ทรงยกย่องผู้ควรยกย่อง และทรงรังเกียจความคดโกงหรือราษฎรบังหลวง เมื่อจับได้ว่าข้าราชการผู้ใดคดโกงราษฎร กอบโกยผลประโยชน์ของรัฐมาเป็นผลประโยชน์ของตน จะทรงลงโทษอย่างหนัก เพื่อมิให้ผู้ใดถือเป็นเยี่ยงอย่าง ส่วนพระองค์ดำรงอยู่ในธรรม แห่งผู้เป็น ใหญ่ นอกจากนี้ ยังทรงบำรุงการทหารมีกองทัพที่พร้อมอยู่เสมอที่จะป้องกันราชบัลลังก์ปาณลิบุตร (วคิน อินทสระ, ๒๕๒๖, หน้า ๑๔๑) พระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ทรงได้รับแรงบันดาลใจ

จากเรื่องราวธรรมจักรพรรดิราช ในพระสูตรของพระพุทธศาสนา จึงปฏิบัติพระองค์เป็นพระธรรมจักรพรรดิราช และทรงประกาศความรู้สึกรู้ใจไว้ในจารึก ดังนี้

“สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียพรรคีย์ ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ทรงปรารถนาความไม่ประทุษร้ายในสรรพสัตว์ ความสังวรตนความประพฤติน่าเสมอ และความสุภาพ โดยประการนั้น พระเจ้าอยู่หัวได้พิจารณาประจักษ์แล้วว่า ธรรมวิชัย คือ ชัยชนะ โดยธรรมนับเป็นชัยชนะอันสูงสุด พระเจ้าอยู่หัวได้ทรงรับผลสำเร็จในชัยชนะ ดังกล่าว สืบต่อกันมิรู้สิ้น (ทั้งในราชอาณาจักรของพระองค์) และแผ่ตลอดไปบรรดาเผ่าพันธุ์มนุษย์อื่น ๆ ที่อาศัยอยู่รอบพระราชอาณาเขต แม้ในแคว้นแคว้นซึ่งไกลออกไปตั้ง ๖๐๐ โยชน์ อันมีกษัตริย์ชาวโยนก ทรงพระนามว่า อันติโยคะ และถึงอาณาจักรแห่งพระราชธา ๔ พระองค์ ทรงพระนามว่า พระเจ้าศุภรมายะ พระเจ้าอันติเกนะ พระเจ้ามฆะ และพระเจ้าอลิกลุณทระ ก็เหมือนกันภาคได้ (ของอาณาจักรมคธ) ลงไปถึงดินแดนของพวกโจพะ พวกปาณฑยะ และกระทั้งตามปัพณณิ (เกาะลังกา) ในประการเดียว กัน ณ แคว้นแคว้นทั้งหลายของพระราชาธิบดีแห่งพวกยวนะ กัม โภชะ พวกนาภกะ และนาภันติ พวกเจ้าโภชะ ผู้ครองโดยสืบสันตติพวกอันธระ และพวกปารินทะเหล่านี้ ทุกหนทุกแห่ง ปฏิบัติตามธรรมานุสาสน์ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แม้ชนชาวประเทศอื่น ซึ่งคณะทูตของพระองค์มิได้ไปถึงครั้ง ได้ทราบถึงการปฏิบัติธรรมของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และธรรมโฆณาของพระองค์ชนชาวประเทศทั้งหลายเหล่านั้น ก็ลงมือปฏิบัติ และชักชวนกันให้ปฏิบัติตาม

และชัยชนะเห็นปานเช่นนี้ ได้นำมาซึ่งความปิติ และความรักใคร่ ความรักใคร่ โดยประการนี้ จึงจักดำรงคงมั่นอยู่ได้เพราะผลผลิตจากธรรมวิชัย ถึง กระนั้น ความปิติพึงใจ ดังกล่าว ก็ยังนับว่าเป็นผลเล็กน้อย (ข้อนี้เพราะเหตุไร) เพราะสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งหมายผลอันโอฬารยิ่งกว่า คือ ผลที่รับในโลกหน้าพระราชโองการ โดยธรรมนี้ โปรดเกล้าให้จารึกไว้ก็เพื่อประสงค์ให้พระราชบุตร พระราชนัดดา และพระราชปนัดดา ทั้งผองของข้าฯ ทราบชัดถึงชัยชนะแบบใหม่ของข้าฯ จักได้ไม่ไปเที่ยวเสาะแสวงหาชัยชนะแบบอื่น ขอให้เขาเหล่านั้นพึงเข้าใจเถอะว่าชัยชนะที่จริงแท้มีแต่ชัยชนะ โดยธรรมานุภาพเท่านั้น” (วสิน อินทสระ, ๒๕๒๖, หน้า ๘๑๑-๘๑๓)

ความเป็นธรรมราชาของพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นการยืนยันถึง การที่พระองค์ทรงปฏิบัติได้จริงในเรื่องของการปกครอง โดยธรรม จะเห็นได้ว่าทรงนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนา มาเป็นหลักในการปกครองประเทศ และประกาศไว้ในจารึกหลักศิลาจารึกทั่วพระราชอาณาจักรของพระองค์

๔.๓ สรุป

พระราชกรณียกิจอันยิ่งใหญ่ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช ด้วยพระวิริยะอุตสาหะของพระองค์ทำให้พระพุทธศาสนา มีฐานะดีเด่นทั้งในประเทศอินเดีย และต่างประเทศมากมาย พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ด้วยพระองค์เอง โดยใช้หลักศิลาจารึกเพื่อเป็นการถ่ายทอดระบบการปกครอง ทรงยึดเอาประโยชน์สุขของประชาชนเป็นที่ตั้ง เพราะเมื่อทุกคนหันมาปฏิบัติธรรมตามคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว เขาก็จะสามารถปรับปรุงชีวิตให้ดีกว่าเดิม และมีความสุขยิ่งขึ้น และเมื่อทุกคนเกิดศรัทธาในธรรมแล้วก็จะหันมาปฏิบัติธรรมเพื่อยกระดับความประพฤติของมนุษย์ให้ใกล้ความเป็นเทวดา โดยคุณธรรมพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงใช้ธรรมในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการปกครอง พระองค์ทรงใช้การปกครองระบบธรรมาธิปไตยใช้ธรรมเป็นกฎหมายให้ประชาชนมีความศรัทธาในธรรม ประพฤติตามรอยบาทพระพุทธองค์ เพราะพระองค์ทรงเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม และสังสารวัฏ

ดังที่ได้ระบุไว้ในศิลาจารึกของพระองค์ จากการศึกษาข้อมูลตามประวัติศาสตร์จะเห็นได้ว่า พระเจ้าอโศกมหาราช เป็นผู้มีส่วนเกื้อกูลในการปฏิบัติ และการดำรงรักษาธรรมการจารึกอักษรธรรมลงบนแผ่นศิลา ที่สำคัญ ๆ เพื่อแสดงถึงพระราชประสงค์ของพระองค์ ที่มีต่อประชาชน ทรงอุทิศพระองค์เป็นธรรมทาส โดยทรงตระหนักว่า ชัยชนะที่แท้จริงไม่ใช่ชัยชนะอันเกิดจากเดชานุภาพทั้งนี้ เพราะชัยชนะดังกล่าว จะมีอิทธิพลดำรงอยู่ก็เพียงชั่วกาลอายุของบุคคลเท่านั้น และมีอยู่เสมอที่อานุภาพนั้นยืดยางไม่ถึงชั่วชีวิตเสียด้วยซ้ำไป แต่ในทางตรงกันข้ามชัยชนะอันเกิดจากอานุภาพโดยธรรมจักเป็นชัยชนะอันยืดยาง คงทน ตลอดชั่วกาลปาวสาน พระองค์มีจุดมุ่งหมายที่จะ โน้มน้ำวจิตใจของประชาชน ให้พ้นจากความทุกข์อันเกิดจากสงคราม เพราะว่าผลของสงครามทำให้มีคนเสียชีวิตมากมาย ถูกจับเป็นเชลยพิกลพิการเป็นเหตุให้ทรงกลับพระทัย ไม่ปรารถนาชัยชนะด้วยการใช้อาวุธอีกต่อไป แต่ทรงปรารถนาชัยชนะ โดยธรรม ทรงรบด้วยธรรมที่ เรียกว่า ธรรมวิชัยทรงประกาศความรู้สึกรักของพระองค์ ไว้ว่าจะทรงอุทิศพระองค์เอง ประกาศธรรมที่พระองค์ทรงคิด โดยการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ด้วยพระองค์เอง ดังที่พระเดชพระคุณพระธรรมปิฎก (ประยูร ฑยุตโต) ได้กล่าวว่า เรื่องราวของพระเจ้าอโศกมหาราชนั้น เป็นสิ่งที่เราชาวพุทธควรให้ความสนใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะถ้าปราศจากพระเจ้าอโศก ก็ไม่แน่ว่าประเทศไทยของเรา รวมถึงประเทศอื่น ๆ อีกในหลายประเทศ ที่นับถือพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกัน จะมีโอกาสได้พบพระพุทธศาสนา หรือไม่ พระองค์เปรียบเสมือนกัลยาณมิตร ผู้หยิบยื่นสิ่งที่ดีที่สุดให้แก่ชาวโลก สิ่งนั้นก็คือธรรมะของพระพุทธเจ้า พระมหากษัตริย์องค์นี้เพียงข้อเดียวก็นับว่าเป็นคุณูปการที่มากมาย และยิ่งใหญ่สุด จะพรรณนาต่อชาวพุทธทั่วโลก (พระธรรมปิฎก (ประยูร ฑยุตโต), ๒๕๔๐, หน้า ๑)

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาประวัติ และผลงานของพระเจ้าอโศกมหาราชแสดงให้เห็นว่า องค์พระมหากษัตริย์ที่จะเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้นั้นต้องมีความรู้ ความเข้าใจ พัฒนาตนเองปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาให้เป็นชาวพุทธที่มีคุณภาพ จึงจะมีความเลื่อมใสที่จะเผยแผ่ธรรมนั้นได้ต้องมีคุณสมบัติ ๓ ข้อต่อไปนี้ คือ

๑. ในด้านส่วนตัว แต่ละคนจะต้องมีความกล้าเชื่อมั่นในธรรม ครบทั้ง ๒ ชั้นตอน คือ รู้เข้าใจหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าและปฏิบัติตามหลักธรรมนั้นได้ถูกต้อง

๒. ในความสัมพันธ์กับผู้อื่น มีความรู้เพียงพอ และมีเมตตาธรรม มีน้ำใจเพื่อแผ่สามารถสั่งสอนธรรมนั้นแก่ผู้อื่นด้วย

๓. ในแง่หลักการ ก็สามารถรักษาหลักการของพระพุทธศาสนาไว้ได้ เมื่อมีใครพูดจาผิดพลาด ปฏิบัติผิดพลาดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนามีวาตะกล่าวร้ายต่อพระพุทธศาสนา ทำให้พระวินัยคลาดเคลื่อน ต้องสามารถที่จะชี้แจงแก้ไขได้ ท่านเรียกว่า การบปรับวาท จากจารีโกโศกสามารถบ่งชี้ได้ว่า พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์อีกพระองค์ที่มีบทบาทสำคัญที่โดดเด่นอย่างมากเป็นอุบาสก ที่สมบูรณ์ โดยได้นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาใช้ มีการริเริ่มใหม่ คือการถือหลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ โดยความสามัคคีระหว่างศาสนาต่าง ๆ นั่นคือพระเจ้าอโศกมหาราชได้ให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา ทั้ง ๆ ที่พระองค์เป็นราชาในแบบสมัยโบราณที่มีอำนาจเต็มที่ แต่เมื่อนับถือพระพุทธศาสนาก็ถือหลักเมตตา อุปถัมภ์บำรุงทุกศาสนา และให้ศาสนิกชนในศาสนาต่าง ๆ อยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคีรักใคร่กลมเกลียวกัน ยอมรับหลักธรรมของกันและกัน ไม่ทะเลาะ ไม่ใช้กำลัง ไม่ใช้ความรุนแรง พระองค์ทรงมีบทบาทมากต่อพระพุทธศาสนา และยังเป็นแบบอย่าง แบบปฏิบัติที่ดีแก่พุทธศาสนิกชน และประชาชนทั่วไป เพราะพระองค์ทรงประกอบด้วยพระจริยวัตรเพื่อบำรุงพระศาสนา และการแต่งตั้งข้าราชการมอบงานให้ข้าราชการไปตรวจราชการ และสั่งสอนธรรมะตามลำดับพระองค์ทรงบำเพ็ญกรณียกิจที่ยิ่งใหญ่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพราะพระองค์ประกอบไปด้วยพระวิริยะอุตสาหะ จึงทำให้ทั่วโลก ได้รู้จักพระพุทธศาสนา โดยที่พระองค์ท่านได้ได้อุปถัมภ์จนกว้างขวางเข้าไปสู่อินแดนต่าง ๆ

๕.๑ บทสรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ จากการศึกษาพระราชประวัติและผลงานของพระเจ้าอโศกมหาราช พบว่า พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ ๓ แห่งราชวงศ์โมริยะ ครองราชย์สมบัติณเมืองปาฏลิบุตร ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๘ ถึง พ.ศ. ๒๖๐ (หรือตามหลักฐานของนักประวัติศาสตร์สมัยปัจจุบันส่วนมากว่า พ.ศ. ๒๗๐ ถึง พ.ศ. ๓๑๒) ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ของชมพูทวีป และเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภกที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์แห่งพระพุทธศาสนาเมื่อขึ้นครองราชย์ได้ ๘ พรรษา ได้ทรงกรีธาทัพไปปราบแคว้นกสิงคะซึ่งเป็นชาติที่เข้มแข็งแม้จะทรงมีชัยชนะขยายดินแดนแห่งแคว้นแคว้นของพระองค์ออกไปจนมีอาณาเขตกว้างใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ชาติอินเดียเทียบได้กับประเทศอินเดียปากีสถานและบังคลาเทศปัจจุบันรวมกัน

๕.๑.๒ จากการศึกษาบทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีต่อพระพุทธศาสนา จากจารึกอโศก พบว่า จากศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นบันทึกพระราชกรณียกิจในทุกแง่มุม ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น กล่าวได้ว่า พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นธรรมราชาที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชาวโลกเพราะมีการสร้างมหาวิหาร ๘๔,๐๐๐ แห่ง และเจดีย์ ๘๔,๐๐๐ องค์ที่ชมพูทวีป(อินเดีย) พระองค์ทรงบำเพ็ญสมณะธรรมและสั่งสอนประชาชน โดยทรงส่งเสริมการปฏิบัติธรรมตามแนวทางหลักธรรมในพระพุทธศาสนาและยังได้อุปถัมภ์พระสงฆ์ด้วยความเลื่อมใส ส่วนอีกด้าน คือ ด้านการปกป้องพระพุทธศาสนา คือ พระองค์ได้กำจัดพวกเดียรถีย์ปลอมบวชที่บ่อนทำลายพระพุทธศาสนา สุดท้าย คือ ได้เอื้อเฟื้อต่อทุกศาสนาหรือลัทธิอื่น เพื่อป้องกันไม่ให้ศาสนาอื่นหรือลัทธิอื่น จ้องทำลายศาสนาพุทธ

พร้อมกันนี้ พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีพระจริยวัตรที่งดงาม และเป็นแบบอย่างอันดีงามให้กับประชาชนทุกคน ได้ประพฤติปฏิบัติตามแบบอย่างพระองค์ ทั้งนี้ก็เพราะว่า พระองค์มีหลักพระจริยวัตร ในการประพฤติปฏิบัติ คือ ในฐานะผู้นำและผู้บริหาร หลักพระจริยวัตรของพระเจ้าอโศกมหาราชในฐานะผู้นำและผู้บริหาร ประกอบไปด้วย หลักกำกับความประพฤติคือ หลักกำกับความประพฤติประจำตัวของผู้ใหญ่ ผู้ปกครอง ผู้บริหาร มีอยู่ ๔ อย่าง คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา หลักแห่งการสงเคราะห์กันและกัน คือ เป็นหลักยึดเหนี่ยวใจบุคคล มีอยู่ ๔ อย่าง คือ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตดา หลักการสงเคราะห์ประชาชนของนักปกครอง คือเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจประชาชน เป็นหลักการสงเคราะห์ประชาชนของนักปกครอง มีอยู่ ๔ อย่างคือ สัสสมณะ ปุริสเมระ สัมมาปาสะ วาขเปยะ หลักเว้นความลำเอียง คือ การกระทำสิ่งที่ไม่ควรกระทำ มีอยู่ ๔ อย่าง คือ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยากติ หลักพลังของบุคคลผู้ยิ่งใหญ่ คือ พลังของบุคคลผู้ยิ่งใหญ่ที่สามารถเป็นกษัตริย์ปกครองแผ่นดินได้ มีอยู่ ๕ อย่าง คือ พาหาพลัง

โภคพลัง อมัจจพลัง อภิชัจพลัง ปัญญาพลัง หลักแห่งความไม่เสื่อม คือ หลักที่เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว มีอยู่ ๘ อย่าง คือ หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ พร้อมเพรียงกันประชุม ไม่บัญญัติสิ่งที่บัญญัติไว้ ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชนชาววัชชี เคารพนับถือท่านเหล่านั้น คຸ້ມครองบรรดากุลสตรี กุลกุมารี เคารพสักการบูชาเจดีย์ จัดให้มีความอาภักษา คຸ້ມครอง ป้องกัน อันชอบธรรม แก่พระอรหันต์ทั้งหลาย หลักการปกครอง คือ เป็นหลักการปกครองของพระเจ้าแผ่นดิน มีอยู่ ๑๐ อย่าง คือ ทาน ศีล การบริจาค ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ความเพียร ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียน ความอดทน ความไม่พิโรธ และหลักความประพฤติของผู้ปกครอง คือ วัตรของพระเจ้าจักรพรรดิ พระจริยาที่พระเจ้าจักรพรรดิทรงบำเพ็ญสม่ำเสมอ มีอยู่ ๓ อย่าง โดยย่อ คือ ให้ความคຸ້ມครองอันเป็นธรรมแก่บุคคลและสัตว์ในเขตการปกครองจัดการเศรษฐกิจให้ดีจะได้เป็นการเพิ่มทรัพย์แก่ผู้ไม่มีทรัพย์ สนใจในศาสนาและศีลธรรม ซึ่งหลักพระจริยวัตรเหล่านี้ก็จักเป็นประ โยชน์แก่ผู้นำและผู้บริหาร จะได้นำแบบอย่างของพระองค์ได้ปฏิบัติในการบริหารจัดการ คือนำไปกำกับดูแลความประพฤติบิรารของตน ให้การสงเคราะห์ซึ่งกันและกันในการทำงานร่วมกัน ไม่มีอคติต่อกันและกัน โดยให้ความเสมอภาคแก่กัน ใช้ความสามารถให้เกิดประโยชน์ในแต่ละบุคคล แนะนำบิรารของตนให้ปฏิบัติในทางไม่เสื่อม ให้รู้จักดูแลตนเองปกครองตนเอง มีความประพฤติที่ดีงาม และแนะนำผู้อื่นให้ปฏิบัติตามตนเองด้วย

ในฐานะผู้ครองเรือน หลักพระจริยวัตรของพระเจ้าอโศกมหาราชในฐานะผู้ครองเรือน ประกอบไปด้วย หลักการครองเรือน คือ หลักการครองเรือนสำหรับภรรยา มีอยู่ ๔ อย่าง คือ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ หลักความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม คือ หลักที่ทุกคนควรจะปฏิบัติต่อกันและกัน มีอยู่ ๖ ทิศ คือ ปุรัตถิมทิศ ทิศเบื้องหน้า ทักขิมทิศ ทิศเบื้องขวา ปังฉิมทิศ ทิศเบื้องหลัง อุตตรทิศ ทิศเบื้องซ้าย เหฎฐิมทิศ ทิศเบื้องต่ำ อูปริมทิศ ทิศเบื้องบน หลักความสุขของคฤหัสถ์ คือ ความสุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนควรมี มีอยู่ ๔ อย่าง คือ อตถิสุข สุขเกิดจากการมีทรัพย์ โภคสุข สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ อนณสุข สุขเกิดจากการไม่เป็นหนี้ อนวัชชสุข สุขเกิดจากความประพฤติไม่มีโทษ และหลักความรับผิดชอบชีวิตที่เกี่ยวข้อง คือ มีความสัมพันธ์อันดีงามอบอุ่นเป็นสุขภายในครอบครัว มีอยู่ ๕ อย่าง คือ งอกงามด้วยศรัทธา งอกงามด้วยศีล งอกงามด้วยสุตะ งอกงามด้วยจาคะ งอกงามด้วยปัญญา ซึ่งหลักพระจริยวัตรเหล่านี้ก็จักเป็นประ โยชน์แก่ประชาชนทุกคนที่อยู่ครองเรือนจักได้นำแบบอย่างของพระองค์ไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตครองเรือน ในการทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ ปฏิบัติตนให้เกิดความสุขที่แท้จริงในการรู้หาทรัพย์ ใช้ทรัพย์อย่างถูกต้อง มีความรับผิดชอบในชีวิตตนเอง และมีความรับผิดชอบในชีวิตครอบครัวด้วย คือให้มองเขมองเรา

ในฐานะพุทธศาสนิกชน หลักพระจริยวัตรของพระเจ้าอโศกมหาราชในฐานะพุทธศาสนิกชน ประกอบไปด้วย หลักการทำความดี คือ เป็นหลักที่ตั้งแห่งการทำบุญ มีอยู่ ๓ อย่าง โดยย่อ คือ ทาน ศีล ภาวนา หลักของคนดี คือ ข้อปฏิบัติที่สัตบุรุษวางเป็นแบบไว้ มีอยู่ ๓ อย่าง คือ ทาน ปิพพัชชา มาตาปิตุอุปัฏฐาน หลักของอุบาสกที่ดี คือ สมบัติหรือองค์คุณของอุบาสกอย่างเยี่ยม มีอยู่ ๕ ประการ คือ ศรัทธา มีศีล ไม่ถ่อมมงคลตื่นข่าวเชื่อกรรมไม่เชื่อมงคล ไม่แสวงหาทักษิไฉย ภายนอกหลักคำสอนนี้ กระทบความสนับสนุนในพระพุทธศาสนานี้เป็นเบื้องต้น หลักความเจริญของอุบาสก คือ หลักที่เป็นไปเพื่อความเจริญของผู้ที่เป็นอุบาสก มีอยู่ ๗ อย่าง คือ ไม่ขาดการเยี่ยมเยียนพระภิกษุ ไม่ละเลยการฟังธรรม ศึกษาในอริสัจ มกด้วยความในภิกษุทั้งหลาย ไม่ฟังธรรมด้วยตั้งใจจะคอยฟังโทษติเตียน ไม่แสวงหาทักษิไฉย ภายนอกหลักคำสอนนี้ กระทบความสนับสนุนในพระศาสนานี้เป็นเบื้องต้น หลักประกันของรัก ๕ ประการ คือ เป็นหลักประกันของรักสำหรับพุทธศาสนิกชน มีอยู่ ๕ ประการ คือ ไม่ฟังฆ่าสัตว์ ไม่ฟังเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ไม่ฟังประพฤติผิดในกามทั้งหลาย ไม่ฟังกล่าวคำเท็จ ไม่ฟังดื่มน้ำเมา และหลักธรรมอันงาม ๕ ประการ คือ เป็นหลักแห่งความถูกต้องดีงาม มีอยู่ ๕ ประการ คือ เมตตากรุณา ความรักใคร่และความสงสาร สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ กามสังวร ความสำรวมในกาม สัจจะ ความมีสัตย์ สติสัมปชัญญะ ความระลึกได้และรู้ตัว หลักพระจริยวัตรเหล่านี้ก็จักเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่พุทธศาสนิกชนทุกคน เพื่อจักได้นำแบบอย่างของพระองค์ไปปฏิบัติในชีวิตในการทำหน้าที่ของชาวพุทธ จะต้องมิรู้จักทำความดี ละเว้นจากความชั่ว รู้จักทำจิตใจของตนให้สะอาด สว่าง และสงบ รู้จักทำตนให้เป็นคนดี และรู้จักคบคนดี เป็นอุบาสกอุบาสิกาที่ดี รู้จักพัฒนาตนให้เจริญในธรรมะยิ่งขึ้น ไป ปฏิบัติตนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดีงามในฐานะที่เป็นชาวพุทธ

๕.๑.๓ จากการศึกษาวิเคราะห์คุณค่าบทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีต่อพระพุทธศาสนา จากจารึกอโศก พบว่า พระเจ้าอโศกพระองค์ทรงยึดหลักการและวิธีการเผยแผ่ของพระพุทธเจ้าเป็นต้นแบบจึงทำให้ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาทำได้ทั่วถึง โดยวิธีการวิธีการเผยแผ่ธรรมของพระเจ้าอโศกมหาราช ถือเป็นปรัชญาพื้นฐานที่เป็นองค์ประกอบของหลักการ และวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีอยู่ ๓ ประการ ได้แก่

๑. ผู้แสดงธรรม หมายถึง พระเจ้าอโศกมหาราช

๒. ส่วนหลักธรรม หมายถึง การนำเอาหลักธรรมของพระพุทธเจ้าที่เป็นปรัชญาพื้นฐานในการแก้ปัญหาชีวิตที่พระเจ้าอโศกนำมาเผยแผ่สั่งสอน

๓. ประชาชน หมายถึง พุทธศาสนิกชนและประชาชนทั่วไปพร้อมกันนี้พระองค์ยังได้ทรงอุปถัมภ์การทำตติยสังคายนาและการส่งสมณะทูตไปประกาศพระศาสนา โดยเลือกพระสงฆ์ที่มีจริยวัตรงามในการประกาศคำสอน พระองค์ปฏิบัติธรรมทรงเน้นเรื่องการให้ทานและเป้ำาหมาย

สำคัญของพระองค์ คือ การสอนธรรมการปฏิบัติธรรมและพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงเป็นแบบอย่างอันดีงาม ให้กับผู้ปกครอง ผู้นำ ผู้บริหารหน่วยงานต่าง ๆ ที่จะได้ประพฤติปฏิบัติแบบอย่างพระองค์ ผู้ปกครองควรใช้นโยบายธรรมวิชัยตามอย่างพระองค์ในการปกครองประชาชน หรือผู้อยู่ได้บังคับบัญชาของตน โดยปกครองแบบบิดากับบุตร เป็นพี่เลี้ยง หรือมีพี่เลี้ยงคอยดูแลประชาชน ถือประโยชน์ของประชาชนเป็นหลักในการปกครอง มีความยุติธรรมไม่ลำเอียง มีความบริสุทธิ์โปร่งใสฉับไวในการทำงาน ช่วยสั่งสอนให้ความรู้แก่ประชาชนอย่างทั่วถึงกันอย่างเสมอภาคกัน จัดให้มีการช่วยสังคมสงเคราะห์ประชาชน เช่น จัดสร้างโรงพยาบาลสำหรับประชาชนและสัตว์ ขุดบ่อน้ำ ปลูกต้นไม้ ทำสวน สร้างศาลาพักสำหรับคนเดินทาง โดยจัดทำอย่างทั่วถึงกัน ผู้ปกครองที่ปฏิบัติตามนโยบายธรรมวิชัยของพระองค์ ย่อมเป็นผู้ปกครองที่ดียิ่ง เป็นผู้ปกครองที่สังคมต้องการให้มาพัฒนาประเทศบ้านเมือง หรือในหน่วยงานต่าง ๆ เพราะว่า เป็นผู้ปกครองที่ปกครองโดยธรรม มีความยุติธรรม ใช้นโยบายธรรมวิชัยในการปกครอง ผู้ปกครองเช่นนี้ย่อมทำให้บ้านเมืองมีแต่สันติความสงบสุขร่มเย็นพระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นแบบอย่างอันดีงาม ให้กับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนทั้งหลายได้ประพฤติปฏิบัติตามแบบอย่างพระองค์ ด้วยการให้ทาน ทั้งวัตถุทาน ธรรมทาน และอภัยทาน โดยเฉพาะธรรมทาน ที่พระองค์ทรงสรรเสริญว่า เป็นการให้ที่ยิ่งกว่าการให้อย่างอื่น และให้มีจิตเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย ให้การคุ้มครองและดูแลสรรพสัตว์ทั้งหลาย ถ้าเป็นการเทียวก็เทียวอย่างมีธรรม หรือเทียวนมัสการบูชาสังเวชนียสถานทั้ง ๔ หรือเทียวจาริกบุญต่าง ๆ ให้มีการปฏิบัติธรรม และแนะนำสั่งสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติตามตนด้วย รู้จักสร้างสัมพันธอันดีงามต่อทุกคน เช่น เชื้อฟิงบิดามารดา เคารพคุณครูบาอาจารย์ เป็นต้น ให้มีความสามัคคีซึ่งกันและกันในทุกคน ทุกชาติ ทุกศาสนา ก็ให้มีความสามัคคีกัน เพราะว่าความสามัคคีนั้นนำมาซึ่งความสุข และก่อให้เกิดความสันติ คือ ความสงบร่มเย็นและเป็นสุขตลอดกาลนาน คฤหัสถ์ที่ประพฤติปฏิบัติธรรมตามแบบอย่างพระองค์ ย่อมจะเป็นคฤหัสถ์ที่สังคมต้องการให้อยู่ร่วมงานด้วย คฤหัสถ์ที่ประพฤติธรรมเช่นนี้ หากอยู่ในครอบครัวใด ครอบครัวนั้นก็มีความสุขความเจริญรุ่งเรือง หากอยู่ในโรงเรียนใด โรงเรียนนั้นก็มีความสุข หากอยู่ในประเทศใด ประเทศนั้นก็มีความสุข หากอยู่ในสังคมใด ๆ ก็ตาม ก็จะทำให้สังคมนั้น ๆ มีแต่ความร่มเย็นเป็นสุข พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นแบบอย่างอันดีงามให้กับพุทธศาสนิกชนทุกคน เพื่อพุทธศาสนิกชนจะประพฤติปฏิบัติตามแบบอย่างพระองค์ ด้วยการ ปฏิบัติต่อพระสงฆ์ ปกป้องคุ้มครองพระสงฆ์ ทำบุญ คิดต่อพระสงฆ์ด้วยเมตตา อุปลัมภ์บำรุงพระสงฆ์ด้วยปัจจัยทั้ง ๔ มีเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย อาหาร และยารักษาโรค หมั่นกระทำบุญทำกรรมดีด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น ทำบุญด้วยการให้ปันทรัพย์สิ่งของ ทำบุญด้วยการรักษาศีลประพฤติปฏิบัติชอบ ทำบุญด้วยการฝึกจิตใจของตนให้สะอาดสว่าง และสงบ หมั่นเยี่ยมเยียนพระสงฆ์

สนทนาธรรม และฟังธรรมจากพระสงฆ์ ให้มีความเคารพยกย่องบูชาพระสงฆ์ มีศรัทธาตั้งมั่นไม่หวั่นไหวในพระพุทธศาสนา เอาใจใส่ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และช่วยทำกิจการงานพระพุทธศาสนา ด้วยการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรม และช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างขวางขึ้น เจริญขึ้นสืบไปชั่วกาลนาน ชาวพุทธที่ประพฤติปฏิบัติตามแบบอย่างพระองค์ย่อมเป็นชาวพุทธที่สมบูรณ์แบบเป็นชาวพุทธที่แท้จริง เป็นชาวพุทธที่จะนำความเจริญมาสู่พระพุทธศาสนา และจะทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์คุณค่าบทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีต่อพระพุทธศาสนาจากจารึกอโศก พบว่า มีเรื่องที่น่าสนใจที่ควรนำมาเป็นข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. พระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ ถือได้ว่าเป็นนักเผยแผ่ธรรมที่เข้าใจ ถึงความต้องการของผู้รับ เพราะพระองค์ทรงปฏิบัติด้วยตนเองและเห็นผลและปรารถนาดี พร้อมทั้งมีความอุตสาหะทำงานด้วยความใส่ใจรายละเอียด จึงทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนามีประสิทธิภาพมาก ดังนั้น ควรนำเอาแบบอย่างอันดีงามของพระองค์ มาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองต่อผู้อื่น

๒. พระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์เป็นผู้ปกครอง เป็นนักบริหาร เป็นผู้นำที่มีคุณธรรม จริยธรรม มีความเสียสละ และเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ จึงควรให้เอาเป็นแบบอย่างสำหรับเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม ให้ผู้นำขององค์กรทุกระดับ ให้มีความเสียสละ และเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นสำคัญ เหมือนพระองค์

๓. เสนอผลการวิจัยเพื่อเข้าไปสู่กระทรวงศึกษาธิการ เพื่อนำบทบาทเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราชไปใส่ในหลักสูตรการเรียนการสอนของกระทรวงศึกษาธิการเพื่อให้สังคมเกิดความสงบสุขต่อไป

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องนี้ จึงมีความเห็นว่ายังมีเรื่องที่จะศึกษาวิเคราะห์ต่อเนื่องจากเรื่องนี้ เช่น

๑. ศึกษาวิเคราะห์การพิทักษ์ปกป้องพระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช
๒. ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช กับกษัตริย์องค์อื่น
๓. ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระมหากษัตริย์ หรือผู้นำอื่น ๆ ที่มีต่อพระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ข้อมูลปฐมภูมิ

- มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ (๒๕๓๕). พระไตรปิฎกภาษาบาลี. กรุงเทพมหานคร : ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
เปิดกัมพระวินัยปิฎกมหาวิภังค์ เล่มที่ ๕ - ๑๐ โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
_____ (๒๕๓๕). พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม ๑, ๔, ๑๑, ๑๓, ๒๐, ๒๒, ๒๓, ๒๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
_____ (๒๕๓๒). อรรถกถาภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรมศิลปากร. (๒๕๐๖). ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติเล่ม ๑. พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า.
_____ (๒๕๔๒). คัมภีร์ที่ปวงศ์ (ภาคภาษาไทย) ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร : เอกสารคัดสำเนา โดย สวาท เหล่าอุดม ผู้จัดทำขึ้นเอง. กลุ่มงานภาษาโบราณ.

ข้อมูลทุติยภูมิ

๑) หนังสือทั่วไป

- จำนง ทองประเสริฐ. (๒๕๑๐). พระพุทธศาสนาในลังกา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เทียนชัยจงเจริญ.
คณีย์ ไชยโยธา (รองศาสตราจารย์). (๒๕๔๘). พระมหากษัตริย์กับพระพุทธศาสนาในประวัติศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง.
วสิน อินทสระ. (๒๕๕๑). จอมจักรพรรดิอโศก. กรุงเทพมหานคร : ชรรมสภา.
ไฉชากู อีเคตะ และคาราน ซิงค์. (๒๕๓๒). แพร่งชีวิต. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย.
ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา. (๒๕๓๔). ปรัชญา ๒๐๑ พุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์.
นวม สงวนทรัพย์, พันเอก (พิเศษ). (๒๕๔๓). พระเจ้าอโศกมหาราช. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
บรรจบ บรรณรุจิ. (๒๕๔๔). อสตีมหาสาวก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
ประยงค์ สุวรรณบุบผา. (๒๕๔๒). มหาราชชาวพุทธแห่งอินเดีย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร.
วิจิตร จนุทปชโชโต, พระมहा และลิขิต ลิกพจินนุโท, พระมहा. (๒๕๐๘). พระเจ้าอโศกมหาราช. ฉะเชิงเทรา : วัดโสธรวราราม.
พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (๒๕๔๘). คำวัด. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เทียนชัย.

พระธรรมทูตสายต่างประเทศรุ่นที่ ๕. (๒๕๔๐). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
อุดมคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), พระ. (๒๕๔๓). ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (๒๕๓๕). จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร, พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิกจำกัด.

_____ (๒๕๓๕). จาริกบุญ-จาริกธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก.

_____ (๒๕๔๐). จาริกอโศก. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.

_____ (๒๕๔๗). ธรรมบุญชีวิต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (๒๕๕๒). พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก.
กรุงเทพมหานคร : บริษัทมหพันธ์ไฟเบอร์ซีเมนต์จำกัด (มหาชน).

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (๒๕๕๓). พัฒนาสังคมด้วยความรู้เข้าใจไตรภูมิ.
กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา.

พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญาโณ). (๒๕๔๘). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๖.
กรุงเทพมหานคร. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

_____ (๒๕๔๘). จากใจสู่ใจด้วยไมตรี. กรุงเทพมหานคร : พรสิวกการพิมพ์.

พระกัมมัญฐานาจริยะ พระบัณฑิตาภิวงศ์. (๒๕๕๑). รู้แจ้งในชาตินี้, พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

มณวินทร์ ปุริสูตฺโต, พระมหา. (๒๕๔๕). พระเจ้าอโศกมหาราชกับพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ช่อระกา.

วสิน อินทสระ. (๒๕๒๑). จอมจักรพรรดิอโศก ภาค ๑. กรุงเทพมหานคร : บริษัทธีระการพิมพ์จำกัด.

เสถียรพงษ์ วรรณปก ส. (พิเศษ) ราชบัณฑิต. (๒๕๔๘). จากพระพุทธเจ้าถึงพระเจ้าอโศกมหาราช.
กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสารจำกัด.

ส. ศิวรักษ์. (๒๕๔๖). ความเข้าใจเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคล็ดไทยจำกัด.

อรวรรณ ปิถันท์โอวาท. (๒๕๓๗). การสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

๒) บทความ

สมจินต์ สมมาปญฺโญ, พระมหา. (๒๕๔๗). เจดีย์ในพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

๓) วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์

พัชริน แปลกพงษ์ศิริ. (๒๕๕๔). *ศึกษามทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราช ในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา.*

วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

จำปี วีรปญโญ (ยาวโนภาส), พระ. (๒๕๕๐). *พระเจ้าอโศกมหาราชในฐานะนักธัมมาธิปไตย*

วิทยานิพนธ์ศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

ธีระวัฒน์ ฉนุทรมุโม (สม พรหมกำเนิด), พระ. (๒๕๔๔). *บทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชในการเผย*

แผ่พระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหา

มกุฏราชวิทยาลัย.

อาทิตย์ อคุตจิตโต (มาตรา), พระ. (๒๕๕๐). *ศึกษาจริยวัตรของพระเจ้าอโศกมหาราช.*

วิทยานิพนธ์ศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

ประวัติของผู้วิจัย

- ชื่อ-นามสกุล : นายวิชัย กิตติยะอำพล
- วัน เดือน ปีเกิด : วันที่ ๒๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๓
- สถานที่อยู่ปัจจุบัน : ๘๕/๔๑๘ หมู่ที่ ๑๐ ตำบลอ้อมน้อย อำเภอกะทู้มแม่
จังหวัดสมุทรสาคร ๗๔๑๓๐
- ตำแหน่งและประวัติการทำงาน
- พ.ศ. ๒๕๕๐ - ปัจจุบัน : ผู้ช่วยผู้จัดการสาขาด้านการตลาด
บริษัท ธนาคารกสิกรไทย จำกัด (มหาชน)
สาขาบางแค ๓๘๖ หมู่ที่ ๕ แขวงบางแค เขตบางแค
กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๖๐
- ประวัติการศึกษา : ปริญญาตรี สาขาวิทยาการจัดการทั่วไป
วิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา กรุงเทพมหานคร

